

Språk i Norden

1996

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER

9661

Sprog i
Norden

Nordisk språksekretariat	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo
Dansk Sprognævn	Njalsgade 80 DK-2300 København S
Finska språkbyrån	Sörnäs strandväg 25 FIN-00500 Helsingfors
Føroyska málnevndin	Málstovan Debesartrøð FR-3800 Tórshavn
Íslensk málnefnd	Aragötu 9 ÍS-101 Reykjavík
Norsk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo
Oqaasiliortut/ Grønlands Sprognævn	KIIP Postbox 1029 DK-3900 Nuuk
Sámi giellalávdegoddi/ Samisk språknemnd	Nordisk samisk institutt N-9520 Kautokeino
Svenska språkbyrån, Finland	Sörnäs strandväg 25 FIN-00500 Helsingfors
Svenska språknämnden	Box 9215 S-102 73 Stockholm
Sverigefinska språknämnden	Box 9215 S-102 73 Stockholm

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER 20

Språk i Norden Sprog i Norden 1996

*Årsskrift for Nordisk språksekretariat
og språknemndene i Norden*

Redigert av Ståle Løland (hovedredaktør), Jørgen Schack (Danmark),
Eivor Sommardahl (Finland), Kristján Árnason (Island), Åsta Nor-
heim (Norge), Birgitta Lindgren (Sverige)

NOVUS FORLAG

© Nordisk språksekretariat 1996
ISSN 0108-8270
ISBN 82-7433-031-5

Innhold

Om litteraturens bidrag til ordforrådet av <i>Dag Gundersen</i>	s. 5
Norm og nyt – ny norm? Om almensprog og skønlitteratur af <i>Anne Marie Bjerg</i>	s. 18
Om leksikografisk udbytte af skønlitteraturen af <i>Allan Karker</i>	s. 27
Litteraturen vore inte så skön utan förlagens redaktörer av <i>Thomas von Vegesack</i>	s. 37
Idealism och realism i finlandssvenskt litteraturspråk av <i>Erik Andersson</i>	s.44
Talemålet, litteraturen og norma i nynorsk av <i>Kjell Venås</i>	s.59
Den finska litteraturen i Sverige – språkvård och status av <i>Satu M. Gröndahl</i>	s. 73
Personnavne i færøsk skønlitteratur af <i>Jóhan Hendrik W. Poulsen</i>	s. 90
Frihed for Tor? Skønlitteratur og sprogrøgt i Island af <i>Jónas Kristjánsson</i>	s. 98
Författarna och språkvården – en finsk polemik av <i>Päivi Rintala</i>	s. 106
Å på sin rette plads af <i>Arne Hamburger</i>	s. 116

Nordens språk i EU – hva nå? av <i>Dag F. Simonsen</i>	s. 126
Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordisk perspektiv av <i>Geirr Wiggen</i>	s. 137
Språksamarbeid i Norden 1995 av <i>Ståle Løland</i>	s. 175
Junglepigen Margareta. Margareta Westman: Språkets lustgård och djungel. «Årets bog» af <i>Erik Hansen</i>	s. 183
Ny språklitteratur	
Publikasjoner fra språknemndene	s. 188
Danmark, af <i>Vibeke Sandersen</i> og <i>Jørgen Schack</i> ...	s. 194
Finland, av <i>Eivor Sommar Dahl</i>	s. 207
Island, av <i>Kristján Árnason</i>	s. 211
Norge, av <i>Ståle Løland</i> og <i>Åsta Norheim</i>	s. 213
Sverige, av <i>Birgitta Lindgren</i>	s. 222
Nye ordbøker og ordlister	s. 226
Danmark	s. 226
Finland	s. 228
Norge	s. 235
Sverige	s. 237
Om forfatterne	s. 239

Om litteraturens bidrag til ordforrådet

Av Dag Gundersen

«Klart maa det ogsaa være, at de optagne Ord [fra talespråket] ikke kunne indtvinges eller *strax stemples til alment Brug*, men at disse den norske Tunges odelsbaarne Afætlinger af gammelnorske Ahner *kun fremtræde* med Enkeltmands Anbefaling *ansøgende om Borgerret i det nye Norge*. ...det er kun den Uvittige, der ikke kan see et nyt Ord hos en Forfatter uden at tillægge ham Nyhedssyge med fleere Lyder, og Den, der ligemeget mangler retfærdig Vilje som Evner til at dømme i slige Sager, der ingen Stemme har for Skranker, *hvor kun Folkets bedre Forfattere med Alfolket til Bisiddere skulle dømme.*»

Henrik Wergeland (1808-45): «Om norsk Sprogreformation» (skrevet 1832, trykt 1835), *Saml.Skr.* IV:II s. 176. (HWs kursivering)

Jeg begynner med dette sitatet av Henrik Wergeland fra tidlig 1800-tall fordi Wergeland samler i seg så mye av det som kan karakterisere dikternes omgang med, og eventuelle berikelse av, ordforrådet. Han får være en representant for litteraturen, som umulig kan tas opp i full bredde. Med unntak av romaner i prosa var han aktiv i alle litterære sjangrer. Dessuten er det i 1995 150 år siden han døde. Han fortjener en språklig erindring. La meg stille opp dikterens påvirkningsmuligheter momentvis:

- bevisst avløsning (*maitresse* → *herrehore*)
- ordskaping i dikterisk øyemed (det *seilomperlte* Rogaland; Kast Du paa Magnaten Bomben og Granaten,/ Viis, Du ei er *numervipet* end!)
- tar inn ord fra talemål, dialekter
- «ordmisjonær», gjør eksisterende ord bedre kjent og gir dem økt frekvens
- utvider ordets betydning eller bruksområde

- låner ord fra andre språk (*turist, husflid*; inklusive gammel-norsk/-islandsk: *dvergmaal, frasagn, hærfærd*)
- gir opphav til «bevingede ord

Det Wergeland ønsker i den kjente avhandlingen fra 1830-tallet, er «at vort Almumaal skal komme det gjængse, os af Dansker lærte, fattige Skriftsprog *tilhjælp* med sin Rigdom». At dansk i Norge trengte et nasjonalt tilskudd, var en oppfatning han delte med flere, blant dem Laurents Hallager, som i 1802 utgav en norsk ordsamling som Wergeland gjorde bruk av. Rikdommen i folkemåls-ordene ligger i deres uttrykksfullhet, noe han gir eksempler på: *smyge*: «Hvem seer ikke den krumryggede Smigrer deri?...» *siige*, *siige ned*: «Hvilken langsom Synken?» *tyne*: «Det er hverken «dræbe», «myrde» eller «slaae»; men at mishandle med den Hevns Glæde og Iver, som tilfredsstiller sig saaledes.» Det er lydeffekten som tiltaler ham: «Det *Lydbetegnende* (det Onomatopoietiske) ved et Ord er af Værd, men *især for Digteren*. ... Det lydbetegnende Ord er i sig selv poetisk.»

Slike ord tar da dikteren opp blant sine virkemidler. Ved å innpasse det i en litterær kontekst gir han det nye konnotasjoner, og hvis teksten oppnår popularitet og utbredelse, gjør også ordet det. De beste eksempler på det finner vi neppe hos Wergeland, men det er flere gode hos Ibsen. Ordet *dukkehjem* i Ibsens tittel fra 1879 var brukt av Paul Botten Hansen i 1851 i *Huldrebryllupet*, trykt i bladet *Andhrimner*, som han redigerte sammen med den 23-årige Ibsen i de få månedene av 1851 da bladet eksisterte. Botten-Hansen taler om «Skygge-Drømme» som må «kyles til sit – Dukkehjem». Ibsen tok det fram igjen 28 år etter. En kan tolke fram både likhet og ulikhet i de to dikternes bruk av ordet. Når så den danske forfatter Karl Larsen tar ordet *dukkehjem* i bruk i 1903 om et «lille sirligt hjem», er det i enda en betydning, men det er neppe tvilsomt at han kjenner det fra Ibsen. Direkte knyttet til Ibsens *Dukkehjem* er Strindbergs bruk av ordet i *Giftas* (1884). Siden dette er det kanskje mest markant ibsenske enkeltord i hele hans produksjon, har det vært lett å lete etter det i dansk og svensk, og å finne det. Jeg har lett i nabospråkene etter en del andre kjente

norske utsagn knyttet til noenlunde markante enkeltord, oftest uten å finne dem igjen, og slutter av dette at mens det er en ganske rik svensk og dansk litterær ordimport til norsk, er den tilsvarende eksporten liten.

«Troid, vær dig selv – nok!» er trollenes motto hos Dovregubben i *Peer Gynt*, som kontrast til «Mand, vær dig selv!». Å være seg selv nok var et langt eldre uttrykk, brukt av blant andre Jens Baggesen på sent 1700-tall (ODS viser til *Poetiske Skr.* (1889–1903) V,29): «Vi var os saa nok! O! vi vare saa froe!» Det finnes flere belegg, så Ibsen har saktens kjent uttrykket og ikke laget det på ny, men han har gitt det et annet innhold som er blitt det eneste fra da av. At en mer berømt person blir kreditert noe han ikke er alene om, ikke har gjort først, eller ikke engang har gjort, er velkjent også fra andre felter enn ordforrådet; det var som kjent ikke Columbus som oppdaget Amerika. Samfunnsforskeren Robert Merton lanserte i tidsskriftet *Science* i 1968 begrepet «Matteuseffekten», etter Matt. 13,12: «For den som har, han skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har.» (Det hadde vært bedre å kalle det Lukas-effekten, for Luk. 8,18 er mer forståelig: «...den som ikke har, skal bli fratatt selv det han tror han har.») Bibelen inneholder selv mange språklige eksempler på dette. Ellers kan nevnes ordet *tonelag* for tonem, ofte tillagt den kjente språkmannen Knut Knudsen, men før ham brukt i 1854 av den mindre kjente P.A. Clausen, tre år før dansken F. Dyrlund; fra tysk kan vi ta med «Når jeg hører ordet kultur, spenner jeg hanen på min revolver», tillagt H. Göring, men svært likt en litt eldre replikk av skuespillforfatteren Hanns Johst; og fra dansk har vi «Det er vanskelig å spå, især om fremtiden», av ukjent opphav, men iallfall i Norge stadig tillagt Robert Storm Petersen, som imidlertid har frasagt seg farskapet. De som bruker den pleonastiske vendingen «dog allikevel», har den neppe fra 1600-talls kansellispråk, men heller fra *Peder Paars* eller *Jeppe paa Bierget*. Om jeg skal videreføre dette momentet, er det naturlig å peke på at samme tanke ofte tilskrives en sekundær bruker hvis dennes formulering har en mer pregnant eller lærbar form. I Holbergs *Den Vægelsindede* (II,3) fra 1722 heter det: «du gjør jo icke andet end løber om Byen og støver efter

Rhinsk Viin, Steeg og Fruentimmer.» Vi kjenner tanken bedre fra vår såkalte «ukronede nasjonalsang» av Johan Nordal Brun 50 år etter: «Skam faae den, som elsker Tvang/ Og hader Piger, Viin og Sang». Under *Wein* i Lutz Röhrich: *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* blir sammenstillingen av kvinner og vin, dels med, dels uten sang tillagt en tradisjon i tysk som går tilbake til 1100-tallet, da med advarende avslutning. Det viser seg ofte at den litterære kilden vi kjenner, bare er ett stadium i et stafettløp gjennom mange land og perioder.

Mer sjelden, men langt fra ukjent, er det at et språklig uttrykk blir tillagt en opphavsperson som ikke har brukt det, men som anses som en så typisk eksponent for tanken bak uttrykket at vedkommende går inn i historien som opphav til det. Vittighetsbladet *Vikingen* hadde 24. juni 1905 karikaturer av dikteren Bjørnstjerne Bjørnson og statsminister Chr. Michelsen som utveksler telegrammer, der den første telegraferer: «Nu gjælder det at holde sammen », og den andre svarer: «Nu gjælder det at holde kjæft!» Det er blitt stående som et autentisk sitat fra begge, mens f.eks. uttrykket «det historiske øyeblikk», som Michelsen virkelig er opphav til, i Stortinget 6.6.1905, regnes som helt anonymt. Ingen norsk valgkamp er komplett uten henvisninger til at tidligere statsminister Kåre Willoch skal ha sagt: «Nu går alt så meget bedre». Den som sa det, var imidlertid en skuespiller i en sketsj om Willoch i Norsk rikskringkasting i 1984. Det finnes mange eksempler på kjente sentenser tillagt personer som har sagt andre bra ting, men ikke disse. Fra norsk kan nevnes at sosialdemokraten og forfatteren Torolf Elster ikke har sagt at «Sosialisme er den politikk som til enhver tid føres av Det norske Arbeiderparti» og finansminister Erik Brofoss ikke «Det er pussig hvor mye folk kan tåle av skatter når de først venner seg til dem».

Forvanskede nedslag fra litteraturen kan også nevnes. Ett som vi har felles med dansk, er «rette smed for baker» (for «rette baker for smed»), som til og med er et belegg i ODS under *Bager* der forfatteren nevner Wessels dikt. Ibsens «Jeg spørger helst, mit kald er ej at svare» i et rimbrev til Georg Brandes blir vel så ofte gjengitt som «Jeg spørger kun,...».

Vi har nå beveget oss inn på området «bevingede ord». Det-

te er skjønnlitteraturens synligste bidrag til ordforrådet. Om det er det viktigste, er uvisst; kanskje viderebefordringen av andres ord betyr mer. Om vi vender tilbake til Wergeland, er hans funksjon som «ordmisjonær» særlig interessant.

Han er meget ofte først ute på norsk med samtidsord overført fra andre språk. *Husflit* hadde knapt vært nevnt i svensk før *husflid* dukker opp hos ham. Han var den første som omtalte *tourister*, og som nevnte *tonen* i betydning bon ton, dvs. selskabelig omgangsform. Ordet *tidsånd* bruker han fra 1836 av; det kalles i ODS et moteord fra omkring 1800, men er jo særlig kjent som tittel på et hovedverk av Greifswalds store sønn Ernst Moritz Arndt. *Leksikografer* snakker Wergeland med Jørgen Moe om i 1841 («Sprogets restitution (det er fanden, vi maa, naar vi faar tid, finde et norsk ord) – sprogets restitution maa have forskjellige cirkler, hvis fælles centrum maa være leksikograferne...»); Moltke Moe, *Saml.Skr.* 3 s. 143). Han kan ha ordet fra svensk, der SAOB registrerer det i bruk fra 1780, eller ha lest det i Ludvig Meyers dengang nye danske fremmedordbok (1837).

Når det gjelder uttrykk av Wergeland selv som er blitt bevingede, ser det ut til at han har gitt oss selve vår nasjonale merkelapp, «Ola nordmann», som tidligst forekommer i 1844 i hans «Farbrors 474 Skaaler, samlede og udgivne af Ola Nordmand, Studiosus». Utvidelser i moderne norsk er *olagutt*, en soldat, *olakjerre*, en lekebil, *olabukse*, en dongeribukse og nyest *olapakke*, varenavn på en standardisert prisbillig matpakke. Hans «brann i rosenes leir!», egentlig et forferdet utrop fordi en solnedgang ble oppfattet som en brann, er blitt et ironisk uttrykk om stridigheter i det som hittil har vært en idyll.

I den norske sitatordboken *Bevingede ord* er langt det størs-te innslaget imidlertid ikke fra Holberg, Wergeland, Ibsen eller sagalitteraturen, men fra Bibelen. De bibelske innslagene kan sorteres i fire typer eller nivåer¹⁾:

---

¹⁾ I det jeg sier om Bibelen, bruker jeg stoff fra et foredrag jeg holdt for Det Norske Bibelselskap, trykt i Bibelselskapets publikasjon Norsk bibelspråk (1992) s. 40–50.

- 1 Rene sitater med velkjent tilknytning til Bibelen: «Ånden er villig, men kjødet er skrøpelig»
- 2 Gjenkjennelige bibelord i forkortet eller endret form: «gi steiner for brød», «ikke sette sitt lys under en skjeppe», «kaste perler for svin»
- 3 Andre bibelallusjoner: adamseple, det forjettede land, gå i hundene (Jesabel), babels(k) forvirring, saltstøtte, anstøtssten, himmelropende, laban, sjibbolett, Matteus-effekten
- 4 Ord og uttrykk fra Bibelens allmennspråk: «ikke kjenne forskjell på høyre og venstre», «snakke hen i været», «det ligger for høyt for meg».

Her kan jeg i tillegg ta med en del vendinger der den bibelske tilknytning har vært klar, men i dag neppe oppfattes: «dobbelte ære være» (av «dobbelte ære verd» + «ære være Gud i det høyeste»), «i ett kjør» (ifølge Hj. Falk av «i ett kyrie eleison», idet det i eldre dansk het «i en kjørleis»), «klokka er fem på tolv» (av «ellefte time») og «døden i gryten» eller «døden i bøtta» (fra Elisjas mat-under i 2. Kongebok 4,38–40)

Mange av disse eksemplene fra norsk er nok kjent for dansker i samme form.

De velkjente vendingene er jo ikke hentet fra vår nyeste bibelversjon fra 1978 med senere tillegg, men fra tidligere utgaver. «Kreti og pleti» står som to oppslagsord i ODS og som ett i SAOB – et av dens få flerordslemmer, men har ikke stått i norske bibler (om kong Davids livvakt) i vårt århundre.

Siden Bibelen ikke lenger er lesebok, slik den var til midten av 1800-tallet, og heller ikke blir lest som før for sin egen del, må en regne med at disse uttrykkene, når de fortsatt blir brukt, i større grad brukes uten kjennskap til opprinnelsen og derfor vil ha en tendens til å synke nedover fra mine grupper ovenfor i retning fra 1 henimot 4. I dag kan en se at *gullkalv* blir brukt om «innbringende forretningsidé» og *syndebukk* om «den virkelige skyldige». Også forvansket form vil vel bli vanligere, tilfeldig eller bevisst. «Døden i bøtta» om avskyelig smak, opprinnelig «Døden i Gryden», er et eksempel på slangskapernes

hang til utrerte formuleringer. At utenatføring av tekst er tatt ut av undervisningen, bidrar til feil form og bruk og til anonymisering av uttrykk.

Vår eldre litteratur har beriket ordforrådet med tallrike allusjoner av lignende art som de bibelske, og for mange brukere like anonyme som disse:

skride langsomt frem (Wergeland)
stykkevis og delt, ligge snublende nær, alle bidrag mottas med takk (Ibsen); sitte på sin tue trygg (Johan Nordal Brun)
barn i Blakkens sele (= for ung for voksne gjøremål; Jørgen Moe); Tigerstaden (om Oslo, Bjørnson)

I nyordsinnsamlingen fra avisspråk ved Avdeling for leksikografi, Universitetet i Oslo, har vi en egen kode *al* for allusjoner, og det kan ha interesse å se hvor de kommer fra i våre dager. Det som følger her, er tatt fra en datautskrift som dekker bare den dataførte delen av materialet, og selv det ble så mye at jeg som en prøve nøyer meg med funnene under A og B.

Mytologi og sagn: akilleshæl, aladdinsk, augiasstall

Eventyr: askepott

Historie: (u)hellig allianse; blodbad; la hundre vindmøller blomstre (Don Quijote + Mao Dzedong); den fellesborgerlige drøm som brast så høyt, Ørjegrensen samlet til ett kloakkrike (Snorre); stå godt til for hogg (Fostbrødrasaga);...verken gir brød eller kake (Marie Antoinette)

Bibelen og religiøs litteratur: legge en alen til vårt liv (av: til sin vekst), hellig alminnelig..., benjamin, bergpreken, besøkestid, Mønsterplanen er jo Bibelen, vi slår oss ikke på vårt bryst, steiner...fremfor brød, miljøvernets ti bud,...det gikk ut et bud fra KrF, reklamens glatte budskap, (hel)frelst på noe

Ordspråk: flere bekker små har allerede begynt å sildre, det er begynnelsen som er vanskelig, bli ved sin dreiebenk (av: lest)

Eldre litteratur: aldri så vi slik en høst (av: sommer, H. Heyerdahl), rette baker for smed (Wessel), hver teknisk gledesstund på jord betales med sorg (Bjørnson), en saga blott (E.Tegnér d.e.), godt brølt, løve (Shakespeare), brøyte seg rydning (V. Krag), bøyg (Ibsen, flere belegg)

Nyere litteratur: forskningsprosjekt med blankere ark (A. Prøysen), borgerkrigen som ble vekk (K. Abell), det året det ble (av: var) så bratt (Ø. Sunde)

Politikere: djupt såra og vonbroten, (K. Bondevik, + forvanskningen bronvåten), hvordan en lettest bærer staur (P. Borten)

Revy, humor o.l.: amatørkirurg (F. Stabel), med nogo attåt (B.-E. Thoresen, NRK), bamsefarfar (av: bamsefar; Th. Egner)

Tegneserier: b-gjeng (Donald Duck)

Reklame: det oppblåsbare barbari (O. Barbara, sex-dokke), Nye...kommer og går,...består (Tiden går, Gjensidige (forsikringsselskap) består)

Film, tv: mus som brøler

Diverse: bløff à la Lindstrøm

Denne prøven er ganske representativ i omfang for de typene som det er mange av, Bibelen og eldre litteratur. Den er nettopp for de andre. Det er for eksempel et økende innslag av hentydninger til politikerutsagn fra tiden etter ca. 1970, og et stort antall revyallusjoner fra 1920-tallet av, med høydepunkt på 1930-40-tallet. De fleste nordmenn kjenner uttrykk som «gå

på gummisåler» og «mot normmalt». Og det som samlet sett er representativt av materialet ovenfor, vil nok variere med alder og bakgrunn. Å finne ut mer om dette ville ikke være uten interesse, i det minste for journalister og lærebokforfattere. Jeg prøvde et utvalg på 30 av allusjonene ovenfor på et halvt dusin godt beleste norskfilologer, i +/- 30-årsalderen, med spørsmålene «Fra hva/av hvem?», «Bedre ord?» (dvs. for å korrigere eventuelle «feil») og «Bruker du det selv?». Dette var naturligvis for få til å bli særlig klok av, bortsett fra at historie kom dårlig ut, med unntak av Einar Tambarskjelves bue som brast. Ingen kjente verken hellige eller uhellige allianser. Alle kunne tenke seg å bruke «blodbad», men bare én nevnte hvor det kom fra. «La hundre vindmøller blomstre» ble henført til Don Quijote på grunn av vindmøllene. Ingen nevnte Mao. Derimot var det som kunne knyttes til sang og musikk, godt kjent. Den oppblåsbare Barbara var kjent fra svensk pop, ikke fra den opprinnelige reklameannonsen.

I 1993 utgav Egil Pettersen en undersøkelse av ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere fra årene 1937, 1957 og 1977²).

Han fant, som mange ville vente, at flertallet av de undersøkte skrev et moderat bokmål. Dette er da den bokmålsvarianten en finner mest av i leseverker og antologier til skolebruk. Det øver vel en viss innvirkning på elevenes normvalg. Den delen av norsk skriftspråk som ikke er nynorsk, har valgfrihet nok til at den kan by på fire mulige varianter, fra riksmål over moderat og radikalt bokmål til samnorsk på bokmålsgrunn. Framtredende riksmålsforfattere som Arnulf Øverland har strittet imot en modernisering av ortografi og formverk som ville øke avstanden mellom dagens lesere og deres egen og eldre litteratur. For oss nordmenn er det av interesse ikke bare hvilke ord litteraturen tilfører allmennspråket, men også i hvilken ortografisk form. Et ferskt eksempel er riksmålslyrikeren Rolf Jacobsens dikt «Anderledeslandet». Tittelen ble et slagord for Nei-bevegelsen

---

²) Egil Pettersen: Språknormering og forfatterne. Nordisk institutt, Univ. i Bergen 1993.

som gikk seirende ut av kampen mot Norges tilslutning til Den europeiske union. Det vil kanskje styrke skrivemåten *avanderledes* med -nd-, som er valgfri i riksmål ved siden av -nn-, mens offisielt bokmål har *annerledes* som eneform.

Hittil har vi oppholdt oss ved skjønnlitteraturen og dens nedslag i allmennspråket. Hva med faglitteratur og annen sakprosa? Det er tross alt dette de fleste leser mest av. Men effekten er vanskelig å måle. En kan se at enkelte motepregede områder gjør seg gjeldende, f.eks. dataverdenen. Der man før var à jour, er man oppdatert; der man iverksatte, implementerer man.

Fra Avd. for leksikografis innsamling av nyere norsk ordmateriale viser jeg noen eksempler fra senere år fra koden *fr* for fraseologi. Samlingen er representativ nok til at jeg våger påstanden at det ikke er fra skjønnlitteraturen moderne ordforråd henter sine nyheter. Det er heller fra sport, nylaget slang og alskens oversatt amerikansk.³

A/S Norge	= Norge som samfunn, særlig om næringsliv og administrasjon
lure noe inn bakdøra	= få innført noe i det stille, umerkelig
bake inn	= integrere (Informasjon og markedsføring må bakes inn i kommunens strategi)
få bakoversveis	= bli utsatt for sterk lyd (f.eks. høylytt kritikk) eller fart
ta ballen	= motta en utfordring
komme (seg ut) på banen, være på banen	= delta aktivt (etter talemåte 1983 av politikeren Jon Leirfall)
være i boks	= være i orden, ordnet, fullført
gjøre seg bort på noe	

³) Det viste seg å være meget stor overensstemmelse mellom dansk, norsk og svensk i kjennskapen til uttrykkene nedenfor. Mange var like i form, andre i det minste i tanke, f.eks. legge listen høyt – svensk: sätta ribban högt. Jeg takker mine gode kolleger cand. mag. Allan Karker og professor Ulf Teleman, som gjennomgikk min liste og påviste likhetene.

(svensk: göra bort sig)	= mislykkes, komme dårlig fra det
brette ut	= gjøre kjent, avsløre
bli tatt med buksene	
(buksa) nede	= bli overrasket, være uforberedt
være dårlig/	
god butikk	= (ikke) lønne seg
i første divisjon	= fremst
(i) fritt fall	= loddrett nedover; meget rask nedgang, forverring
få ut fingeren	= komme i gang, arbeide mer energisk
vise fingeren	= stikke en langfinger i været (som tegn på forakt o.l.)
over hele fjøla	= over det hele
få så ørene (øra)	
flagrer	= få sterk kritikk
ligge i forkant/	
etterkant	
(av utviklingen)	= være ledende/for sen
det er fritt fram for...	= det er åpnet for, ingen hindringer for (opprinnelig fra en gjemselslek)
dra (trekke) i gang	= starte, begynne
det kan du bare	
glemme	= det lar seg ikke gjøre
grønne verdier	= verdier som har å gjøre med naturressurser
gyllent håndtrykk,	
gyllen fallskjerm	
(fra eng.)	= stor pengesum ved avskjed fra stilling
sprek som en gyngest	
hest	= i utmerket fysisk form
et hett navn	= en meget aktuell person
hvordan + infinitiv, f.eks.: Hvordan redusere skadevirkningene?	(fra eng. How to...)
i hytt og pine	= tilfeldig, på måfå
slå hæla i taket	
(eng. kick up one's heels?)	= slippe seg løs

slå ut håret (eng. let down one's hair?)	= slippe seg løs, feste løssluppet
ha mer inne	= være god for mer, kunne prestere et bedre resultat
ha is i magen (fra eng. over svensk) kjemi; kjemien (mellom dem) stemmer (ikke), kroppskjemi	= vise sinnsro, kaldblodighet
den flinkeste gutten i klassen	= person, land osv. som gjør mest for å oppfylle visse krav, følge visse regler
spille på lag med noen, på samme lag(et)	= samarbeide
kunne leve med noe	= kunne tåle, finne seg i noe (opprinnelig om sykdom?)
legge lista (listen) høyt/lavt	= ha store/små forventninger, stille store/små krav
bitene (brikkene) faller på plass	= man får full oversikt, ser løsningen
rapportere til	= ha som sin direkte overordnede
gå rundt	= bære seg økonomisk
ha noe i ryggmargen	= ha total kjennskap til noe
Nora og Orkla er sant	(eg. om kjæresten; overført om bedriftsfusjoner o.l.)
...spør du/De meg/oss	= det er nå min/vår mening
gjøre susen	= gjøre utslaget, være årsak til suksessen
trå til	= satse, gjøre en kraftanstrengelse
gå utenpå	= være (mye) bedre enn
x antall (f.eks. år) (eng. x number of years)	= et større, uspesifisert antall

Wergeland setter altså sin lit til «folkets bedre forfattere». Han sier ikke uttrykkelig at dette er de skjønnlitterære, men linjen i hans avhandling tyder på at det er dem han tenker på – enda han selv skrev store mengder sakprosa, og utvilsomt så seg som en av de bedre forfatterne, for ikke å si den beste.

At det først og fremst er skjønnlitteraturen som beriker språket, har vært en utbredt oppfatning og er det ennå. Det gjen-speiles f.eks. i Norsk språkråd, der skjønnlitteraturen er representert med fire medlemmer, faglitteraturen med to. Jeg er ikke overbevist om at dette svarer til de to litteraturenes relative betydning for ordforrådet og språkutviklingen.

For å oppsummere: Skjønnlitterære forfattere er viktige som ordmisjonærer, men deres egne dikteriske ord eller bevisste ordskaping blir sjelden en del av allmennspråket. Det er bare hos Wergeland at Rogaland er seilomperlt, bare Bjørnson kjører frem gjennom strålefryd, og bare Hamsuns Inger i *Markens Grøde* ber mannen inn til kveldsmat på en uværsågod måte. Flerords sitater av typen bevingede ord slår an og danner ringvirkninger i form av allusjoner, men det er tvilsomt hvor langt de som bunner i eldre litteratur, blir forstått, enn si brukt, av de yngre. De tar heller opp nye ord og uttrykk fra sport, slang og innlånt engelsk.

Norm og nyt - ny norm?

Om almensprog og skønlitteratur

Af Anne Marie Bjerg

Udgangspunktet for de følgende overvejelser og iagttagelser er at jeg som nyt medlem af Dansk Sprognævn - som repræsentant for Dansk Forfatterforening - i foråret 1994 undrede mig over at Sprognævnet ikke excerperede ord fra skønlitteraturen, den originale og den oversatte, i nogen større udstrækning. Det var alt for lidt, syntes jeg, sammenlignet med den opmærksomhed der blev andre områder af det danske sprog til del: aviser, tidsskrifter, brugsanvisninger, skilte, reklametekster, det officielle sprog, det mundtlige sprog i radio og tv.

Det kan godt være at det skønlitterære sprog i bred forstand måske udgør en mindre del af det danske skriftsprog i dag end tidligere; til gengæld er det en væsentlig del. Det skyldes dels den placering skønlitteraturen traditionelt har i enkeltmenneskers og i den offentlige bevidsthed; dels at det skønlitterære sprog formes af nogle af de mest bevidste sprogbrugere i landet - bortset, måske, fra reklameproducenterne. Men reklametekstmagerens hensigt er altid kun en, og den kender vi indtil forstemmelse. Deres univers er et lukket univers, som kun tilgode-ser vores behov som forbrugere. Og mennesker er også som sprogbrugere og sprogskabere andet og mere end forbrugere.

Men det er digternes, romanforfatterens og de skønlitterære oversætters sprogbrug jeg har i tankerne når jeg mener, at det er karakteristisk for de mest sprogligt eksperimenterende og nyskabende af dem at de skriver op mod en norm, på kanten af eller ud over kanten af en norm. Blandt andet deraf skønlitteraturens provokation og gennemslagskraft. I den sammenhæng kan man om Dansk Sprognævns arbejde sige at nok overvåger det normen, men det er ikke nævnets opgave at sætte normen. Og gudskelov for det.

For at underbygge min påstand om det væsentlige i den sproglige bevægelse og fornyelse som skønlitteraturen både skaber og registrerer, har jeg valgt to skønlitterære tekster, en

roman og en digtsamling, og har prøvet at finde frem til væsentlige sproglige nyskabelser i dem; i det mindste der hvor de kan ses med det blotte øje og høres med ørerne og smages på tungen.

Den roman jeg har valgt er Ib Michaels VANILLEPIGEN fra 1991. Ib Michael er født i 1945 og har skrevet en række romaner og fortællinger. Hans forfatterskab hører til de centrale i mellemgenerationen af dansk skønlitteratur.

Den digtsamling jeg har valgt er Morti Vizkis MAGTENS ÆRE, også fra 1991. Han har skrevet digte, noveller og små romaner. Morti Vizki er født i 1963 og tilhører således en yngre generation end Ib Michael.

Det er med vilje jeg ikke har valgt værker af sprogfornyende digtere som for eksempel Halfdan Rasmussen, Benny Andersen og Klaus Rifbjerg, for jeg mener at deres værk er så gammelt at nyskabelserne i det allerede er registreret og optaget i almensproget.

Jeg kunne have valgt andre forfattere og digtere end Ib Michael og Morti Vizki; der ligger ikke nogen speciel kvalitetsvurdering i valget af netop dem.

Jeg ville også gerne have fremdraget eksempler på sproglige nyskabelser hos de skønlitterære oversættere, da jeg synes det er vigtigt også at have opmærksomheden rettet mod deres sprogbrug. I den forbindelse må man ikke glemme, at omkring halvdelen af den skønlitteratur, som står på de danske folkebiblioteker, er oversat. I det hele taget kunne det være interessant at få kastet lys over hvordan de skønlitterære oversættere i tidens løb har brugt det danske sprog. For ingen er vel mere opmærksom på det danske sprogs muligheder end netop en oversætter, når hun eller han til stadighed ser det i lyset af et andet sprog.

Men det er nu et kapitel for sig, og da min undersøgelse ikke kunne blive andet end en stikprøve, valgte jeg disse to på dansk skrevne værker, fordi de sprogligt forekom mig at repræsentere noget ægte eksperimenterende. Jeg opfatter Morti Vizkis sprog som en postmoderne desperat, men kærlig vrængen ad det vedtagne. Mens Ib Michaels sprog med sin vitalitet vil sprænge det vedtagne.

Dette er subjektive vurderinger. Men hvordan tager de to

digteres sprog sig ud nar man går i detaljer og fremdrager eksempler?

*

Da jeg gik i gang med at notere mig usædvanlige eller nye ord og vendinger i VANILLEPIGEN fandt jeg, at det vrimlede med anderledesheder. Men det gjorde ikke teksten vanskeligt forståelig, tværtimod. Som læser blev man draget ind i et univers der var meget nærværende og sanseligt; det var ikke svært at være *med*. Jeg nåede ikke længere end 30 sider ind i teksten før jeg havde rigeligt med eksempler.

Af nye ord i egentlig forstand fandt jeg:

- 1) s.17: «Lelemata lever stadig, klanmoder, krumbøjet af ælde, åndsfrisk» ...
klanmoder må være et oversættelseslån fra engelsk eller amerikansk.
- 2) s. 23. «Da jeg nærmer mig hullet denne gang er det på listetå» ...
listetå må være en kontamination af «at gå på tå» og «at gå på listesko».
- 3) s. 24: ... «hvor jeg er sikker på at finde hans tandgrin.»
tandgrin er en usædvanlig sammensætning, men det betegner tydeligt og koncentreret skelettets tandsæt der ser ud som om det griner.
- 4) s. 22: «Jeg føler mig pærestolt.»
pærestolt er en innovation, dannet over den faste vending: at noget er «pærelet», dvs. meget let. Iflg. ODS er «pære» en spøgefuld omskrivning af «pure», dvs. «ren og skær».
- 5) s. 21: «Jordlugten mulder næsen til,» ...
at mulde til er et eksempel på en gængs dansk måde at danne løst sammensatte verber på. Men selve ordet/udtrykket er nyt (ODS har det ikke). Ud fra tekstsammenhængen i

romanen - hvor drengen, hovedpersonen, sidder i haven med sin graveske og graver i jorden - må det både betegne lugten af muld, der fylder næsen, men også muldpartiklerne som stopper næsen til.

- 6) s. 143: «I hver vores fravær sidder vi og kriterer med kniv og gaffel hen over porcelænet.» ...
at krite: dette verbum må være Ib Michaels egen onomapoetiske opfindelse. Ud fra romansammenhængen - et måltid på en restaurant - må det både hentyde til den hvi-nende lyd af bestikket og til de kridende hvide tallerkener. Måske har ordet «at kratte», dvs. kradse, foresvævet Ib Michael, men det ord har med sin mørke vokal ikke dækket præcist nok; derfor - måske - denne nydannelse.

Men teksten rummer også eksempler på nye ordsammensætninger:

- 7) s. 16: «Hendes øjenbryn er løftede og tegner sig med mågesilhouetter på hendes pandeben.»
Mågesilhouetter er en original sammensætning.

Eksempler på *gængse ord og vendinger brugt i ny betydning*:

- 8) s. 19: «Det er hundrede år og en sommer siden.»
En formelt fast vending; den betyder at det er meget eller alt for længe siden - i Slangordbogen lyder den «Det er hundrede år og en eftermiddag/madpakke/æggemad siden.» Den fungerer som en slags fast ramme, hvis indhold kan skiftes ud.
- 9) s. 20: ...«og fuglene sidder på grene lige udenfor og slår smut i ens drømme.»
En gængs vending «at slå smut», dvs. at kaste en lille flad sten hen over vandfladen og få den til at springe så mange gange som muligt inden den synker, bruges her på en helt

usædvanlig - poetisk - måde: en stærk komprimering af to billeder, nemlig af fuglene eller deres lyde der, ligesom stenene der kastes hen over vandfladen, dukker ned i og op af drømmene, i tilstanden mellem søvn og vågen.

- 10) s. 18: «Han»... «Prøver at synke tilbage i det violette mørkes dulmen.»

Et verbalsubstantiv af «at dulme»; det er en gængs måde at danne substantiver på, men ordet er usædvanligt og springer i øjnene og sanserne på læseren.

- 11) s.19: «Grenene knækker fingerled mod ruden og tegner rids af små mænd, der løber med trækken over væggene og ånder koldt i rummet.»

Her er en meget raffineret brug af ordet «rids», hvor det både er synssansen: *omrids*, og høresansen: *den ridsende lyd* af grenene mod ruden, forfatteren henvender sig til. Her er der ikke tale om en kontamination, men om en sammentrækning af to betydninger i et ord.

Fremmedord bruges ikke i nogen påfaldende høj grad.

*

Karakteristisk for Ib Michaels stil i denne roman er synæstesi (samopfattelse, sanseanalogi), som først og fremmest viser sig i de nye ord, de originale ordsammensætninger og i den nye brug af gamle ord.

Ib Michaels sprog skildrer og benævner sansningerne, samtidig med at ordene i sig selv er sanselige.

*

I Morti Vizkis digtsamling *ÆRENS MAGT* fra samme år, 1991, vrirler det med

I:

fremmedord, ord som man ikke umiddelbart opfatter som «poetiske». Jeg nævner i flæng: splatter, enzymer, infarkt, firmalogo, printer, specialsyet, servitutbeheftet, (at) loope, pendle,

hypofili, junkie, træskonæb (en trofefugl), transparent, habitus, portefølje

II:

Af *nye ord* har jeg fundet tre:

At *kridde* (s.45) må betyde at noget (her: lyset) er kridende hvidt.

At *punke sig selv* (s.34) er en nydannelse, som i hvert fald har vundet indpas i sproget 1995. Det betyder noget i retning af at tvinge nogen til noget på en voldsom måde. Det hænger formodentlig sammen med ordet «punker».

At *plusse* (s. 52) betyder, ud fra den givne sammenhæng, at sige eller være plus, formodentlig at blive større eller bedre.

III:

Der bruges også *gamlelædre danske ord*: f.eks. valglægtskab, forvorpen, lyse i band, hvas, ingensinde, budstik (subst.), centnertung, brøde (subst.), ymte

IV:

Der er masser af originale *ordsammensætninger af gængse ord*, f.eks.: lilleknoglerne, (om mellemørets små knogler), lårsprog, forsvindingshat, kartonkrop, mugdag, perfektionsgud, sommerhæld (subst.), rumpetøs, fabelorange, koldtlynssyge (subst.), stolenykker, selvhævn

V:

Adverbium og adjektiv i *komparativ*, hvor en sådan normalt ikke findes: vækkere (=længere væk), gulere (=mere gul)

VI:

Anglicismer:

kigge på mig *fra bag et gardin* (s.39) «Slemme gange *times* han ud over sine forførelser som er adspittelser» (s.66)

Betydningen og dermed udtalen af det sidste udtryk er uklar! Det må skulle udtales på engelsk, da det i sammenhængen ikke kan være det gl. danske udtryk «det times ham».

VII:

Fast sammensatte verber der ellers ikke bruges sådan:
nedhuggede (præteritum)
omflakker (præsens): «når jeg omflakker gaderne» (s. 39)

VIII:

Usædvanlig brug af *imperativ* i verber, formodentlig for lydets skyld: fedm, dån

IX:

Fast vending med nyt indhold:

«den kom ti år og et hanefjed for sent til at være stille (s. 53);

Udtrykket kan sammenlignes med Ib Michaels »det er hundrede år og en sommer siden.«

*

Sammenfattende kan jeg sige om det poetiske sprog i denne digtsamling at det er præget af en kolossal opfindsomhed og lydhørhed for ordenes fysisk/lydlige valører. Sammenstød af helt forskellige associationssfærer virker som en vitalitet, der dog måske ikke alle steder rigtig er dækning for. Noget kan virke søgt, men drivet i sproget - for nu at tale nudansk! - er stærkt, og Morti Vizki er også hjemme i det ældre og sjældnere brugte danske ordforråd. Jeg synes det er værd at notere at brugen af nyere fremmedord i denne poesi ikke virker søgt.

*

Synæstesi viser sig at være et karakteristisk stiltræk i begge forfatteres tekster, især i Ib Michaels, og synæstesen er måske en logisk følge af at sanseindtrykkene fra omverdenen, fra samfundet i vid betydning, er så mange, så hurtige, så forskellige og så sammensatte. Man kan bare tænke på hvad det vil sige for ens sanser og bevidsthed at sidde ved fjernsynet og zappe rundt mellem programmerne. Eller på alle de signaler til syn, hørelse og lugt som en storbytrafikanthelt tiden skal reagere på - hurtigt!

Denne måde at - skulle - sanse på opfanges og udtrykkes i ordene. Et enkelt eksempel på en meget lydhør nydannelse er

Morti Vizkis udtryk (s. 39): »Og når jeg nu *omflakker gaderne*... (min kurs.) Den gængse vending som ligger under, er »jeg flakker om i gaderne«. Morti Vizki spiller på den, og tager samtidig afstand fra den. Han får mere med end den planløse vandren rundt i gaderne, han giver udtryk for en følelse, både for gaderne og for sig selv. Han springer fra en kropsfornemmelse til en følelse og får springet med i sit udtryk.

Den hastighed vores sanser og bevidsthed skal reagere med har ændret sig markant inden for den sidste menneskealder. Det kan naturligvis aflæses i sproget. Sprognævnets indsamling af nye ord i øvrigt viser jo også at der på kort tid opstår mange nye ord inden for forskellige sprogsfærer. Men Sprognævnets praksis forudsætter, så vidt jeg kan se, den forestilling at der i princippet svarer et ord til hver ting, hvert begreb hvert fænomen.

Men den tætte vekselvirkning mellem sprog og virkelighed og mellem virkelighed og sprog er mere kompliceret, når det gælder skønlitteraturen og digtningen. I modsætning til for eksempel journalistisk sprog og fagsprog, hvor umisforstaelig kommunikation er det væsentlige, drejer det sig i skønlitteraturen og digtningen om en anden slags henvendelse til læseren. Det er en anden kommunikationsform med andre sproglige midler og med et andet udgangspunkt og i et andet ærinde.

Det skønlitterære sprog - når det bruges bedst og mest bevidst - udspringer af vores mest elementære menneskelige væren til i verden. Også sprogligt er et menneske mere end blot summen af en forbruger, et fagmenneske, en holdningsmager eller en informations- eller kommunikationssøgende. I den bedste skønlitteratur findes det sprog som henvender sig til os som *hele* mennesker, og som skabes og bruges af skrivende folk der bruger *hele* sig selv, deres krop og deres sproglige formåen til at udtrykke sig med.

Det er formodentlig rigtigt at vekselvirkningen mellem sprog og virkelighed og mellem virkelighed og sprog foregår langsommere i det skønlitterære sprog end i anden sprogbrug; ikke mindst fordi megen lyrik bruger det centrale danske ordforråd. Det går ikke så stærkt med »nyhederne« på dette sprog-

lige felt. Men de ændringer der sker i forhold mellem mennesker *som mennesker* registreres her. Alt hvad der hører krop og især sanser til, finder vi registreret i poesien. Ordene er i sig selv sanseapparater.

Om leksikografisk udbytte af skønlitteraturen

Af Allan Karker

I Dansk Sprognævns Årsberetning for 1994 kan man læse om nævnets ordsamling at den i årets løb er vokset med ca. 15.000 citatsedler til ca. 865.000 sedler. Og om de nytilkomne citater hedder det at de dokumenterer »ikke blot nye ord, men også nye ordanvendelser, afvigende stavemåder, udtaleforhold, nye bøjningsformer og nye konstruktioner. Ved indsamlingen tilstræbes der stor spredning på de forskellige kilder: dagblade, distriktsblade, tidsskrifter, kataloger, underholdningsblade, skønlitteratur, faglitteratur, love og bekendtgørelser, skilte, radio, tv osv.«.

Stor spredning på de sproglige genrer er altså idealet. Men nu hævder Anne Marie Bjerg (se ovenfor side 18-26) at der under excerperingen gøres alt for lidt ud af skønlitteraturen. Og kvantitativt har hun uden tvivl ret; der excerpere gennemgående forholdsvis langt færre skønlitterære tekster end journalistik og sagprosa etc. En officiel forklaring på denne skævhed har ingen hidtil krævet, men ud over tidnød - som jo er en skral undskyldning såfremt det gælder en klar tilsidesættelse - kunne den begrundelse tænkes at skønlitteraturen giver mindre udbytte end de andre genrer. Men Anne Marie Bjerg fremholder tværtimod at det skønlitterære sprog formes af nogle af de mest bevidste sprogbrugere, som skriver op imod normen, på kanten af eller ud over kanten af normen, så der virkelig er behov for at overvåge de sproglige nyskabelser i skønlitteraturen.

Når jeg nu tager denne påstand op til granskning, er det med en blanding af skrupler og skepsis; skrupler fordi excerperingen vitterlig har givet skønlitteraturen lav prioritet, skepsis fordi jeg fornemmer at denne prioritering trods alt har været kvalitativt forsvarlig. Mine synspunkter er rent personlige, og jeg ved ikke i hvilket omfang de deles af Dansk Sprognævns arbejdsudvalg eller af dem som har det nærmeste ansvar for excerpe-

ringen, nemlig forskerne i nævnets sekretariat. Men når jeg har følt mig fristet til at gå ind i en drøftelse, er det fordi jeg gennem nogle år selv har drevet en vis excerpering og anlagt en privat samling af sprogprøver som i tidens fylde skal blive Dansk Sprognævns ejendom.

Efter aftale med Anne Marie Bjerg har jeg gennemlæst de samme to bøger som hun, altså Ib Michaels roman *Vanillepi-gen* (1991) og Morti Vizkis digtsamling *Ærens magt* (1991). Helt uafhængigt af Anne Marie Bjerg har jeg i begge tekster markeret de ord og udtryk som jeg umiddelbart opfattede som nydannelser eller som hidtil ikke ordbogsførte. I romanen, som fylder 271 sider, blev det til 103 poster, mens digtsamlingen gav 28 poster på 67 sider. Her er ikke plads til at dokumentere hele materialet; jeg må begrænse mig til et antal udvalgte eksempler, fordelt på de kategorier som jeg før citerede fra Dansk Sprognævns *Årsberetning* for 1994.

- (1) Til sidst skrider hun ind over for lægen og *afgører* sagen. Michael 110.
- (2) Hun bruger det af muskelkraften, der er tilbage i den højre arm, til at løfte *venstren* med. Michael 122.
- (3) og jeg gik væk, *vækkere* / End de fleste. Vizki 10.
- (4) Mormor vil ikke med op. Det går ikke an, hun har fået for mange *snaps*, siger hun. Michael 191.

I citaterne 1-4 ses eksempler på nye bøjningsformer. Det er den analogiske præsens *afgører*, normalt *afgør*; substantive-
ringen i bestemt form *venstren* 'den venstre arm'; og komparati-
ven *vækkere*, normalt *længere væk*. Mens de to sidstnævnte, så
vidt jeg ved, er hidtil usete, repræsenterer den sammensatte
verbalform *afgører* en velkendt tendens i sprogbrugen; i min
private samling forekommer således *bekendtgør*, *kundgør*,
mistankeiggør. Pluralis *snaps* er ikke optaget i Retskriv-
ningsordbogen af 1986, som kun registrerer *snaps*; men Ord-
bog over det Danske Sprog (ODS) har eksempler fra 1800-tal-
let og senest fra 1901, så formen er værd at notere.

- (5) når jeg nu *omflakker* gaderne. Vizki 39.

Den nye verbalsammensætning *omflakke* er vanskelig at bedømme. Den anvendes transitivt, mens normalsprogets analytiske udtryk *flakke om* er intransitivt: «når jeg nu flakker om i gaderne». I det transitive *omflakke* skal læseren muligvis fornemme en semantisk nuance, en - ganske vist paradoksal - målbevidsthed til forskel fra det planløse *flakke om*. Er digterens intention derimod at læseren skal opfatte *omflakker* som blot og bart synonymt med *flakker om i*, har han, så vidt jeg kan se, bare sat sine ord på skruer. Men muligheden af den alternative tolkning er motiv til at udskrive citatet.

- (6) En billygte rammer ham i pupillerne [...]. Lygterne glider over ham med et *opsprættet* vingeslag. Michael 14.
- (7) Stemmerne [...] / Ligner et kadaver/ En uklippet *splatter*. Vizki 40.

Usikkerhed omgiver også ordene *opsprættet* (6) og *splatter* (7). Det er ikke klart om participiet *opsprættet* hører til *sprætte op* i betydningen 'skære op, splitte ad' eller i den nu om stunder sjældne betydning 'fare pludselig i vejret'. Og det er uvist om substantivet *splatter* skal forstås som en personbetegnelse, et nomen agentis til *splatte ud* 'sprøjte ud, tvære ud; synke helt sammen', eller om det er et forkortet udtryk for en *splatterfilm* - det sidste er nok det sandsynligste.

- (8) spøgelse svarer med *gravrustent* mæle. Michael 26.

Det nydannede adjektiv *gravrusten* optræder med janusansigt. Det kan opfattes både som en afledning til det gængse substantiv *gravrust* og som en sammensætning af substantivet *grav* og adjektivet *rusten*, der anvendes fx i det gængse udtryk «med rustent mæle». I den givne sammenhæng spiller forfatteren utvivlsomt på begge muligheder.

- (9) Han dypper og *skitser* huset op med flyvende streger. Michael 82.

På fastere grund er man med verbet *skitse* (i forbindelsen

skitse op), som er dannet ud fra substantivet *skitse* i analogi med verber som *filme, gafle, kode, tanke* osv.

- (10) Hun børster jord af mine knæ, plukker græs af tøjet og *himler* med sit tyste blik over skrammerne. Michael 33.

En ny betydning synes at foreligge i verbet *himle*. Af ODS fremgår det ganske vist at Johs. V. Jensen har brugt ordet på tilsvarende måde («han himlede med Øjnene i falsk Ynk»), men det var i 1907, og ordbogen betegner denne anvendelse som sjælden, så der er god grund til at fastholde det moderne eksempel.

- (11) Lulu skal sove i deres [: forældrenes] seng. Hun får lov at ligge i *revnen*. Michael 135.
(12) [man] *Punker* sig selv til at være glad og ægte. Vizki 34.

Der er ligeledes anledning til at notere særbetydningen af substantivet *revne* (11); den har jeg kendt i mindst 60 år, men den er ikke registreret i ODS (1937) og vist heller ikke i nogen anden ordbog. Også brugen af verbet *punke* (12), som ifølge Politikens Slangordbog (4. udgave, 1993) betyder 'forstyrre' eller 'gøre grin med, narre', fortjener at observeres, men den er ikke enestående, jf. dette aviscitat:

- (13) Trine kan kun få uddannelsesstøtte i en begrænset periode. [...] Hendes lærer[e] ved, at de kun får deres undervisningsbevillinger, hvis de *punker* hende igennem til tiden. Weekendavisen 1/11 1991.
(14) De voksne drikker snaps [...]. På det tidspunkt er de blevet godt *blå i pæren*. Michael 32.
(15) Han har stadigvæk fyldepennen i hånden, *låget* er skruet af og papirerne venter. Michael 64.
(16) Vejen, som jeg kan udenad i søvne, fortaber sig pludselig i løngange, klosterstier og smøger, der får mig til at bruge kæppen som en blind og *tappe* mig frem. Jeg *sniffer* langs plankeværket. Michael 125.

(17) og så går Paul ind [...] og *tapper* på sin Macintosh. Hanne-Vibeke Holst: Thereses tilstand (1992) 164.

Virkelig nye betydninger finder jeg i *blå* (14) i forbindelsen *blå i pæren* som udtryk for beruset tilstand; og i *låg* (15) anvendt om hvad der normalt kaldes *hætten* på en fyldepen. Også brugen af de engelske låneord *tappe* og *sniffe* (begge 16) er ny. ODS citerer *tappe* anvendt 1933 om at skrive på maskine, en brug som endnu forekommer (jf. 17); og *sniffe* har siden sekstiårene været brugt i betydningen 'indsnuse rusgift'.

(18) Jeg så verden i gyldne partikler fra / Engang jeg var *budstik*. Vizki 18.

(19) Bæreren af en *budstik* var forpligtet til at videregive stikken. Århus Stiftstidende 6/6 1992.

Ordformen *budstik* (18) ligner en falsk subtraktionsdannelse ud fra den bestemte form *budstikken*; i hvert fald har Retskrivningsordbogen kun *budstikke*. Men formen, som jeg også kender fra en anden nutidig kilde (jf. 19), bør noteres, dels på grund af analogien i *trommestik(ke)* og *tændstik*, dels fordi *budstik* forekommer hos digtere i 1800-årene, og endelig fordi betydningen 'sendebud' er sjælden.

(20) Jordlugten *mulder* næsen til. Michael 21.

(21) Når jeg parkerer min *ildvogn* ved daggry / Er jeg mere end træet / *Ildvognen* kan ulåst passe sig selv og hvile. Vizki 38.

(22) mens hendes læber broderer på noget *mummel*. Michael 119.

(23) soldaten [: en spanier i 1808], han var en rigtig *ryttersmand*. Michael 47.

(24) og maskinen kom til din *selvhævn* for en dag. Vizki 16.

Der er også grund til at excerpere ord som verbet *mulde* (20) og substantiverne *ildvogn* (21), *mummel* (22), *ryttersmand* (23) og *selvhævn* (24), uanset at de er belagt i ODS. Tidsafstanden indikerer det, og ordene er så usædvanlige at man ikke kan ude-

lukke at de nutidige forfattere har skabt dem på ny, uden kendskab til fortidens sprogbrug; fx er det nok tænkeligt, men ingelunde givet at Morti Vizki har haft profeten Elias' ildvogn i tankerne (2.Kong.2,11).

- (25) Det viste sig nemlig, at stumfilmens helte sagde ganske andre ting på filmen end de heroiske udbrud, der kom frem i *tekstruden*. Michael 177.
- (26) Oberst Leschley sidder med en kortskitse sat ind i en læderkantet *rudemappe*. Michael 194.
- (27) Han [...] springer af og haler den [: ladcyklen] op på *ståfoden*. Michael 151.
- (28) Irene forfejler springet. I en stor, knugende fornemmelse ruller de *nakkekulds* ned i grøften, hest over rytter. Michael 196.
- (29) Det var dengang rygget / Var lige så minus og plus som djævlekys / Blev ved, ved at *plusse* [....] Fordi et minus så let *plusser*. Vizki 52.

Dersom *tekstrude* (25) og *rudemappe* (26) er gamle fagududtryk, må de være blevet oversat af ODS. Egentlige nye ord er, så vidt jeg kan skønne, *ståfod* (27), *nakkekulds* (28) og *plusse* (29); det sidste verbum har som bekendt paralleller i norsk og svensk.

- (30) Hun ligner Lille Hi[a]watha, så *umage* hun gør sig. Michael 267.
- (31) - du *putter* jod på. Vizki 14.
- (32) drømme at et øje kigger ned på mig / *Fra bag et gardin*. Vizki 39.
- (33) *I modsætning til under opløbet til sprængningerne* bringer torsdagens aviser de verdensomspændende protester i stor opsætning. Jyllands-Posten 8/9 1995.

Når det gælder nye konstruktioner, befinder excerptisten sig i et grænseområde mellem leksikon og syntaks. Tilfælde som (30), hvor substantivet *umage* balancerer på grænsen til adjektiv, og (31), hvor verbet *putte* imod normen er forbundet med et

objekt der betegner et flydende stof, lader sig ganske vist lemmatisere som henholdsvis *umage*, sb./adj., og *putte*, vb. Men så let går det ikke med den engelskpåvirkede konstruktion i (32), der kan forekomme også ved andre præpositioner end *fra*, som det ses af (33). Naturligvis kan man udskrive citatsedler med opslagsordene *fra* og *til*, men det syntaktiske fænomen som sådant drukner i citatmassen; det bør tillige registreres i en særlig samling af grammatiske iagttagelser.

For den der deltager i indsamlingen af hvad sprognævnene med et bekvemt, men upræcist udtryk kalder «nye ord» er der den ulempe ved sprogets ubegrænsede muligheder at mangfoldige nyskabelser er individuelle og unikke. Sådanne ord plejer man ikke at optage i ordbøgerne, hvor man fornuftigvis begrænser sig til at gøre rede for det ordforråd som det givne sprogmiljø er fælles om. Når et ord som *alvorsstor* blev medtaget i ODS, var begrundelsen alene, som det fremgår af ordbogens indledning (s. XXVIII), at dette ejendommelige adjektiv figurerer i et almenkendt og yndet digt af H.C. Andersen:

(34) paa Heden *alvorsstor*, / Her, hvor Ørknens Luftsyn
boer.

ODS gjorde enkelte lignende indrømmelser til den klassiske nationallitteratur og kunne gøre det med både sproghistorisk og litteraturhistorisk overblik. Men den som står midt i udviklingen har langt vanskeligere ved at skønne. Fx vil man i Retskrivningsordbogen (1986) lede forgæves efter substantivet (en) *fastholder*; det var heller ikke nævnt hos Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75* (1984). Det stammer imidlertid fra 1960, og man finder det i T. Vogel-Jørgensen & Poul Zerlang: *Bevinede ord* (6. udgave, 1990), som fra et digt af Klaus Riffbjerg citerer verslinjen *Jeg er ikke for fastholdere*:

(35) [den talende er sæben i badeværelset:] Bliv fra min
krop / med disse knugende, heftige hænder. / Jeg er
ikke for *fastholdere* .

Gennem det bevingede udtryk er den oprindelig individuelle orddannelse *fastholder* gået ind i almensproget, jf. fx

- (36) den post-modernisme, som så mange akademiske analytikere har så svært ved at slippe. Anne Jerslev [...] er en af disse *fastholdere*. Jyllands-Posten 16/12 1991 .

Så i dag fortjener nyskabelsen en plads i ordbøgerne. Men det var ikke til at forudse.

- (37) Hendes øjenbryn er løftede og tegner sig med *mågesilhuetter* på hendes pandeben. Michael 16.
(38) da kunne vi høre vor / Fælles eksistens på et sprog i lårene, / Et *lårsprog*. Vizki 9.
(39) Føreren [: af toget] siger igen at manden / Skal stige *fabelorange* ud / Pådrage sig en *koldtlynssyge*. Vizki 62.

De to skønlitterære værker som Anne Marie Bjerg har udvalgt til excerpering rummer en del individuelle nydannelser som jeg ikke finder tilstrækkelig grund til at fastholde på en citatseddel. Som eksempler har jeg her blot nævnt *mågesilhuet* (37), *lårsprog* (38), *fabelorange* og *koldtlynssyge* (begge 39). Der er afgjort flest i den lyriske tekst - om hvilken jeg for resten bør bekende at jeg kun ganske sporadisk fornemmer hvad digteren mener.

Hermed har jeg ikke afvist at registrere metaforer, herunder synæstesi. Jeg minder om *opsprættet*, *himle*, *blå i pæren*, *mulde* og *ildvogn*, som jeg tidligere har kommenteret. Jeg ligger heller ikke under for den forestilling som Anne Marie Bjerg, uden tvivl fejlagtigt, mener at kunne konstatere i Dansk Sprognævns excerperingspraksis, nemlig «at der i princippet svarer et ord til hver ting, hvert begreb, hvert fænomen». Det kan eksempelvis illustreres med en observation vedrørende den metaforiske anvendelse af ordet *kølvand*; i almindelig sprogbrug er metaforen efterhånden blevet så nedslidt at der er god grund til at registrere en ufølsom formulering som den der foreligger i følgende aviscitat:

- (40) De mange små forlag, der dukkede op i *kølvandet* på 68-generationens *græsrodsvirksomhed*. Jyllands-Posten 26/9 1989.

På lignende måde er det interessant at notere sig at en forholdsvis ung sportsmetafor med *bold* allerede kan bastardere med den gængse metonymiske brug af *bord*:

- (41) Så nu ligger *bolden* på miljøminister Svend Auken's *bord*. Jyllands-Posten 8/12 1993.

Men selvom der jo til enhver tid er skribenter der ligesom en kendt figur hos Storm P. «lider af sammenlignende billeddannelser i ubevogtede øjeblikke», så forpligter det ikke excerpereren til at fastholde en individuel tankeløshed som fx denne:

- (42) Asta Nielsen var ikke den eneste danske verdensstjerne dengang. Også i Århus var der *fuld knald på* - det var jo *stumfilm*. Århus Stiftstidende 20/8 1995.

Til afslutning vender jeg tilbage til mit udgangspunkt: mine skrupler og min skepsis. Hvad skruplerne angår, må det nu stå klart at de ikke var grundløse, og jeg er for så vidt enig i Anne Marie Bjergs konklusion: at der virkelig er et leksikografisk udbytte at høste i skønlitteraturen. Men min skepsis er alligevel ikke fuldstændig bortvejret. De «nye ord» man kan møde i replikker og indre monologer i en almindelig roman eller novelle vil ofte være kopier af de originaler som især den daglige tale og journalistikken har frembragt. At få denne primære produktivitet bekræftet gennem skønlitterære belæg er uomtvisteligt af værdi, men under tidnød mener jeg stadig det er forsvarligt at en institution som Dansk Sprognævn tilkender skønlitteraturen i almindelighed en lavere rang. Når det gælder de sprogligt eksperimenterende og nyskabende forfattere, som naturligt må tiltrække sig mest interesse, vil man hos dem utvivlsomt støde på mange originale øjeblikksdannelser som ganske vist har stor betydning for læserens oplevelse, men som forbliver unikke, uden gennemslag i almensproget. Den fasci-

nation som fostres af den særegne sansning og metaforik kan kun i meget beskedent omfang indfanges i en alfabetisk ordnet ordsamling; den tilkommer det efter min mening en monografisk stilanalyse at fastholde og karakterisere.

Litteraturen vore inte så skön utan förlagens redaktörer

Av Thomas von Vegesack

När en författare skriver brev till sin förläggare handlar det för det mesta om pengar eller uteblivna annonser. Sällan eller aldrig innehåller breven några frågor om texten eller ännu mindre om språket. En förläggare kan däremot mycket väl tänkas ha synpunkter på texten. Ofta vill han ha den förkortad; ibland finner han någon formulering alltför utmanande och det händer att han vill ha en annan titel på boken. Men något mera närgånget intresse för den litterära utformningen finner man sällan hos någon av parterna.

En läsare av dessa författarbrev får lätt ett intryck av att förläggaren just inte är något annat än en passiv mellanhand på bokens väg från skrivmaskin eller PC till tryckeri och marknad. Men beskrivningen är mera att se som en del av ett självförsvar än som en seriös beskrivning av en arbetsfördelning.

Det påstående som uttrycks i rubriken till detta föredrag skulle säkert irritera många skönlitterära författare om de fick syn på det. Skönheten – om den nu överhuvudtaget är en litterär kategori – är författarens angelägenhet inte förläggarens. Den är författarens noga bevakade egendom.

Jag kommer ihåg när jag en gång berättade för Birgitta Trotzig om den språkgranskning som förlagsredaktörerna på Norstedts utför. Birgitta Trotzig blev mycket chockerad och utbrast att hon aldrig skulle finna sig i att en redaktör petade i hennes manuskript. Om så skedde skulle hon ta sitt manus och omedelbart lämna förlaget. Det finns ingen anledning att tro att hon inte menade allvar.

De manuskript som ett förlag mottar utgör i själva verket en skala från den hermetiskt slutna texten till en informerande textmassa utan några litterära anspråk. Mellan poesi och handbok finns stora skillnader och en förläggares insats varierar

stort mellan de olika kategorierna. Men om jag fattat saken rätt är det inte så mycket om förläggarens medverkan i den litterära tillkomstprocessen ni vill höra som om hans ansvarstagande för språket och därmed hans funktion som kontrollstation i försvaret av det svenska skrivspråkets renhet och skönhet.

Låt mig börja med en liten historisk tillbakablick. Under bokbranschens tidigare skeden fanns inga förläggare. Författarens motpart var boktryckaren och denne var i början ingenting annat än en statlig tjänsteman. För att kontrollera de manuskript som lämnades till tryckerierna tillsatte Kunglig Majestät vid mitten av 1600-talet en «*inspector typographie*» vars uppgift var att kontrollera inte bara innehållet utan också den språkliga behandlingen. Denna typografiske inspektor kom några år senare att ersättas av en «*ensor librorum*» men ansvaret för den språkliga dräkten gick i arv till den nya myndigheten. Så kom bokcensurerna i vårt land att från början bli lärda män som såg sin uppgift lika mycket som en plikt att bevara språkets skönhet som att slå vakt om texternas politiska korrekthet.

I december 1766 avskaffades förhandscensuren i vårt land. Sverige var det första land i världen som fick en grundlags-skyddad tryckfrihet. Den skulle visserligen efter bara några år inskränkas för att helt försvinna kring sekelskiftet 1800, men 1810 återkom friheten och sedan dess har den existerat i vårt land om man bortser från vissa inskränkningar under andra världskriget.

Friheten fick som konsekvens att ingen längre la sig i författarnas språkbehandling. Det begynnande 1800-talets svenska författare – jag tänker på diktare som Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijer – föredrog att vara sina egna förläggare. Andra som Carl Jonas Love Almqvist eller Fredrika Bremer skrev kontrakt med förläggare men för dem var dessa i första hand distributörer till marknaden inte litterära rådgivare.

På 1840-talet slöt sig rikets förläggare samman till en intresseförening och därmed kan man säga att de började uppträda som en självständig yrkesgrupp. Det kan vara av intresse att ett tag uppehålla sig vid den störste av alla svenska författare – August Strindberg – och hans relationer till sina förläggare.

Strindberg anlidade under sin tid inte mindre än ett tiotal svenska förläggare. Men den som trott att det skulle ha berott på att förläggarna tävlade om äran att få ge ut hans skrifter och överbjöd varandra beträffande honorar kommer att bli besviken. Strindberg och hans förläggare är en mycket trist historia som jag i korthet ska försöka skissera.

Det hela kom att få en första kulmen när novellsamlingen «Giftas» åtalades på hösten 1884. Som vi redan konstaterat var tryckfriheten stor i Sverige och till detta kom att tryckfrihetsmål i vårt land sedan 1815 avgjordes av en lekmannajury tillsatt till en tredjedel av domstolen och till de återstående tredjedelarna lika av parterna. För en fällande dom fordrades två tredjedels majoritet. Detta innebar att alla domstolens och åklagarnas jurymän måste vara överens om att ett brott begåtts. Det räckte med att en enda av de sex jurymännen hade en avvikande mening för att författaren skulle frikännas. Den svenska riksdagen hade erbjudit unionslandet Norge samma system, men det norska stortinget, som var angeläget att demonstrera sin självständighet, hade avböjt. En konsekvens av detta blev att Strindberg frikändes för sin novellsamling «Giftas» medan hans norska kollega Hans Jæger dömdes två år senare i september 1886 till 60 dagars fängelse för sin roman «Fra Kristiania Bohemen».

Men det är inte bara författarens öde som är av intresse. I Jægers fall förbjöds romanen och de konfiskerade exemplaren förstördes. Situationen skulle i Norge upprepas när Ragnar Mykles roman «Sången om den röda rubinen» 1956 dömdes att förstöras. Den gången frikändes författaren eftersom det ansågs att han inte begripit vad han åstadkommit. Men i Sverige blev både författaren Strindberg och boken «Giftas» frikända, vilket innebar att en förläggare på nytt hade rätt att ge ut boken. Men den som väntat sig att Bonniers skulle störta iväg för att ge ut en ny upplaga skulle bli besviken. Bonniers vägrade ge ut boken på nytt om inte Strindberg strök det åtalade stycket. Bonniers fruktade den allmänna opinionen mera än domstolarna. Och Strindberg fick vända sig till ytterligare tre förläggare innan han hittade någon som var villig att publicera den frikända texten.

Men försiktigheten skulle inte hjälpa. Några år senare bröt sig ett stort antal av de svenska förläggarna ur den förläggarförening där Albert Bonnier var ordförande och bildade en egen ny förläggarförening. Det viktigaste skälet var att Bonniers publicerat den oanständige August Strindberg. I den nya föreningens stadgar uttrycktes detta klart i tionde paragrafen som lyder: «Har medlem själv eller genom annan till allmänheten spritt skrift vars innehåll *antingen* efter allmänt åtal förklaras av vederbörande jury vara brottsligt *eller ock* offentligen betecknats såsom för tukt och sedlighet sårande, så skall denne medlem på yrkande av två andra medlemmar *i förra fallet* ovillkorligen ur föreningen skiljas och *i andra fallet* ställas under omröstning, huruvida han skall ur föreningen skiljas eller icke».

Det är en sensationell formulering. Döms en förläggare för ett tryckfrihetsbrott räcker det inte med domstolens dom utan han skall dessutom straffas med uteslutning ur föreningen. Och har han av domstolen förklarats oskyldig så räcker det med att någon har skrivit eller sagt att boken är osedlig för att förläggaren skall kunna fräntas sina möjligheter att utöva sitt yrke. Något mera flagrant exempel på självzensur vet jag mig aldrig ha stött på.

Men vad har det nu med vårt ämne att skaffa. Vänta lite ska ni få se.

Man kunde ju kanske ha väntat sig att Albert Bonnier som fått domstolsintyg på att han inte publicerat något oanständigt och dessutom utsatts för sina kollegers bojkottförsök skulle ha ställt sig på Strindbergs och den unga litteraturens sida men långt därifrån.

När Strindberg på våren lämnar sin roman «Hemsöborna» till Bonniers åtar Bonnier sig att bli hans förläggare men han begär fullständiga rättigheter att göra strykningar. De blir också mycket omfattande. Inte mindre än på ett 40-tal sidor gjorde Bonnier strykningar. Inte mindre än sex sidor i manuskriptet togs bort. Det blir därför en helt ny Hemsöborna som kommer ut när den om några år inplaceras i Nationalupplagan.

Men när Strindberg några månader senare lämnade sin pjäs «Fröken Julie» till förlaget vågar Bonniers inte ens ge ut den.

Så livrädd var han för opinionen. Det skulle han för övrigt på nytt visa några år senare när historien med «Giftas» upprepad. Den gången var det Gustaf Fröding som hade skrivit en dikt som ansågs oanständig. Fröding frikändes men Bonniers vågade inte trycka om den frikända texten. Det skulle dröja ända till 1955 innan någon vågade trycka om Frödings dikt.

Men nu gällde det alltså «Fröken Julie». En annan av tidens förläggare Joseph Seligmann åtog sig att ge ut pjäsen. Att det skedde i spekulations syfte och inte av någon sympati för författaren framgår av ett brev som han skrev under «Giftas»-striden.

«De senaste årens Strindbergs-litteratur har, som man kunna vänta sig, framkallat en hög grad av ovilja i synnerhet hos allt slags officiellt folk. Denna ovilja sträcker sig för övrigt med rätta nu till hela svenska folket.»

Med en sån inställning är det inte överraskande att Seligmann gav sig på Strindbergs text som han hänsynslöst ändrade i. Gunnar Ollen, som gett ut Fröken Julie i Nationalupplagan av Strindbergs skrifter, har räknat ut att Seligmann gjorde inte mindre 330 ändringar i Strindbergs text.

När Julie säger: «Jag älskade min far men jag tog parti för min mor» ändrar Seligmann till «Jag sympatiserade med min far». När Jean anspelar på tidelagsbrottet och på Julies replik «Jag skulle vilja låta döda er som ett djur» svarar «Den brottslige dömes till två års straffarbete och djuret dödas. Inte så?» ändrar Seligmann det till «Som man skyndar sig att skjuta en galen hund». Strindberg var med rätta upprörd. Genom ändringen hade Seligmann försvagat den replik där Fröken Julies klasskänsla tydligt skulle framträda, skrev han i ett brev.

Det intressanta är att Joseph Seligmann förutom bokförläggare också var språkforskare. Och han ansåg säkert att han genom sina ändringar gjort Strindbergs text mera skön. Hans ändringar består också till största delen av stilistiska detaljjusteringar och normalisering av interpunktion och stavning. Studerar man ändringarna närmare upptäcker man att mycket få ändringar har censurkaraktär. Några slängar mot kristendomen, ett par anspelningar på sexuella förhållanden och ett avsnitt i förordet där kvinnan omnämns som en förkrympt upplaga av mannen. Det är allt. Annars är det stilistiska ändringar han gör.

Seligmann uppträder i själva verket som en förlagsredaktör och även om Strindberg blir upprörd över «bokhandlarens» – så kallar han Seligmann – ingrepp så låter han de flesta av ändringarna vara kvar när han ger ut en ny upplaga av pjäsen.

Om man studerar dagens förlagsredaktörens arbete återfinner man inte mycket av Seligmanns överlägsna förmyndarattityd. En förlagsredaktör i dag skulle nog inte drömma om att ändra i texten utan att låta författaren ta ställning till förslagen.

Nyligen har en språkonsulent Mona Blåsjö gjort en genomgång av förlagsredaktörens arbete på Norstedts.

En förlagsredaktör kommer in i ett senare stadium i den litterära processen än förläggaren. När hon eller han (könsordningen är inte tillfällig) får manuskriptet i sin hand har det redan antagits av förläggaren, som på ett tidigare stadium haft möjlighet att ta ställning både till innehåll och utformning. Förlagsredaktörens uppgift är nu att se över manuskriptets språkriktighet och stilistiska nivå samt kontrollera fakta, logik och konsekvens.

Min erfarenhet är att kompetenta förlagsredaktörer är en sällsynt yrkesgrupp. Ett förlag kan mycket väl ge ut böcker utan att hålla sig med förlagsredaktörer och allt fler gör det också. Ska man spara märks det inte så mycket om man hoppar över manuskriptgranskningen. Åtminstone inte i det korta loppet.

De flesta författare jag känner uppskattar mycket den «close reading» som förlagsredaktören utför. I Mona Blåsjös undersökning framgår att författarna i de allra flesta fall utan diskussion godkänner de ändringar som redaktörerna föreslår.

För att fastställa vilka ändringar som oftast görs analyserade Mona Blåsjö ett antal genomgångna manuskript. De vanligaste ändringarna berörde syntax (35 %), interpunktion och förkortningar (21 %), ordval (19 %) och kommatering (17 %). Ändringar av meningsindelning, d.v.s. att kortare meningar förts samman till längre eller att längre meningar delats upp på kortare, svarade endast för tre procent. Och samma frekvens hade ändringar av rena stilbrott i texten.

För mig är Mona Blåsjös resultat överraskande. Att t.ex. ändringar av kommatering är så vanliga är förbluffande efter-

som kommaterering är en sån privat angelägenhet. Strykningar av text, förtydliganden och ändringar av faktauppgifter svarar tillsammans endast för sju procent. Detta skulle betyda att en förlagsredaktör nöjer sig med att vara en kriadättare och inte försöker agera rådgivare i den kreativa processen. Jag tror att Mona Blåsjös resultat på den punkten är missvisande. I min erfarenhet spelar en förlagsredaktör en betydligt mer aktiv roll än att med sin rödpenna sätta dit uteblivna kommastecken.

När Mona Blåsjö gick in för att jämföra ett antal förlagsredaktörers arbete kom hon också till ett resultat som tycks dementera hennes statistik. Mona Blåsjö lät några förlagsredaktörer granska samma manuskript. Resultatet visar låg överensstämmelse när det gäller ändringar av detaljer av typen om en förkortning ska finnas kvar eller skrivas ut men mycket stor överensstämmelse när det gäller ambitionen att skapa en stilistiskt enhetlig text. Mona Blåsjös slutsats är att en förlagsredaktör inte arbetar efter några externa språknormer utan helt underordnar sig de individuella krav som varje litterär text själv formulerar.

När jag skulle avsluta det här föredraget fann jag i The New York Review of Books följande formulering av Milan Kundera: «Det skulle utan tvivel vara möjligt att förbättra en eller annan sats i «A la recherche du temps perdu» men var skulle man finna den dåre som skulle vilja läsa en förbättrad Proust.»

Idealism och realism i finlandssvenskt litteraturspråk

Av Erik Andersson

Eftersom detta möte behandlar litteraturen och synen på dess språk, vill jag börja mitt inlägg med en dikt om språket i poesin:

Poesin har ofta skildrats
som nyskapande regelbrott
men också det avslutade språket
äger en samlad kraft
Till denna dikt behöver ingenting tilläggas

och ändå allt

Ni märker att dikten anspelar på Göran Sonnevis diktsamling *Det avslutade språket*. Enligt en läsning polemiserar den mot Sonnevi och försvarar en klarspråkspoesi utan grammatiska anomalier och dunkla metaforer. Ett i den meningen avslutat språk kan vara allas egendom och skapa en gemenskap i tanken. Det är förståelsen inom den gemensamma normens gränser som ger den samlade kraften. Men slutraden ställer allt på huvudet – ellipsen där måste ju fyllas ut vid tolkningen, och då uppstår en dubbeltydighet. Är utfyllnaden *och den säger ändå allt* eller *och ändå måste allting tilläggas*? Enligt det andra tillägget kan det avslutade, regelbundna språket aldrig fullgöra konstens uppgift att utsäga det utsägbara, att peka på den gåtfulla kraften i det okända.

Man kan således ställa två syner på konsten och dess språk mot varandra. Enligt den ena synen är konstens ideal harmonin, fulländningen, avslipningen – poeten får gärna säga det som alla poeter redan har sagt, men byggande på det gemensamma arvet skall han säga det ännu perfektare än någon före honom. Enligt den andra synen är konstens ideal förnyelsen och den

ständiga revolten. För att säga det utsägbara måste poeten också bryta ner språket och bygga ett nytt, ständigt levande. Men paradoxalt nog är hans strävan lönlös – det utsägbara kan ju inte sägas.

Och paradoxalt nog leder egentligen båda konstuppfattningarna till samma resultat. Den fullständiga harmonin kan aldrig nås – den perfekta dikten vore en död, oföränderlig dikt. Den fullständiga förnyelsen kan heller aldrig nås – det totalt nya är ett lika dött kaos. I det extrema försvinner all variation och allting blir en singularitet. Den sanna konsten uppstår i spänningen mellan norm och frigörelse, mellan litterär kanon och förnyelse. De olika sätten att kombinera dessa två är det som skapar konstens mångfald.

Kanske jag får variera temat genom att läsa en annan dikt:

Camus predikar den ständiga revolten
och jag instämmer: ja, ja!
Låt oss revoltera mot den ständiga
revolten!
Utan undantag kan regler inte följas
En evig förändring vore ett evigt tillstånd

Den begränsade sanningen kan förvisso alltid
kullkastas av nya data
Sträva därför alltid efter fullständighet
kunskapsmegalomani
Men du skall veta: du når aldrig fram

Förakta alltså inte
den begränsade lögnen
som du kan nå, men tro inte den är sanning
Den kan vara en vacker dikt, en praktisk tumregel
Förr eller senare blir den ett svek
som revolten, den oundgängliga

Den här dikten är kanske inte lika lätt att få reda i. Medan den förra dikten lät det rationella vara begränsat och det konstnärligt intuitiva obegränsat, låter denna dikt det rationella vara

obegränsat och dikten vara begränsad. Och detta skall kanske ses som en illustration av att både vetenskap och konst måste innehålla element av både begränsning och gränslöshet, både fulländning och förnyelse, både bindning och frigörelse.

Liksom religionen gör både konsten och vetenskapen en skillnad mellan det sakrala och det profana: i konsten är det skönheten, i vetenskapen sanningen som får en sakral laddning genom att ställas i relief till fulheten och lögnen. Den laddningen får sin bekräftelse av den sociala gruppen, liksom språket. Men det sakrala ger också en möjlighet till karneval: i omvändningen av sakralt och profant blir det heliga ännu heligare. Det paradoxala är att skönheten inte lever utan fulhet, och sanningen inte utan lögn. Det vi trodde vara fulhet och lögn döljer i själva verket en ny skönhet och en ny sanning.

Många motsattpar kan ställas fram i detta sammanhang. Konsten kan ses som *l'art pour l'art*, en konst som fungerar och värderas i enlighet med sina egna kriterier, eller också kan man vilja ta konsten i bruk för att uppnå andra syften, för att förhärlika en maktbävare, för att göra inte bara konstnärlig utan också politisk revolution, för att göra människan ädlare. Det är svårt att fördöma någondera inställningen – att använda utomstående kriterier kan bli förödande för den konstnärliga kvaliteten, men människan lever ju å andra sidan aldrig i enbart *en* aspekt av universum, och också konsten måste kunna ses i ett totalsammanhang. Konsten ses ibland som ett formellt mästerskap, ibland som bärare av ett budskap. Men den ordkonst som strävar efter att finslipa eller variera formen är inte detsamma som en ordkonst som bara är intresserad av språket, och den ordkonst som främst är bärare av ett budskap är inte ointresserad av språket. Språkets uppgift är att förbinda formen med ett budskap, och båda två är viktiga för den språkvårdare som granskar litteraturens funktion som kommunikationsmedel. Men mitt sinne för realism tvingar mig att förkorta dessa filosofiska idealistiska reflexioner och hålla mig närmare språkmötets tema. Här är det aktuellt att fråga sig hur språkvården kan gagna ordkonsten och hur ordkonsten kan gagna språkvården. Jag skall nu så småningom anlägga ett mer begränsat finlands-svenskt perspektiv. Ett tack går här till prof. Clas Zilliacus och

lektor Roger Holmström, som har bistått med synpunkter och material vid planeringen.

Språkvårdssynpunkter kan förstås tjäna estetiken och göra ett diktverk ännu mer harmoniskt och verkningsfullt, i synnerhet om man har ett klassiskt konstideal. Den inställningen uttrycker naturligt nog ibland institutioner som Svenska Akademien. Men den revolterande ordkonstnären har lika stor nytta av att vara språkmedveten. T.ex. den amerikanske författaren David Mamet tillämpar estetiken att konsten skapar en spänning genom att begå normbrott och späckar sina pjäser med substandard language och svordomar (se Ilkka Jokis doktorsavhandling *Mamet, Bakhtin, and the Dramatic. The Demotic as a Variable of Addressitivity*, Åbo Akademis förlag 1993).

Men litteraturen kan också användas av pedagoger och språkvårdare i språkundervisningssyfte. Roger Sell vid Åbo Akademis engelska institution driver för närvarande ett projekt som vill studera hur litteraturen erbjuder intressant och stimulerande studiematerial i undervisningen i främmande språk (se Roger D. Sell (ed.), *Literature Throughout Foreign Language Education*, Åbo 1994). Bengt Loman har argumenterat i samma riktning för modersmålsundervisningens del i antologin *Ett gott mål* (utg. Brunell – Hansén – Laurén, Editum 1992), när han under rubriken *Att välja läsestycken* anser att man hellre bör analysera Elias Canettis verk än ponnyromaner. Min dotter, som går i gymnasiet, har nyligen köpt in en antologi som används i modersmålsundervisningen, *Möten, andra delen*. Den innehåller ett förnämligt urval klassiker och moderna texter som fyller klassikernas kvalitetskrav, inte bara svenska och nordiska texter, utan också pärlor ur resten av världslitteraturen. Den strävan att alltmer utnyttja litterära klassiker i språkundervisningen som vi kunde iaktta på språkmötet i Oslo för ett par år sedan har alltså burit frukt också i Finland.

Men i Finland finns det också liksom på många andra håll en tradition för att utnyttja litteraturen i nationalitetsbevarande syfte. Jag skall inte nu behandla den standardfinska som skapades på 1800-talet, uppkomsten av det finska litteraturspråket och dess inverkan på nationalkänslan. Jag skall i stället kort påminna om hur man ville språkligt normera den finlandssven-

ska litteraturen vid tiden efter senaste sekelskifte, säkerligen med språkpolitiska motiv. Kring sekelskiftet började ju språkmän som Karl Lindstöm, Ruben G:son Berg och Hugo Bergroth intressera sig för att mer systematiskt klarlägga skillnaderna mellan finlandssvenskan och den svenska som talades och skrevs i Sverige.

I synnerhet 1920-talet gav speciella möjligheter för den litterära svenska språkvården i Finland: landet hade blivit självständigt, och det gjorde kanske att de inhemska språken inte längre behövde göra gemensam front mot den ryska expansionen utan i stället kunde avväga sitt inbördes styrkeförhållande – finskans snabba frammarsch till positionen som majoritetens kulturspråk hade gjort det allt angelägnare att försvara finlandssvenskans ställning genom att visa att det var en allmänt gångbar svenska som talades i Finland, inte ett litet isolerat minoritetsspråk. Det var angeläget att slå vakt om de språkliga banden med Sverige, som hotade att brista efter mer än 100 års förvaltningsmässig åtskillnad. Litteraturen ansågs fungera språkligt normbildande, men impressionism och realism hade slagit farliga bräscher i den språkliga försvarsmuren, och genom dem vällde det faktiska språkbruket in i finrummet. Hugo Bergroths *Finlandssvenska* hade utkommit 1917-18 och renderat författaren Svenska Litteratursällskapets stora pris. Den erbjöd ett verktyg för tilltappandet av bräscher.

Mellan 1921 och 1924 utgavs i rask takt en rad finlandssvenska klassikerutgåvor. Bengt Loman skriver i ett par artiklar (i Festskrift till Carl-Eric Thors 8.6.1980 och i Nysvenska studier 5960) om den språkgranskning som Jac. Ahrenberg, en efterromantiker och realist, därvid utsattes för. Schildts förlag gav i uppdrag åt Erik Kihlman att revidera Ahrenbergs 90-talsverk. Enligt Loman är originalupplagan i regel mustigare och personligare. Revisionen var ofta okänslig, omotiverad, och ledde till en klar stilistisk försämring. T.ex. ändras *och iväg bär det till och det bär iväg, minns du inte det till minns du det inte, från mössan hängde en frans till från mössan hängde ned en frans*. Ibland är texten betydligt mer omskriven. Också Karl August Tavaststjernas verk utsattes för revision, men med mer tillfredsställande resultat. Gemensamt för de reviderade förfat-

tarna var att de hade vuxit upp i finska trakter (Viborg, S:t Michel) och ansågs blanda in oacceptabla finska språkdrag i skildringen av den finländska verkligheten.

Österbottningen Mikael Lybeck, som strävade efter att skriva en helt ren högsvenska och har betecknats som språkpedant, reviderade själv sina verk. Ett ofta anført exempel är att hans roman *Den starkare* fick byta namn till *Den starkaste*. Årets klassikerutgåva återgår till den gamla titeln. Ännu i den tryckta reviderade utgåvan av *Tomas Indal* (1922), som kan studeras på Åbo Akademis litteraturvetenskapliga institution, har Lybeck prudentligt rättat *Nu ansåg provisorn sig böra beställa något till Nu ansåg sig provisorn ... och dessutom har doktor Indal ett sådant förtroende för sjötullvaktmästarn till ... förtroende till sjötullvaktmästarn*. Men detta är inga finlandismer – SAOB upptar både *förtroende för* och *förtroende till*, medan Svensk Ordbok har bara ett exempel med *för*. Däremot har Lybeck inte ändrat huvudsatsordföljden till bisatsordföljd i *det faktum att i kväll öppnades således whistsäsongen*.

Bergroth daterade företalet till *Finlandssvenska* på svenska dagen den 6 november 1917, en månad före Finlands självständighetsförklaring. På den andra stora svenska festdagen samma år, Runebergsdagen den 5 februari, hade han hållit utlåtandet *Om grunderna för fastställandet av ett svenskt scenspråk för Finland* som föredrag på Svenska Litteratursällskapets fest, något som visar vilken officiell kulturpolitisk framtoning språkvården gavs på den tiden.

Bergroth är klart normativ: scenspråket skall vara ett ideal som via scenen kan spridas till finlandssvenskarna (jfr Svante Dahlströms översikt *Den inhemska teateridén*, som uttrycker samma åsikt). Men Bergroth ställer inte en ren rikssvenska som norm. Tidigare hade teatern i Finland varit rikssvensk och använt bara skådespelare som behärskade rikssvenskt uttal. År 1894 hade emellertid Svenska inhemska teatern grundats i Åbo, och i Helsingfors koncentrerades den inhemska verksamheten 1913 till Svenska Teaterns inhemska avdelning, som snart tog över helt efter den rikssvenska. Teaterspråket skulle således samtidigt vara identitetsskapande finländskt, även om Bergroth inte säger det klart. Det innebar t.ex. att sådant riks-

svenskt uttal som finlandssvenskar har små möjligheter att lära sig inte skulle användas. Den grava accenten hörde hit. Motiven för att inte använda supradentaler för *rs*, *rn*, *rd*, *rt* var snarare att det rikssvenska uttalet var slappare och otydligare. Finskinfluerad intonation skulle undvikas. Under flera årtionden arbetade Svenska Teatern och dess scenskola för detta ideal: teaterchefen Nicken Rönngrens undervisning i den s.k. skillnadskan blev till sist legendarisk som anakronism. Allmänheten tillägnade sig inte idealet, utan det uppstod en klyfta mellan ett konstlat teateruttal och det språk som mötte i vardagen.

Massmediernas utveckling ledde till att teaterns normativa roll övertogs av radion och senare också televisionen, och en större rörlighet har kanske bidragit till att ett gemensamt uttal lättare kan spridas genom personliga kontakter. Men det dröjde ända till 1960-talet innan spåren av skillnadskan helt gick till historien, och då var det knappast språkliga överväganden som vägde tyngst, utan konstnärliga. Då gjorde Bengt Ahlfors revolt och införde ett realistiskt språk på Svenska Teaterns scen. Skillnadskan hade blivit ett idiom som kändes förkonstlat för publiken och kanske till och med för skådespelarna. Ralf Långbacka har i en artikel intygat hur viktigt det är att skådespelare får tala sitt eget modersmål – i varje fall gäller det för dialekttalande amatörskådespelare, som de Närpesbor Långbacka hade arbetat med. På högspråk kunde Närpesborna inte gestalta verkligheten med lika frigjord inlevelse och nyansering.

Men revoltören kan som sagt inte revoltera för evigt. När jag i fjol i samband med konferensen *Svenskan i Finland* såg Bengt Ahlfors pjäs *Stulen lycka* på Lilla teatern i Helsingfors, slogs jag av hur skickligt han införde musicalformens stiliserade språk också i talspråksreplikerna mellan sångnumren. Konsten måste balansera mellan stilisering och realism.

Ibland är det nödvändigt att stilisera – det framgår t.ex. av Hufvudstadsbladets senaste ungdomsbilaga MIX, som presenterar Teater Kaos' premiär nästa måndag på Svenska Teaterns lilla experimentscen Nicken. Rebecca Troupp och Johanna af Schultén, teaterns två skådespelare, som regisseras av Johanna Backman, framför islänningen Oddur Björnssons *Fosterliv* (tydiligen i översättning från engelskan), och de agerar två tvil-

lingfoster med varsin karaktär: det ena är en rationell besserwisser och det andra en drömmare som anar en annan existens. Och i rollen som foster kan man ju inte vara realistisk.

Men om litteraturens språk skall vara realistiskt och spegla den skildrade verkligheten, då borde språket i den finlandssvenska litteraturen vara mångskiftande. Finlandssvenskan är otvivelaktigt en mix av olika ingredienser, i olika proportioner i olika miljöer. En österbottning eller en åboländsk skäribo är ofta starkt påverkad av en särpräglad dialekt, också när han talar högspråk, en stadsbo är ofta påverkad av finskan och har i större städer kanske t.o.m. finskan som sitt starkare språk, en ålänning står ganska nära högspråket, också i dess modernare nyvinningar, men gemensamt för dem alla är att de inte är främmande för vissa ålderdomheter i språket, som numera har blivit ovanliga i Sverige. Och arkaismerna är inte alltid desamma i olika landsändar. Detta är en källa av språklig rikedom att ösa ur för finlandssvenska författare. Och naturligtvis använder man denna källa, men det sitter ofta ganska hårt åt. De författare som har lyckas göra det har övervunnit ett motstånd och gör det ofta i kraft av sin konstnärliga identitet – eller kanske genom att trötta ut förlagens språkgranskare.

Den åländska författarinnan Anni Blomqvist skildrade i sin Maja-svit (1968-73) en skärgårdskvinnas liv hundra år tillbaka i tiden, i en hård men vacker livsmiljö. Hon blev populär genom att anknyta till en verklighet, som inte alltid har omhulrats av de litterärt tongivande stadskretsarna. Men hon släpps fram till publiken först efter en grundlig manuskriptgranskning. Margit Willebrand-Hollmerus, själv författarinna till genremässigt besläktade böcker, fick bearbeta manuskripten innan förlaget gav grönt ljus (se Ann Christin Wallers analys av Anni Blomqvists författarskap). Å andra sidan måste man säga att bearbetningarna främst gällde disposition och upprepningar och i ganska liten utsträckning berörde den lokala språkfärgen – det var inte fråga om en hård jakt på finlandismer som på 20-talet. Det är möjligt att den här sortens språkvård vid förlagen är mer betydande i Finland än i Sverige. Det har jag inte försökt ta reda på, men indicier kan peka i den riktningen. Den språkliga variationen i gränsområdet mellan finska, högspråk och dia-

lekt gör att andelen språkligt osäkra författare kanske är större än i Sverige, och det finns ju också procentuellt sett fler författare. En muntlig berättarbegåvning som den åländske sjökaptainen Sven Bris bör således få språklig hjälp med sitt manuskript innan hans dokumentära krigsminnen *I Gestapos våld* kan publiceras i skrift, dvs. i ett medium som kanske inte var Brisens mest naturliga. Och bättre det än att boken aldrig kommer ut. Finlandssvenska förlag är med all rätt villiga att erbjuda hjälp med språklig finputsning. En sann språklig egenart får blomma fritt: när Valdemar Nyman ger ut den åländske konstnären Joel Petterssons efterlämnade manuskript i fyra volymer (1972-75), låter han Joels säregna, dialektala och spontant individualistiska språkform komma helt till sin rätt.

Men vi fortsätter i den språkliga mångfalden: Edith Södergrans mångspråkighet är välkänd, miljön i Sankt Petersburg, där hon växte upp, var rysk, tysk, svensk och finsk, och hon började skriva lyrik på tyska för att sedan övergå till en svenska, som enligt vissa öronvittnen alltid var en aning styv i hennes mun. Numera är den tvåspråkighet mellan svenska och finska som modernistkollegan Elmer Diktonius företrädde normalare. Diktonius *Janne Kubik* (1932) är t.ex. lika flytande i den finska versionen *Janne Kuutio* (1946), ja, enligt många, t.ex. Bengt Ahlfors i ett seminarierferat i Folketidningen *Ny Tid* 4/4 1985, är han förstås plattare på finska: «Den extra dimensionen som det finska inslaget i hans svenska ger, försvinner.» Diktonius var en av de få författare som förlagens mellankrigstida språkvårdare inte rädde på, hans medvetet lätt finskinfluerade vändningar var ett av hans centrala konstnärliga uttrycksmedel.

Edith Södergran är förvånansvärt traditionell när det gäller språkliga och retoriska verknytningsmedel, hennes revolt ligger mer på det verstekniska och innehållsmässigt expressiva planet. Gunnar Björling däremot är den modernist som mest medvetet har brutit sönder språket för att bygga upp ett nytt och är därigenom aktuellare än någonsin. Båda två mötte dock ett starkt motstånd av det språkvårdande litterära etablissemanget. När Svenska litteratursällskapets prisnämnd äntligen 1947 föreslog att Gunnar Björling skulle prisbelönas, ville sällskapets ordförande avgå i protest, hellre än att vara med om att

belöna en sådan dårdikt. Ett argument var att sällskapet ju bara kunde belöna arbeten avfattade på svenska. Också språkformen i Anders Cleves Helsingforsskildringar *Gatstenar* (1959) och *Vit eld* (1962) väckte invändningar i både Finland och Sverige, bl.a. från Ole Torvalds vid Åbo Underrättelser och Johannes Edfeldt i Svenska Akademien, genom att den var alltför lokal och grotesk (se Clas Zilliacus efterord i klassikerutgåvan av *Gatstenar* (1991)).

Nu mera klagas det i stället över att litteraturens högspråkskanon begränsar den konstnärliga uttrycksfullheten. Denna kanon är delvis ekonomiskt betingad. Ätminstone tidigare påpekades det ofta i Sverige att den finlandssvenska litteraturen är ställvis obegriplig och otillgänglig av språkliga skäl. Även om försäljningen av finlandssvensk litteratur i Sverige inte är så stor som den kunde vara, är det ändå livsviktigt att inte försvåra den ytterligare.

Språklig realism sägs ofta vara omöjlig i dagens finlands-svenska litteratur: i en miljö där den största delen, ja nästan all kommunikation sker på finska, måste språkåtergivningen i ett svenskt verk innebära ett språkbyte. Jag lånar ett yttrande av Ann-Marie Londen ur det tidigare nämnda seminarierferatet i FNT 4/4 1985:

Återgivandet av en tvåspråkig verklighet – där en del av dialogen 'i verkligheten' kanske måste ha försiggått på det andra språket – skapar problem för författare. Enligt forskaren Sternberg kan det lösas drastiskt på ett av tre sätt: genom att världen begränsas (t.ex. till en enspråkigt finlandssvensk miljö), genom att mediet anpassas (blandspråk i texten) eller genom att mediet homogeniseras ('översättning' till norm-svenska).

I sig är det sista sättet en normal språklig stilisering – den förekommer ju ideligen, t.ex. när verk ur världslitteraturen översätts till svenska. Problemet är snarast att författaren inte alltid är kompetent som översättare – han har kanske aldrig hört hur motsvarande innehåll skulle formis på svenska, så totalt inbäddad i en finsk verklighet kan han vara. Och även om han

kan översätta repliker från finska till svenska, kan översättarsysslan störa hans skapande verksamhet. Rikssvenska språkdrag i texten ger en Verfremdungseffekt, som leder till att han inte heller estetiskt blir tillfredsställd med sitt verk. Hans text luktar inte verklighet. Den normerade litteratursvenskan kan upplevas som en tvångströja av författarna. Jag saxar ur samma artikel i FNT, där Kim Weckström, som året innan hade debuterat med romanen *Trägrottan*, förklarar:

«Jag känner annorlunda på finska!

På svenska blir jag knarrigare, mer förvirrad, opersonligare. Svenskan är för mej de förstelnade familjesammanhangen jag sökt mej bort från – finskan de självvalda, levande sammanhangen. Jag tror att jag känner annorlunda på finska än på svenska.

– När jag började skriva prosa på svenska upplevde jag ett obehag, en känsla av att ha mist mitt språk. Ändå skriver jag på svenska och det är mycket en fråga om att återerövra en förstelnad barndom.»

Resultatet är att det finlandssvenska litteraturspråket är betydligt tamare och normbundnare än det kunde vara. Exempel på hur språket kan te sig i revolt mot den etablerade normen ses kanske oftare i kulturartiklar av den unga generationens skribenter. Det språkets ordförråd har t.ex. inte varit accepterat i Hufvudstadsbladets spalter, annat än tidvis i musikrecensioner, i det s.k. rockspråket. Ett snabbt narkotikainfluerat exempel saxar jag ur Trygve Söderlings recension av Kim Weckströms *Trägrottan* i FNT (25/5 1984):

Kärlek, från förut finns den ju i gänget, mellan killarna: Harri som är kungen, förmedlaren av brassklimparna och kocksstrecken, Pata, fotografen, som försöker komma loss från ämnena (streit stavar Weckström), bara för att seko ännu mera på psykiska juttur.

Men måste finskan översättas till svenska i svenska verk?

Kunde man inte skriva en tvåspråkig roman, där samtalet byter språk precis som i verkligheten? Tanken har ibland framskymtat, men detta kräver i själva verket ännu mer av både författare och läsare. Och den rikssvenska läsekretsen blir säkert betydligt mindre om tvåspråkigheten blir alltför stor.

Det finlandssvenska kulturlivet har ända sedan 1800-talet kännetecknats av en viss tendens till tudelning, som i dagens kulturdebatt ofta har utkristalliserats i termer som bygdesvenskhet och kultursvenskhet. Egentligen är det fråga om en gammal social skillnad mellan en lantbefolkning och en köpmanna- och ämbetsmannaklass i städerna. Lantbefolkningen har levt i en enspråkigt svensk miljö, och dess kontakter har ofta gått västerut via bondeseigration och arbetsflyttning. Stadsbefolkningen har dagligen frotterats med ett finskt befolknings-element. Men framför allt har det inom den funnits personer som har tagit ansvar för de offentliga samhällsfunktionerna. Dessa personer har funnit det naturligt att solidarisera sig med den offentlighet som de har tjänat, t.ex. som ämbetsmän eller som lärare och kulturförmedlare. De har i första hand varit finländare, inte svenskar. Arwidssons slagord *Svenskar äro vi icke, ryssar vilja vi icke bliva, låtom oss därför vara finnar* var en realitet för många av de svenskspråkiga personer som på 1800-talet entusiasmerades inför uppgiften att stärka den nationella kulturen och ofta medvetet bytte språk. Också bland kapital- och godsägare har geografiska band knutit svenskar till finska miljöer. För mig som ålänning klingade Arwidssons slagord däremot mycket främmande, när jag mötte det i skolans historiebok, och det berodde inte bara på att användningen av *finne* i betydelsen 'finländare' numera är obsolet i Finland. Det berodde också på att jag verkligen identifierade mig som svensk – däremot var det då tveksamt om ålänningar var finländare; numera har ålänningar snarast en multipel identitet. Men känslan av samhörighet med den finska kulturen har alltså levt vidare in i våra dagar – för många finlandssvenska författare är det viktigare att bli översatta till finska än att utkomma i rikssvensk delupplaga. Detta återkommer hela tiden i den litterära debatten. Jag saxar från en intervju med debutanten Maria Björnberg-Enckell på HBLs kultursida 6/9 1995:

Finsk eller svensk?

En av bokens centrala utgångspunkter är språket – är jag finsk eller svensk? Maria Björnberg-Enckell växte delvis upp i Savolax och i arvet från den tiden finns en mycket god finska plus en känsla av samhörighet med det finskspråkiga Finland.

– Den identiteten är värdefull. Jag är glad att jag inte blev så finlandssvensk som jag kunde ha blivit.

Hon berättar om ett nordiskt seminarium för författardebutanter på Biskops-Arnö i somras. Från Finland deltog Maria Björnberg-Enckell och *Markus Nummi* som båda påverkades starkt av den nordiska gemenskapen, men i olika riktning.

– Jag blev mer och mer finsk, han blev mer och mer skandinavisk.

I samma nummer informerar Esbo stad i en annons om att *Sonettkransen NYA VENERID* med text av Lars Huldén och musik av Kaj Chydenius uppförs vid en fullmånkonsert den 9 sept. 1995 på Café Louhi i Esbo kulturcentrum. Den ursprungliga *Venerid* skrevs ju av pseudonymen Skogekär Bergbo ca 1660 och trycktes i Stockholm 1680, Louhi är den mörka Pohjola-värdinnan i Kalevala. Huldén har ju också publicerat en diktsamling på Munsala-dialekt och högsvenska, *Heim/Hem* (1977). Redan detta ger en bild av den språkliga mångfald som lever i litteraturen bland de knappt 300000 finlandssvenskarna: kanske den historiska förankringen till Runeberg och Topelius inte är lika levande som tidigare, men här finns en dialektal bygdeförankring representerad av t.ex. Ulla-Lena Lundbergs nu avslutade trilogi *Leo, Stora världen, Allt man kan önska sig* (1989-1995) med motiv från den åländska sjöfartens tre stora epoker, här finns Lars Sunds debutroman *Natten är ännu ung* (1975), som innehåller en återgivning av ungdomsspråket i Jakobstad, påverkat av rikssvenska och dialekt, men också av finska och engelska, här finns Nalle Valtiala, som i noveller nästan överdrivet realistiskt har använt sig av ungdomsspråket i Helsingfors, här finns sjöfartsskildrare som återger fartygens och hamnarnas blandspråk (se t.ex. Folkmålsstudiers temanummer 1989 om språkmöte i litteraturen).

Den språkliga mångfalden är en rik källa att ösa ur för de finlandssvenska författarna, men den kunde utnyttjas ännu rikligare. Det finlandssvenska litteraturspråket är också en rik källa för språkforskarna, och även den kunde utnyttjas rikligare. Därigenom kunde språkvårdarna vinna ännu större insikter i vilka villkor som gäller för språknorm och språkfunktion i olika samhällen.

Som motvikt till den språkligt begränsade dikten i föredragets inledning vill jag till sist ställa en dikt av Gunnar Björling ur samlingen *Du går de ord* (1955):

Det är i orden
d e t och
– att i förglömmelse

När och -
mer än så
att ingen vet

På gränsdrags punkt
och att ett enda
och som – allt

Litteratur

- Anderssén, Gun – Henrik Granö – Maj-Britt Grönholm (red.). *Möten. Litteraturantologi, andra delen*. Söderströms, 1994.
- Bergroth, Hugo. *Om grunderna för fastställandet av ett svenskt scen-språk för Finland*. Scenisk konst och kultur. IV. Holger Schildts 1917.
- . *Finlandssvenska*. Holger Schildts, 1917 (1918).
- Björling, Gunnar. *Valda dikter. Band 2*. Wahlström & Widstrand, 1989.
- Brunell, Viking – Sven-Erik Hansén – Christer Laurén (red.). *Ett gott mål. Modersmålet i skolan*. Editum, 1992.
- Cleve, Anders. *Gatstenar*. [Med efterord av Clas Zilliacus.] Nya klassikerserien, Söderströms 1991.
- Dahlström, Svante. *Den inhemska teateridén*. Scenisk konst och kultur. I. Holger Schildts, 1915.
- Folkmålsstudier 32, 1989.

- Folktidningen Ny Tid. 24/5 1984, 4/4 1985.
- Hufvudstadsbladet. 6/9 1995, MIX. Ungdomsbilaga, sept. 1995.
- Joki, Ilkka. *Mamet, Bakhtin, and the Dramatic. The Demotic as a variable of Addressitivity*. Åbo Akademis förlag, 1993.
- Loman, Bengt. Om språkformen i Jac. Ahrenbergs «Samlade berättelser». I *Festskrift till Carl-Eric Thors 8.9.1980*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Studier i nordisk filologi 62, s 177-192.
- . Kunde Jac. Ahrenberg skriva korrekt svenska? *Nysvenska Studier 59-60*, 1980, s. 43-56. ————. Att välja läsestycken. I Brunell m.fl., s. 216-234.
- Lybeck, Mikael. *Samlade arbeten. Tomas Indal*. Söderströms 1922.
- Långbacka, Ralf. Dialekt och teater. I Bengt Loman (utg.): *De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademis forskningsinstitut 64, 1981, s. 135-144.
- . Tolv år med Närpes Teater. I Trygve Erikson (red.): *Närpes Teater – en folkets teater 1964–1994*. Närpes hembygdsförenings bokförlag, 1994, s. 55-68.
- Sell, Roger D. (ed.). *Literature Throughout Foreign Language Education*. English Department Publications 3, Åbo Akademi University, 1994.
- Waller, Ann Christin – Ann-Gerd Steinby. *Anni Blomqvist: Stormskärs-Majas skapare*. Söderströms, 1993.

Talemålet, litteraturen og norma i nynorsk

Av Kjell Venås

Norma i nynorsk byggjer på norsk talemål

Etter opphavet skil nynorsk seg frå dei fleste litteraturmål. Normerte skriftspråk - som fransk, engelsk, dansk, svensk - tok helst til med at ein sentral dialekt vart lagd til grunn for skriftlege tekster. Det skapte eit mønster for forfattarar og skrivarar med annan talemålsbakgrunn. Andre litteraturmål kan mest byggje på ei eller fleire særskilt viktige tekster. Som døme ligg det nær å nemne tysk, der det mellomhøgtyske talemålet og det sachsiske kansellimålet som låg attom Luthers Bibel, sette norma for det som vart litteraturmålet. I andre omgang gav litteraturmålet opphav til ei talemålsnorm, som slo sterkest igjenom i nord og såleis vart sørtyisk språknorm i nordtysk munn.

Framvoksteren av den tala bokmålsnorma i Noreg kan ein jamføre med den bakgrunnen som er skissert for tysk. Frå fyrst var ho ei dansk skriftnorm i norsk munn. Seinare har litteraturen på dansknorsk - riksmål - bokmål meir eller mindre teke opp norske talemålsdrag, som i nokon mon har vorte brukte som grunnlag for inngrep i skriftnorma.

Då nynorsk vart til som skriftnorm etter 1850, fanst det ingen litteratur å ta omsyn til eller å utnytte. Hovudstøet for norma var eit postulert sams lydsystem og grammatisk system for overlevert norsk talemål. I den mon gammalnorsk eller norrønt vart drege inn som appellinstans ved konkrete normfastsetjingar, var det bygt på ein abstrahert struktur og ikkje nokon særskild litteratur. Men alt i det verket som la fram den fyrste norma for nynorsk, *Prøver af Landsmaalet i Norge* (Aasen 1853), fekk vi dei fyrste skjønnlitterære tekstene, nyskrivne eller omsette frå andre språk av Aasen sjølv. Innhaldet var for det fyrste såkalla minnestykke. Det vil seia eventyr, segner, soger, ordtak, gåter; for det andre nye stykke, ei novelle og noko

resonnerande prosa; for det tredje omsette brot av verk frå verdslitteraturen.

Det kom snart andre forfattarar som skreiv skjønnlitterære tekster på nynorsk: Den fyrste og store var Aasmund Olavsson Vinje. Alt då han skreiv ei melding av Aasens *Prøver* (Vinje 1993 I 100, 411) i ei avis nokre dagar etter at boka hadde kome, hadde Vinje på visse punkt andre meiningar om skriftnorma enn Aasen hadde gjeve uttrykk for i normframlegget sitt. I sin eigen litterære praksis heldt Vinje inga fast line. Til tider la han seg nokså nær norma åt Aasen, men prøvde seg fram på nye vegar i andre tekster. Til grunn for forsøka hadde han naturleg nok talemål frå ymse stader i landet. Han gjorde eit slags rundsviv over vestnorsk og austlandsk til midlandsmål. Ved også å prøve seg fram frå sitt eige utgangspunkt, målet i Vest-Telemark, gav Vinje eit tidleg førebod om midlandsmålet, som andre kunne ta til seg og byggje vidare på. Det vart gjort, fyrst av Hans Ross og Steinar Schjøtt og for fullt av Arne Garborg. På eit moge steg av livsvegen kom Garborg fram til midlandsmålet, ei skriftnorm bygd på telemålet og andre dialektar mellom aust og vest. Endå hans eige talemålsgrunnlag var reint annleis, var Garborg den eine av to hovudmenn bak det som fyrst stod fram som eit heilskapleg alternativ til Aasen-normalen. Det var ved hundreårsskiftet. (Hægstad, Garborg, Flo 1899; Flo 1906)

Alt før var det prøvt andre løysingar. Sams for dei var at dei låg nærare andre og ulike talemålsnormer og ikkje var så idealiserte eller rekonstruerte som landsmålet åt Aasen. Det ulike, heterogene, ved dei normframlegga som ymis nynorsk skrivepraksis representerte, var det som slo ein tidleg kritikar av nynorsken, Johan Storm. Han var professor i romansk og engelsk filologi, men hadde norsk som sin fyrste og siste kjærleik. Som alle andre tykte han normarbeidet åt Aasen var genialt, men det låg han mykje på hjarta å syne at det var dømt til å mislukkast. - Med velsigning av Kulturdepartementet skal året 1996 vera offisielt Aasen-år fordi det er hundre år sidan Ivar Aasen døydde. Då skulle det høve å dra fram ein spådom Johan Storm kom med om nynorsk i 1896, at «det vil lide alle kunstige Sprogs Skjæbne: at a f g a a v e d e n s t i l l e D ø d» (Storm 1896:115).

At det måtte gå slik med nynorsk, såg Storm tydeleg alt i 1870- og 1880-åra. Det styggaste symptomet på ein sjukdom til dauden var at nynorsk ikkje alltid var likt seg sjølv. Det stod fram i ein brote av ortografiske og grammatiske variantar. Mange av dei som skreiv målet, følgde nemleg ikkje norma åt Aasen, men sine egne hugskot om korleis det skulle skrivast. Dei var så opptekne av å veifte med kvar sine småe faner at dei gav det samlande normkravet for eit landsmål eller riksspråk på båten. Fyrste bodet åt Aasen var at «Sprogformen bør kun være een» (BD II 298). Grove synder mot det bodet dokumenterte Storm med å gå utførleg gjennom skriftene som låg føre. Ikkje eingong Aasen gjekk fri, for i strid med det fyrste bodet sitt var heller ikkje han alltid lik seg sjølv, synte Storm (1888:6-9), og han fann tre normsteg i skriftlivet åt Aasen i periodar som følgde kvarandre. Når vi ser på det no, var det likevel berre småting av tidsbundne ulikskapar hjå Aasen.

Når ein skal syne hovuddraget for påverknad og utvikling av norma i nynorsk, ser ein at talemålet til kvar tid har vorte drege inn som ei mogleg fornyande normkjelde ved sida av den fastsette og overleverte skriftnorma. Svært mykje, kan hende det meste, av skjønnlitteratur på nynorsk, har mange innslag av ulike slags talemål. Aasen sjølv kalla rett nok ein slik praksis å «hænge fast i den gamle Røre af forskjellige Bygdemaal» (BD II 167). For Johan Storm var det eit leiande prinsipp at ein ikkje skulle føregripe noko når ein fastsette skriftnorma, men rette seg etter det som hadde vorte sedvane i litteraturen. Framlegg om forandringar i den dansk-norske norma kring hundreårsskiftet vart såleis utdrygde for at Storm skulle granske den faktiske stoda. Det same synspunktet hadde han lagt til grunn for tankane om norma i nynorsk: Han såg etter og framstelte korleis forfattarane skreiv målet. Og det var altså mangeleis.

Den fyrste verkeleg viktige normkjelda for nynorsk etter *Prøver af Landsmaalet* var Garborg og Mortensons lesebok for høgere skular, som kom i 1885. Der var Storms prinsipp på ein måte lagt til grunn. Ut frå tekstutvalet sitt hadde utgjevarane sett opp to hovudnormer. Den fyrste var skrivemåten åt Aasen og dei som følgde han. Den andre kom frå ein flokk forfattarar som brukte ei slags midtnorm, som utgjevarane kalla landsmål

B. Dei avgjorde at så og så mykje av tekstene i boka skulle vera på Aasen-norma, og så og så mykje på landsmål B. Med det vart det slege fast at den nynorske språkforma altså ikkje var «een».

Tilsvarende tilvisingar til litteraturen gav ikkje den nemnda som la grunnlaget for den reviderte normalen av 1901, endå Garborg var med på den òg (Hægstad, Garborg, Flo 1899). Men ved rettskrivinga av 1917 vart bruken i litteraturen dregen inn ved drøftinga av grammatiske former av ymse kategoriar, såleis fleirtal, lint hokjønn, infinitiv. Som eit samandrag av normfastsetjingane sine tok rettskrivingsnemndene gjerne med språkprøver av i regelen to stilistiske typar for å syne bruken i samanhengande tekst. Tiltrådinga av 1917 har såleis prøver på «eventyrets fortøllende og avhandlingens ræsonnerende stil» (*Indstilling*, s. 75).

På nokolunde same måte har seinare rettskrivingsnemnder arbeidt med å studere praksisen i det skrivne språket. Nemnda som laga læreboknormalen av 1959, vedtok 6.12.52 retningslinjer for arbeidet sitt etter framlegg av Alf Hellevik. I dei var det sett opp som eit fast fjerde punkt at ein skulle leggje fram «Eventuelle opplysningar om bruken i litteratur og presse» (Hellevik og Lundebj 1964:59). Punkta som gjekk føre, var 1. oversyn over dei formene det galdt, 2. opplysningar om normhistoria og 3. dialektoversyn. Det kom to punkt etter det fjerde punktet om bruken: 5. språkhistoriske opplysningar og 6. konklusjon. I tilrådinga av 1957 er dette opplegget gjennomført (*Framlegg* 1957). Bruken i skjønnlitteraturen er ein fast del av vurderingsgrunnlaget for det vanlege normeringsarbeidet til Norsk språkråd. Det kjem mellom anna til uttrykk ved at Språkrådet har lagt til rette tilfang for å granske og jamføre norma i utval av skjønnlitterære tekster skrivne av forfattarar frå ulike tider (Pettersen 1993, Vikør 1995). Føremålet er å finne ut om og eventuelt kor mykje rettskrivingsforandringane har gjeve utslag i skrivemåten til forfattarar som kronologisk står i eit visst høve til ei eller anna forandring av norma.

At normeringstradisjonen vår med å byggje på talemålet held seg i tankegangen til nynorske språknormerarar, kan ein sjå av eit nytt framlegg til prinsipp for fagnemnda i arbeidet

med å normere nynorsk. Det er sett opp som utkast av ein medlem i fagnemnda og blir no lagt fram som eitt av to framlegg som nynorskseksjonen skal ta stode til på årsmøtet i januar 1996. I dette framlegget er det ikkje med noko om tradisjonen nynorsk har som skriftmål attende til 1850, men det er sett opp allmenne vilkår for at dialektdrag skal koma inn i skriftmålet. Det andre framlegget er definert i høve til skriftradisjonen.

Litteraturen verkar på nynorsk norm

Når ein skal sjå på det ymsesidige tilhøvet mellom litteraturen og norma i nynorsk, er det såleis mest å hente i ei gransking av kva, korleis og kor mykje ulike talemålsnormer har verka inn på skriftmålet. Men etter opplegget for det nordiske møtet i Gentofte 1995, skulle hovudsaka vera kva innverknad litteraturen har på daglegmålet, dvs. på talemålet, og kva omsyn språkrøkta skal ta til den innverknaden. Også ved eit slikt spørsmål står nynorsk kan hende i ei eiga stode jamført med dei fleste litteratur- og daglegsmål. Det daglegmålet som den nynorske litteraturen eventuelt kan verke inn på, er for dei aller fleste språkbukarane regionale varietetar av norsk, og dialektane sit så fast i sjølve hjartegrunden at det ikkje utan vidare vil vera lett for eit litteraturmål å verke inn på dei, endå om den litteraturen det gjeld, byggjer på nett desse dialektane. Spørsmålet om skjønnlitteraturen har verka inn på talemålet, må vi konkretisere med å seia at det gjeld bøker og dikt skrivne av forfattarar frå Aasen og Vinje fram til dei som har skrivne nyleg, og som skriv no, som to blad Vesaas og t.d. Brit Bildøen og Jon Fosse. Eg har mest hug til å svara med eit prøvande nei, men er altså noko uviss på korleis eit endeleg svar bør vera. Det kan iallfall nemast nokre grunnar som talar imot at skjønnlitteraturen har mykje å seia for voksteren i talemålet.

Somme kan vera godt kjende med den klassiske litteraturen, lesa han og jamvel sitere av han. Eg minnest ein gammal farbror, bonde i fjellbygda Hemsedal, som kunne sin Vinje i den grad at han gjerne hermde eit eller anna av diktet «Lenda frå Land». Det kunne ha vore i skuledagane i 1880-åra det diktet hadde gjort slikt inntrykk at det sat som limt i hugen gjennom eit langt liv. Men det var tilfeldige kjerneord brukte i høvelege

samanhengar, og det er langt derifrå til å tru at han nytta ut former frå slike tekster i det daglege omgangsmålet sitt, og at det så på nokon måte - saman med ein tilsvarande bruk hjå somme andre - kunne få verknader for norma i nynorsk.

Endå om det har vore mange farbrør som har kjent og hermt Vinje, og morsystrer som har sunge «Millom bakkar og berg», les folk flest visst ikkje mykje seriøse kvalitetslitteratur i vår tid, og i nynorsk har det kan hende funnest meir seriøse kvalitetslitteratur i høve til andre typar litteratur enn i dei fleste skriftmål. I visse periodar gjekk det å vera nynorsk saman med førestellingar om å vera prektig og idealistisk også på andre måtar, og det har litteraturen teke noko farge av. Det typiske målmennesket drakk surmjølk og ikkje øl, gjekk i kyrkja, var glad i fedrelandet og røysta på Venstre. Katolikkar var godtekne. I mållitteraturen frå mellomkrigstida finst det ei lita skisse av denne typen, og personar av båe kjønn blir nemnde; det var ikkje alltid sjølvsaugt den gongen:

Diverre er ikkje alle maalfolk som dei skal vera. Eg høyrer rett som det er: Han kan daa ikkje vera maalmann, for han drikk øl. Ho kan ikkje vera maalkvinne, for ho dansar runddans. Eller: Du skal aldri faa meg til aa tru at han verkeleg er maalmann. Det er ikkje lenge sidan eg saag han i snippkjole. Og: Dei segjer han er maalmann, men ikkje det at eg trur det. Han røykjer sigaretter og renner etter gjentone, ja, han les jamvel ureine bøker av Kristoffer Uppdal. Og eg har sjølv set maalfolk som bukkar og helsar likso fint som den verste riksmaalsmann. Det er saart for oss som eig den rette trui og kjenner elden brenna i oss. (Kleiva o.a. 1985:102)

Tyngda av alt det prektige var slik at strategar mellom målfolket, som sjølve gjerne var like moralske og høgverdige som prototypene på det nynorske, kom til å tenkje på at det ville vera bra for nynorsk om litteraturen var litt meir uskikkeleg, vel ikkje for at han skulle verke meir inn på daglegmålet, men i

alle fall. Dei tenkte at nynorsk måtte få meir farga vekepresse, meir skandalejournalistikk, fleire slagertekster til å le og gråte av og ein sprudlande nynorsk pornografi på grensa av lova. Eg har sjølv høyrte heiderskvinna Einfrid Perstølen koma med eit ynske om meir uskikk på nynorsk. Ho er personleg humanetisk, men på dette punktet ville ho oppfylle skriftbodet om å vera klok som ein orm og godtruen som ei duve.

Ved eit høve kom eg sjølv til å nemne noko motsett av dette som ein føremon for nynorsk, for å gje eit prov på kor framifrå målet er. Utgangspunktet var ein programpost som gjennom uminnelege tider har vore frosen fast i riksprogrammet i radioen. Kvar sundagsmorgon kl 7 blir tre vers av fedrelandssalmen «Gud signe vårt dyre fedreland» spelt og sunge i den statlege NRK. Sjølve programmet på ein helgedag der opnar med det. For oss som er oppe i otta om morgonen, som gode nynorskfolk gjerne er, har framføringa av denne salmen vorte det heilt naudsynte åndelege startsignalet for ein sunday i Noreg, like umissande som kaffikoppen, avisa (etter at det vart sundagsaviser i Oslo) og det blautkokte egget. Ved eit par revisjonar av det fastsette programmet i det siste har tankelause og geskjeftige programsmedar stroke denne posten. Ved båe høva vart det ein massiv og momentan og uhellvarslende reaksjon frå landsende til landsende med ynske og krav om at fedrelandssalmen måtte inn att på programmet der han etter alders hevd skulle vera. Og det var ikkje berre den harde kjernen av sterktruande målfolk som hylte og bar seg. Like mykje var det aktverdige bokmålsfolk og jamvel dei dobbeltaktverdige riksmålsfolka.

Men høyr no løyer: Ein annan song, ikkje rekna som salme, kan koma i staden for fedrelandssalmen og bli godteken av alle. Det er «Gud signe Norigs land». Det kjem nok ikkje berre av samsvaret i innhald, den parallelle og konjunktiviske signinga av landet, men mest av at den høgnorske målforma er den same i salmen og songen. Eg trur at mange slik som eg ville kjenne at om ein prøvde seg med «Der ligger et land mot den evige sne» eller «Jeg vil verge mitt land» av Bjørnson eller noko tilsvarende av nokon annan, ville det berre minne om gamle dagar og kjennast uhøveleg no, så ein smilte overberande i staden for å

fryse høgtidsfullt på ryggen. Det kunne vera om lag like umogeleg som å gjera i Oslo noko som kjennest naturleg i Bergen: På eit visst steg i nattlege lag reiser fødde og naturaliserte bergensarar seg med høgtidskjensler og klump i halsen og syng bysongen «Jeg tok min nystemte sitar i hende, og sorgen for-gikk meg på Ulrikens topp.». Oslo-folk syng ikkje sjølve, men let eventuelt grammofonsjarmøren Jens Book-Jensen syngje med mosemjuk røyst: «Hver eneste dag er en Oslo-dag for alle som elsker vår by.» Til tonane dansar dei sjølve og nynnar kan hende med.

Parallellar finst til denne bruken av nynorsk. Det har vore nærast obligatorisk at når ein i høgtidsame høve skulle føre fram eit eller anna frå den norrøne litteraturen, som Håvamål eller Voluspå, eller lesa opp om dei gamle norske kongane, måtte det gjerast på nynorsk av Gisle Straume eller Edvard Drabløs. I tankeløysa drog eg på eit språkrådsmøte fram slikt som dette til prov på kor framifrå og symbolmerkt nynorsk er for alle norske. Det er det målet vi står fram med og resiterer på i helgeklede og med feststemning i hugen. Då var det min gode ven i språkrøktkunsta Herbert Svenkerud kom bort og nugga i meg, og sa at han ikkje var så viss på at eg skulle vera glad for det. Han hadde sett og skjønt det same som Einfrid Perstølen i sin visdom. Det er ikkje prov på bruksverdien av eit mål at det er det naturlege uttrykksmidlet til helg og høgtid, for vi går oftare i kvardagsbunad enn i helgeklede, også språkleg. I tråd med det vil eg konkludere med at vi også må sverja og herje og skjemme oss ut på nynorsk, ikkje berre vera snille, glade i fedrelandet og imot Europaunionen.

Slik som mykje av den nynorske litteraturen er også det som måtte vera av uskikk og svineri i han, gjerne skrive på dialekt. Dei største suksessane til Det Norske Samlaget har vore morobøker av ein nynorskskrivande trønder og morobøker på nordnorsk dialekt. Men også den største romanforfattaren vår, Olav Duun, bygde på trøndermålet. Det er framleis slik som det har vore i heile saga til nynorsk, og som Johan Storm var ein av dei fyrste til å peike på: Den nynorske litteraturen er dialektmerkt, meir enn den på bokmål, endå bokmållitteraturen vel og har meir av regionale innslag enn litteraturen i mange andre land.

Vi veit at også den største forfattaren på bokmål, Knut Hamsun, skåra stort på dialektbakgrunnen sin frå Nordland. Dialektar har forresten gjeve tilskot til litteraturen i mange land. I nordisk samanheng kan vi berre nemne Steen Steensen Blicher eller Sara Lidman. Sjølv gløymer eg ikkje at i den fyrste boka eg las på engelsk, *Wuthering Heights* av Emily Brontë, er det previctorianske språket spett saftig opp med Yorkshire-dialekt av tenaren Joseph. - At norske forfattarar har regionale særmerke i målet sitt, svarar til at mange av lesarane deira er dialektbrukarar.

Også eg som talar om nynorsk, hugser at nynorsk ikkje er det einaste litteraturmålet i landet. Bokmål og bokmålsforfattarar i samtid og fortid er forståelege for folk som har hatt nynorsk hovudmål i skulen. Som vi veit, har tilgang på og val av lesnad mykje å gjera med vane og med kva språkform som er mest «normal» fordi ho er mest brukt. Utan å gjera store undersøkingar kan ein rekne det for nokså sikkert at mange aktuelle nynorskbrukarar og potensielle nynorsklesarar les mest bokmål, og at dei jamvel kan kjenne det lettast med det målet. Omgangen med skriftmålet er ein praksis som får det fyrste grunnlaget sitt før skulealderen. Donald Duck og liknande litteratur med eller utan talebobler er det fyrste for dei fleste, og han er skriven på bokmål og finst ikkje eller finst berre lite på nynorsk. Dette overtaket for bokmål held fram på ymse måtar. Det er bokmål som møter augo oftast i Noreg, også i Nynorskland, som vi kan kalle delar av landet. At det kan vera sameleis med å *skrive* nynorsk i høve til å skrive bokmål, kan ein vel gje ein tokke av med å nemne at endåtil Aasen skreiv lite på nynorsk og mest på dansk. Det var fordi han ikkje ville bruke nynorsk anna når han hadde tid nok til å skrive fullgodt, men også fordi det rett og slett var vanskelegare for han å skrive nynorsk enn dansk. Ein av dei beste nynorskskrivarane i dag: Ivar Eskeland, har det på same måten med nynorsk i høve til bokmål; det har han sjølv vitna om meir enn ein gong.

Litteraturen verkar på språkhaldningar

Det er tvilsamt om skjønnlitteratur i det heile har nemnande innverknad på daglegspråket, av dei og dei grunnane. Vi kan

ikkje tru at folk les romanar, noveller eller lyrikk og så etterpå går rundt og lèt seg påverke til å ta opp ord eller former frå dei les, slik at skriftnorma må lagast om. Helst måtte det vera ved at rådande litterære typar kan vera med og skapa haldningar i ei eller anna lei som har noko å seia for oppfatninga av språknormer på eit eller anna nivå. Ein kunne tenkje seg at populære forfattarar med ein radikal, moderat eller konservativ normbruk kunne skapa godhug eller popularitet for nett slike normer som dei skriv etter. Eg kan ikkje seia om det har vore mykje av slikt i bokmål. Det fyrste eg kjem til å tenkje på, høyrer ikkje typisk til litteratur på bokmål eller nynorsk, for når visene til Alf Prøysen har gjeve auka status til hedmarksdialekten og eventuelt til andre dialektar og tilsvarande auka status til folkemålsmerkte skriftformer, så er det mykje melodiane å takke, eller for å vera meir presis, ein samverknad mellom tekst og musikk.

Utan tvil har visse delar av den nynorske litteraturen gjeve utslag som kan jamførast med det ein kunne kalle Prøysen-effekten. Vi kan rekne dei munnleg overleverte folkevisene til nynorsk litteratur. Mange utslag av folkekultur, som musikk og dans, rosemåling og smikunst har gjeve ein eigen nimbus til Telemark, og det same har folkediktinga gjeve telemålet, ein dialekt som ligg nær og minner om det ein må rekne for nynorsk normalmål. Ein overføringsverknad kunne koma opp, og slik har det nok vore med telemålet, gudbrandsdalsmålet og fleire populære dialektar. Andre dialektar har vore lite populære og har tilmed av alvorlege språkvitskapsfolk vorte kalla for stygge. (Det må vera ein menneskerett også for dei av og til å koma med lite overtenkte ord.) I tillegg har det alltid vore negative verknader av det ein kunne kalla bonde- og fjøseffekten, og nynorsk har gjennom alle tider vore utsett for den. Haldningar til ymse slag talemål som blir skapte og finst i folkehugen, anten dei så er positive eller negative, vil med naudsyn vera med som bakgrunnsvilkår og føresetnad for haldningar til normene i skriftspråka. Det er noko språkrøktarane må rekne med og arbeide med. Allment sunne og ynskjelege haldningar til ymse slags språkvarietetar vil vera ein god grorbotn for å skapa forståing for normering og språkrøkt som det offentlege står bak.

Påverknad frå bokmål

Det er ikkje rimeleg at den som skal tala om desse spørsmåla for nynorsk, må halde seg strengt til den målforma. Det går for seg ymsesidig påverknad mellom talemålet og dei to skriftmålsformene våre, og det som gjer mest av seg også i nynorsk, er påverknaden frå bokmål. Det er fordi det så desidert blir skrive mest på bokmål. Likevel er òg ikkje helst påverknaden frå det ein vanleg reknar som «litteraturen», ein må tenkje på når ein ser på tilhøvet mellom skrift og tale i dag. Det skriftspråket som verkar mest inn på daglegtala, er ikkje lesnad som kjem typisk inn under eit omgrep som litteraturen. Det er bruksspråket som er viktig: aviser, farga presse, reklame og sportsjournalistikk gjennom ymse kanalar, det vil seia slike tekster som ikkje kjem inn under det vi må rekne for skjønnlitteratur. Om noko skriftspråk gjer det, så er det skriftspråket i dags- og vekepressa som saman med det tala språket i fjernsyn og radio verkar inn på daglegmålet i bygd og by, også nynorske bygder og sentrum av ymsande storleik. Det er presset av det daglege bruksspråket som gjer det særskilt vanskeleg å øve inn og få automatisert nynorske normer i skulen og i annan skriftspråkspraksis i samfunnet. For å få fram proporsjonane i dette tykkjer eg det er tenleg å jamføre skriftmengd og leseverknad av bokmål og nynorsk på nokon måte, og eg har gjort det slik: Eg trur at berre laurdagsutgåva av den største avisa, Aftenposten, utgjer like mykje skriftleg volum mot like mange augo og språkbrukarar som alle publikasjonar på nynorsk i heile landet gjennom nokså lang tid. Resultatet ser ein utslag av for det fyrste i skulen, der skrivemåtar og bøyingsformer frå bokmål er den største feilkjelda i nynorske elevtekster. Dernest ved at folk som har vakse opp med nynorsk, i nokon mon går over til å skrive bokmål. Det kan dels vera ved samfunnsskapt press av private arbeidsgjevararar, mellom dei aviser og forlag.

Vi reknar vel til vanleg med at forandringar i ei skriftnorm alltid skal gjerast etter nøktern vurdering og avveging av alle relevante tilhøve og omstende som har noko å seia for norma. Men i dag kjem det omveges press på norma i nynorsk av folk som ikkje kan nynorsk, men som kan bokmål. Når det ikkje minst er Språkrådet som merkar og kanaliserer dette presset, er

samanhengen slik: På ymse nivå og for ulike føremål blir det omsett tekster frå bokmål til nynorsk. Ein viktig og typisk arena er lærebokproduksjon. Elevar som har nynorsk opplæringsmål, skal ha lærebøker på nynorsk, men mange av lærebøkene blir ikkje originalskrivne på deira eige mål. Dei nynorske utgåvene blir omsette frå bokmål til nynorsk, no meir og meir per datamaskin (Hjelmtveit 1995). Mykje nynorsk språkbruk i NRK er også frå bokmål, og det får i andre omgang verknad både for munnleg og skriftleg mål. Omsetjingane blir ikkje sjeldan gjorde av folk som primært kan bokmål. Slike omsetjarar og også folk med nynorsk fyrstemål kan ha eit lag til å kalkere nynorsk over bokmål og det helst på visse strategiske punkt av grammatikken, for ikkje å nemne ordvalet. Det treng ikkje gje plent same form som på bokmål, men kan vera ei form som strukturelt svarar til bokmålsforma. Eg skal gje eit døme: Av opphav og i det talemålet som nynorsknorma mest byggjer på, høyrer verb som *ynskje* og *leie* til *e*-klassa og har preteritumsformene *ynskte* og *leidde*. I bokmål har dei tilsvarende verba *ønske* og *lede* preteritumsformene *ønsket* og *ledet* og alternativt dei lite brukte formene *ønska* og *leda*, men bae typane høyrer til den klassa som svarar til den nynorske *a*-klassa.

Ustøe nynorskbrukarar finst det mange av, og det ligg nær for dei å bøye nynorske verb etter den klassa verba høyrer til på bokmål. Dei støare språkbrukarane som etterpå skal ta stode til tekstene, må rette. Det gjev mykje arbeid, og det er arbeid som stadig må gjerast om att. Som vurderande og normerande instans for lærebøkene får sekretariatet i Språkrådet mykje å gjera med å rette dei same typane av mistak. Somme stadige feil med påkravde rettingar i lærebokmanuskript kunne ein unngå ved det enkle handgrepet å føre inn nye jamstelte former. Nett tilstanden i lærebokmanuskript laga av usikre omsetjarar og også av usikre forfattarar kan vera det fyrste tildrivet til inngrep i skriftnorma. I samband med normvurderingar i fagnemnda er merknader om det som må rettast i manuskript, ein fast type av bakgrunnsopplysningar. Det ligg såleis til rette for at folk som ikkje kan nynorsk, men som kan bokmål, gjev viktige premissar for forandringar av norma i nynorsk.

No må ein leggje til for denne og mange tilsvarende saker at det også stadig finst talemålsgrunnlag for å føre inn nye former, så ein kan grunnkje normjusteringar med det. Nye talemålsformer kan heilt eller delvis ha anna opphav enn påverknad frå bokmål, gjerne analogi. Oftast er det vel ein samverknad mellom ulike tildriv. Men på det bruksområdet eg har nemnt her, omsetjing av kvalifiserte skriftmålsbrukarar, er det bokmålspåverknaden som er mest aktuell. Nett når det gjeld verbet *ønske*, har eg hatt ein disputt med ein språkbrukar og nynorskbrukar frå Tromsø, Roger Lockertsen. Han meinte at *a*-bøying høyrde til dialekten frå gammalt, men etter å ha fått fleire opplysningar om gammalt mål, gav han opp den tanken. Når eg nemner dette som døme, vil eg leggje til at det er ein annan type av påverknad eg har tenkt på, enn den naturleg analogiske som det sikkert er tale om i tromsmål.

Skriftmål er frå fyrst talemål ført over til ei anna uttrykksform. Det gjeld nynorsk slik som andre skriftmål, og det var også opphavet til det eg har å seia om påverknad den andre vegen, frå litteraturen på daglegspråket og på den vedtekne norma. Nynorsknorma var fyrst bygd på «det Hardangerske, Vossiske og Sognske», men tiljamna etter andre av «de bedste Dialekter», som Aasen uttrykte seg. Det har etter kvart gått for seg mange forandringar, utjamningar, tilmåtingar av det nedervde og overleverte talemålet i Noreg, og ikkje eingong dei «beste» dialektane har sloppe unna. Nett denne utviklinga har vel ikkje så mykje av ansvaret eller skulda for at nynorske skulekrinsar og einskildelevar, som fanst ein gong, til dels har vorte bokmålske, men kan nemnast saman med andre samfunnsskapte utslag av forandra vilkår for språkbruk. Anna som tel ved språkvalet til grupper og einskilde, er dialektmangfaldet og elevblandinga i dei same skuleklassene. Elevane i ei vanleg skuleklasse i Bygde-Noreg har ikkje lenger stort sett det same talemålsgrunnlaget. Elevblanding og blandingsmål har vorte regelen meir enn unntaket. Desse grunnane har kome i tillegg til andre grunnar som talar for at nynorsk skriftmål og normalmål i framtida må få ei ny oppgåve i tillegg til den gamle å vera ei samlande skriftnorm for norsk talemål. Den nye oppgåva er å vera eit stø for dialektar som er alt anna enn støe, for regionale

talemål der blandingsformer og blandingsbruk til dels er det normale. Nynorsk vil framleis vera eit skriftleg uttrykksvilkår for det som er kjernen av munnleg tradert norsk talemål: systemet med tre genus, bøyning med endinga *-a* i den største verbal-klassa, nøytrum utan ending i ubunde fleirtal, genusdelt pronomenreferanse i tredje person eintal og ymist *anna*. Det finst nok også ved påverknad og analogi innslag og anslag mot somt av dette, men i alle fall genussystemet og *a*-bøyinga sit fast som fjell i den norske folkesjela.

Litteratur:

- BD = Ivar Aasen: *Brev og Dagbøker I-III*. Ved Reidar Djupedal. Oslo 1957- 60.
- Flo, R. 1906: *Midlandsmaal etter framlegge fraa rettskrivingsnemndi i 1899 ved Arne Garborg*. Kristiania.
- Framlegg til læreboknormal 1957*. Utgjeve av Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo.
- Garborg, Arne og Ivar Mortenson (utgj.) 1885: *Læsebog i det norske folkesprog for høiere skoler*. Kristiania.
- Hellevik, Alf og Einar Lundeby 1964: *Skriftspråk i utvikling*. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952-1962.
- Hjelmtveit, Sissel-Anny 1995: «Den nye «bokmålsnynorsken» tek form». I *Vestmannen*, nr. 6. Bergen.
- Hægstad, Garborg, Flo 1899: *Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne*. Kristiania.
- Indstilling fra Retskrivningskomiteen*. Kristiania 1917.
- Kleiva, Turid; Karsrud, Bjørn; Søyland, Aud og Arnestad, Inger Helene (red.) 1985: *Nynorsk av hjartans lyst*. Oslo.
- Pettersen, Egil 1993: *Språknormering og forfatterne*. Utgitt av Norsk språkråd. *Eigenproduksjon* nr. 49/93. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Storm, Johan 1888: *Det nynorske Landsmaal. En Undersøgelse*. Kjøbenhavn.
- Storm, Johan 1896: *Norsk Sprog. Kraakemaal og Landsmaal*. Kjøbenhavn.
- Vikør, Lars S. 1995: *Rettskriving hos nynorskforfattarar. Norsk språkråds skrifter. Nr. 3*. Oslo.
- Vinje, A. O. 1993: *Skrifter i Samling I-VI*. Ny utgåve med band I-V ved Olav Middtun, band VI ved Jon Haarberg. Oslo. Fyrste utgåva band I-V Kristiania 1916-21.
- Aasen, I. 1853: *Prøver af Landsmaalet i Norge*. Christiania.

Den finska litteraturen i Sverige – språkvård och status

Av Satu M. Gröndahl

I allmänhet anser man inte idag att skönlitteraturen ingår i språkvårdens sfär. I beskrivningarna av den finska, eller för den delen sverigefinska språkvårdens uppgifter (Moisander 1980, Grönros 1981, Räikkälä 1995), utelämnas skönlitteraturen och författare som målgrupp. I en artikel som behandlar de olika målgrupperna för den finska språkvården nämner Esko Koivusalo (1980:33) uttryckligen författare som en kategori språkbrukare som faller utanför språkvården:

En viktig grupp förblir utanför all språkvård – författare. Deras uppgift är att skapa nya [språkliga] modeller, skildra den rådande verkligheten med färskas uttryck. De varken önskar eller behöver råd från språkvårdare.

Beskrivningen avser dock uppenbarligen inte all 'litteratur', utan 'ordkonst' som definieras som en relativt autonom del av språket, som har vissa språkligt-estetiska normer som är signifikanta för just detta system, litteratur (se t.ex. Wellek & Warren: *Theory of Literature* 1962/1942). Litteraturens språk i ovanstående citat är sålunda åtskild från allmänspråket som anses vara det primära målet för språkvården.

Om man däremot definierar begreppet 'litteratur' på ett sätt som omfattar texter som är skrivna på det s.k. allmänspråket – hur flytande begreppet än är – har man vidgat litteraturbegreppet samt målgrupper för språkvården till att omfatta litterära genrer som arbetar- och amatörlitteratur samt en del av populärlitteraturen. Generaliserande kan man säga att de nämnda genrererna har flera kännetecken som närmar dem mera till allmänspråket än till den s.k. ordkonsten.

Då en stor del av den sverigefinska litteraturen faller inom kategorierna arbetar- eller amatörlitteratur, är det förståeligt att kritikerna och språkvårdarna har behandlat även språk- (vårds)frågor i sin kritik och analys av den sverigefinska litteraturen. Det normativa betraktandet av språket samt forandet av den språkliga standarden är överhuvud vanligt under sådana historiska brytningstider, då kollektivet medvetet skapar sin identitet med hjälp av språket (Bartsch 1987:249–250, Dorian 1994).

Språkvården och litteraturen under 1800-talet

I den finska språkvårdens historia finns det en avgörande period, det nationella uppvaknandet under 1800-talet, då litteraturens språk fick stor politiskt betydelse och språkvårdare konfronterades med och även försökte forma litteraturens språk. Finland präglades i hög grad av de nationalistiska strömningarna från Europa under 1800-talet. Finska nationalisterna anammade Hegels uppfattning om språkets roll i den dialektiska resan mot fullständigt medvetande om det egna väsen. Man fastslog folkspråkets betydelse och skapade en nationell litteratur på dess grundval.

Efter att Sverige hade förlorat Finland till Ryssland 1809 började nationen Finland ta form. Under 1800-talet försvarade man i Finland den separatistiska politiken gentemot Ryssland med hjälp av den nationella kulturen. Utvecklingen av skriftspråket, språkvården samt utformningen av den finskspråkiga litteraturen har varit i högsta grad en nationell angelägenhet i Finland. Det tvetydiga men än idag vedertagna begreppet 'de nationella vetenskaperna' är ett arv från denna intensiva period under 1800-talet, då man lade grunden till de inhemska vetenskaperna såsom finsk historia, fennistik, inhemsk litteratur och folkloristik. Begreppet och dess relevans har dock väckt debatt (ex. Mettomäki 1995).

Nationalismens politiska program grundlades i Finland av senatoren och filosofen Johan Wilhelm Snellman (1806–1881). I sitt verk *Staten* (1842) formulerade Snellman de förutsättningar och mål som en nationalstat skall grundas på :»[...] ett särskildt språk redan innebär och förutsätter en egendomlig

national bildning [...]» (Snellman 1842:11). Snellman (1895:233) var medveten om litteraturens propagandistiska värde och i en bokrecension gör han en ironisk anmärkning om litteraturens tillstånd i 1850-talets Finland: «Man gör ihärdigt grammatiker; men man eger en ringa litteratur.»

I början av seklet hade det kommit ut flera verk om det finska språket, bl.a. Jac. Judens *Försök till utredande affinska språkets grammatik* (1818), Reinhold von Beckers *Finsk Grammatik* (1824) och Gustav Renvalls *Finsk språklära* (1840).

Den finskspråkiga skönlitteraturen kom igång på ett mera betydelsefullt sätt först under 1870-talet. Det var framförallt August Ahlqvist (1826–1889), språkforskaren och språkvårdaren, som under 1870-talet kritiserade och även angrep den gryende finska skönlitteraturen. Ahlqvist fördömde och hånade – med många samtidas tysta samtycke – bl.a. den första betydelsefulla finskspråkiga romanen, Aleksis Kivis *Sju bröder* (1870). Ahlqvist ansåg att språket i *Sju bröder* var undermåligt och att den råa, ohyfsade, omoraliska romanen inte gav en rättvis och representativ bild av det finska folket. Dessutom, skriver Ahlqvist (1874:41), hade Kivi «[...] gjort sina första alster på svenska språket [...]» – en omständighet som uppenbarligen ansågs tala emot honom. Ahlqvist (1874:50) avslutade sin recension (som han själv kallade för 'granskning') med att göra en anmärkning om Aleksis Kivis mentala hälsa: «[...] de [Kivis skildringar] är enkom regellösa hägringar av ett förstånd som har hamnat på villovägar, hägringar som en människa i sina sinnes fulla bruk inte på något sätt kan säga vara frambringade av konst.»

Yrjö Varpio (1993:116) talar om Ahlqvists språkliga och estetiska värderingsgrunder och hans 'språkliga kod' i samband med läsandet av litteratur. Detta innebär att läsarens förhållningssätt till det litterära verket i väsentliga delar präglas av verkets språkdräkt. Detta sätt att tolka och uppfatta litteratur var en produkt av behovet att skapa ett enhetligt skriftspråk. På så sätt var det en tidsbunden del i diskussionen som handlade om utformandet av en nationallitteratur. Frågan var, vilken litteratur och vilka delar av folket (och på vilket sätt) skulle representera den finska kulturen.

Paralleller i argumentationen

I viss mån påminner debatten om den sverigefinska minoritetens ställning och kultur om den argumentation som användes för att propagera för finska folkets rättigheter under 1800-talet. Idag används samma sorts retorik och idéhistoriska resonemang för att definiera det egna språkets och litteraturens betydelse för den sverigefinska minoriteten. Den historiska och samhällsliga situationen är förstås väldigt annorlunda. I stället för nationellt självbestämmande talar man i Sverige idag om kulturautonomi, minoritetsstatus, rätt till utbildning och service på finska etc. Nedan ges några synpunkter på sättet att definiera och behandla den sverigefinska litteraturen under de två sista decennierna, i synnerhet med tanke på litteraturens symbolloadade värde i den finska kulturdebatten.

Den sverigefinska minoriteten, vilken idag uppgår till ca 443 000, började på allvar att profilera sig och sin kulturella identitet under 1970-talet (uppgiften om sverigefinnarnas antal: RSKL-lehti 4/1995). I antalet ingår andra generationens invandrare. Den stora inflyttningen hade skett under 1960-talet, och under det följande decenniet grundades flera intresseorganisationer, däribland Riksförbundet för Sverigefinska Skribenter (1975) och Sverigefinska språknämnden (1975).

Då den sverigefinska minoriteten började sin litterära produktion under 1970-talet, fäste man stora förhoppningar på den. Osmo Hormia (1976:10), professor i finska språket och finsk kultur vid Stockholms universitet och därtill första ordförande i Sverigefinska språknämnden, befäste den sverigefinska litteraturens uppgift: «Den sverigefinska befolkningsgruppens framtid är i hög grad avhängigt av vilka resultat våra författare når.» Parallellen med den snellmanska, finsk-nationella argumentationen från 1800-talet är slående.

Processen som ledde fram till formandet av Finland som nation under 1800-talet har framställts som en idéhistorisk parallell till den finska befolkningens situation i dagens Sverige. Matti J. Korhonen, en sverigefinsk aktivist och kulturdebattör skriver i sin artikel VähemmistökySYMYS kulttuuripoliittisena ongelmana [Minoritetsfrågan som ett kulturpolitiskt dilemma]: «Historien vittnar om hur det nationella uppvak-

andet, alltså medvetandegörandet av den nationella identiteten har alltid varit bundet till språket.» (Korhonen 1979, i svensk övers.).

Det finns en tendens att i hegelsk-snellmansk anda ifrågasätta framtiden för ett kollektiv som inte frambringar högklassig kultur. Majjaliisa Jokinen (1994) nämner i sin artikel om den sverigefinska kulturen, att för minoriteter är konst och konstens kommunikativa funktion «en fråga om livet och döden.» I det svenska «klanglösa rummet [---] stympas och invalidiseras först [det sverigefinska] språket, med språket det som skall uttalas, med uttalanden identiteten, med identiteten allt annat. Jag menar verkligen *allt* [...]».

De kraftiga uttrycken med extrema alternativ för sverigefinnarnas språk och kultur (liv - död, allt - ingenting osv.) utgör ett intressant exempel på det känslomässiga sättet, med vilket man ibland bemöter den sverigefinska minoritetskulturen i hemlandet Finland. Artikeln publicerades i tidskriften *Kanava*, som fram till året 1973 hette *Suomalainen Suomi* (Det Finska Finland). Tidskriften publiceras av bl.a. Suomalaisuuden Liitto ry. (Finskhetförbundet) och Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö (Stiftelse för högskola- och vetenskapspolitik). Man kunde nämna flera exempel på utslag av den historiska finsk-nationella retoriken i debatten om den sverigefinska minoriteten i Sverige idag.

Förra seklets slagord och mål inom språkvården «finskan bör utvecklas till ett kulturspråk bland övriga kulturspråken, i synnerhet vid sidan av svenskan», kommer även den fram i följande citat om den sverigefinska språkvården:

Den sverigefinska språkvårdens viktigaste och mest ansvarsfulla åliggande är att ansvara för, att det finska språket i detta land skall kunna fungera *som ett fullvärdigt kulturspråk* på samhällets alla områden.
(Hormia 1981:6, kurs. här)

Kampen om det finska språkets och den finska kulturens duglighet och rättigheter fortsätter, nu inom svenska rikets gränser. Men har den historiska, finsk-nationella argumentatio-

nen värde som förklaringsmodell och arbetsredskap vid analys av den sverigefinska minoritetens kultur?

Den språkliga koden i receptionen av den sverigefinska litteraturen

Den pågående språkvetenskapliga diskussionen (se Lainio 1995) om sverigefinskan, debatten om finskans ställning i Sverige och kraven på minoritetsstatus för den finsktalande befolkningen bildar en förväntningshorisont för den sverigefinska litteraturen som i mångt och mycket påminner om debatten under 1800-talet. Därtill påverkas förväntningshorisonten av det sverigefinska kollektivets status i de omgivande majoritetssamhällen. Språkliga argument som påminner om Ahlqvists språkliga kod i läsandet av skönlitteratur förekommer också idag i samband med värderandet av den sverigefinska litteraturen.

Härnedan behandlas några språkliga argument som anknyter till den språkliga koden vid recensioner av den sverigefinska litteraturen. Därtill fäster jag uppmärksamheten på recensioner i vilka man tydligt försöker styra skribenter, t.ex. med att ifrågasätta verkets tema eller värde som en relevant beskrivning av invandrarnas liv. De språkliga kommentarerna är naturligtvis en ofrånkomlig del i litteraturkritiken. Jag har dock under flera år uppmärksammat både det stora antalet språkliga kommentarer samt ibland deras polemiska ton i receptionen av den sverigefinska litteraturen. Kritikerna verkar i själva verket agera som inofficiella språkvårdare för denna minoritetslitteratur. Självt har jag också recenserat sverigefinska böcker. Språkliga argument som behandlas här fanns även i mina egna artiklar.

Mitt material består av 40 recensioner och större presentationer av den sverigefinska litteraturen under åren 1976–1994. I materialet har ingått recensionerna i den sverigefinska kulturtidskriften *LIEKKI* under åren 1984–1994 och några bredare artiklar i *Helsingin Sanomat*. Därtill har jag använt mig av både i Sverige och i Finland utkomna tidningar (bl.a. *Demari*, *Ruotsin Suomalainen*, *Näköpiiri*). Under ovannämnda period har största delen av den sverigefinska litteraturen uppkommit. Ofta brukar begreppet 'sverigefinsk litteratur' avse den litterära pro-

duktionen som påbörjades under 1970-talet. Förlagsverksamheten för utgivning för sverigefinsk litteratur kom igång 1975 då man grundade förlaget Finn-Kirja. Därefter har ett antal andra förlag grundats, bl.a. Kirjakone, Mungo-Kirja och EDI-COM. Idag kan man uppskatta den sverigefinska litteraturen till c:a 150–200 titlar. Antalet beror naturligtvis på hur man definierar sverigefinsk litteratur.

Undersökningen är långtifrån fullständig varken när det gäller material eller metodik; syftet är att peka på riktlinjer samt att ge underlag för fortsatt diskussion. Följande frågeställningar diskuteras:

1. På vilket sätt används den språkliga koden i mottagandet av den sverigefinska litteraturen?
2. Vad har detta för konsekvenser för värderandet av texterna?
3. Vilka är problemområden inom den sverigefinska litteraturen för språkvårdare?
4. Vilket samarbete förekommer mellan den officiella språkvården och de sverigefinska skribenterna?

Hälften negativa kommentarer

I materialet hade mera än hälften (24) använt språkliga kriterier för att värdera de sverigefinska verken. Det stora antalet värderande kommentarer tyder på att språkliga kriterier har en betydelsefull funktion i receptionen av den sverigefinska litteraturen. Negativa omdömen om språket fanns i 16 recensioner, positiva omdömen i 8.

De positiva omdömena för sitt språkbruk fick i första hand etablerade författare som även hade anknytning till de riksfinska eller rikssvenska förlagen, som Arja Uusitalo, Kati Laine-Sveby, Klaus Viking och Marja Räihä.

Det fanns även blandat negativa och positiva omdömen i vissa artiklar. I jämförelse med riksfinska normer såg man negativt på den sverigefinska litteraturens språk, men samtidigt kunde man värdera dialog skriven på sverigefinsk positivt. Den lexikala interferensen – användandet av svenska ord – kunde ses som ett positivt stilistiskt grepp. Även citatlån sågs positivt som stilistiska medel.

I de flesta recensionerna har recensenten nämnt att boken

hade behövt hjälp med språkliga och stilistiska korrigeringar och ibland framförs önskemål om språkgranskning. Flera recensenter har framhävt att stilistiska missar utmynnar i oavsiktligt komisk effekt. De språkvårdsfrågor som nämns i artiklarna torde vara bekanta för alla finska språkvårdare. Man nämner bl.a. rättskrivningen som ett problem: stavning, sammansatta ord och skiljetecken tycks vålla problem. Nomen- och verbböjning samt objektskasus är återkommande inslag i recensionernas anmärkningar. Substantivsjuka nämns i några artiklar. Liknande iakttagelser har gjorts av Maijaliisa Jokinen i undersökningen *Siellä kykenee svenskaamaan ja finskaamaan* (1984). Jokinens arbete hör inte till den litterära receptionen och den har inte behandlats i samband med recensionerna.

I de positiva kommentarerna kunde man omtala rättskrivningens normenlighet med adjektiv som används vid betygsättandet och kommenteringen av skoluppsatser: «berömlig» eller «flytande». Verket kunde även vara skrivet på «förträfflig finska».

De mest frekventa anmärkningarna görs på svecismer och användandet av klichéartat och gammalmodigt bildspråk. Diskussionen om svecismer har en lång, språkpolitiskt laddad historia i den riksfinska språkvården och är ett återkommande ämne i språkvårdspublicationer. Några utpekade svecismer i mitt material visade sig vara feltolkningar av kritikern. Professor Erik Andersson nämnde i det Nordiska språkmötet 16.9 1995 i Köpenhamn, att även finlandssvenska manuskript hade korrigerats felaktigt vid förmodade finlandismer, dvs. finsk påverkan på finlandssvenskan. Den ofta förekommande kritiken på bildspråket får sin förklaring i att många av de recenserade verken var diktsamlingar.

I tre recensioner som innehöll negativa språkliga kommentarer gjordes anmärkningar på ordvalet. De uttryck som kritiserades negativt var talspråk, dialektala uttryck eller svordomar. De karaktäriserades som «fula ord», «oanständiga», «omoraliska», «olämpliga» och «demoraliserande». Valet av ord är förstås en stilistisk fråga, och min avsikt är inte att påstå att det i den sverigefinska litteraturen (som i all litteratur) inte skulle förekomma stilistiska missar. Här försöker jag dock i första hand att ge en bild om värderingarna i litteraturkritiken.

Recensenterna kunde ha en negativ attityd till händelserna som skildrades i verket och den «dåliga bilden» som förmedlades av sverigefinnar. Sverigefinnarnas liv hade enligt en recensent skildrats så att det till största delen bestod av «att svära, supa, snaska, skrika, må dåligt». Om författaren kunde den sverigefinska litteraturen som sämst bara berätta att han «mådde dåligt».

En sjuklig kultur?

Den sverigefinska litteraturens språk presenteras i första hand i förhållandet till riksfinskan och de rådande språkvårdsnormerna i riksfinskan. Utan jämförelsematerial från riksfinska bokrecensioner är det förstas svårt att bestämt uttala sig om huruvida antalet språkliga kommentarer är större beträffande den sverigefinska litteraturen. Det detaljerade och utförliga, ibland affekterade, sätt som recensenterna använder sig av i sina kommentarer om språket tyder emellertid på att en exceptionell vikt hade fästs vid just språkliga frågor. Det lär inte finnas många litteraturkritiker vare sig i Finland eller i Sverige som gör sig besväret att namnge och analysera 10–15 olika grammatiska fel i en litterär recension!

Kritikernas metaforer i det här sammanhanget är stundtals hämtade ur sjukhusvärlden. Man talade om litteraturens «bristtillstånd», «barnsjukdomar» och «anemi». Bildspråket kunde vara «haltande», språket «invalidiserat» och det sverigefinska kollektivet led av «immunbrist». Texten kunde jämföras med en polioskadad som «släpar sig fram». Även om sjukdomsmetaforer endast användes i några artiklar, utgör de en intressant aspekt i betraktandet av den sverigefinska litteraturen. Det fanns även exempel på att man ifrågasatte författarens mentala hälsa.

Ett ofta citerat omdöme i den sverigefinska debatten är Pentti Saarikoskis (1980:112-113) uttalande i samband med en tävling som arrangerades för sverigefinska amatörskribenter under 1970-talet. Även Saarikoski använde en sjukdomsmetafor då han undrade om de sverigefinska skribenterna var «någon slags handikappade», eftersom man enligt honom tillämpade lindrigare omdömesskala på deras texter än brukligt.

Något tillspetsat kan man säga, att de sverigefinska skribenternas språk och den sverigefinska litteraturen som helhet framställs ibland som yttringar av en sjuklig kultur. Sjukdomsmetaforer har man tidigare använt sig av vid analys av riksfinska språket bl.a. då man har beskrivit de främmande språkens, i synnerhet svenskans, påverkan på det finska skriftspråket. Martti Rapola (1963:131, kurs. här) karakteriserar detta på följande sätt i sin artikel om den finskspråkiga prosans begynnelsestadium:

Vårt skriftspråk fick redan vid sin födsel *ett sjukt arv*, som det inte kunde återhämta sig ifrån innan hela folkets skolgång hade förändrats till att ske på modersmålet, dvs. först under de sista decennierna av 1800-talet.

Finns det en tendens att uppfatta finska språkets varianter och en ny finsk kultur utomlands – speciellt i Sverige – som sjuka och degenererade former av finskheten? För en sådan tolkning talar även några artiklar om sverigefinskan (Leppäkoski-Räinä 1976, Sahlman-Karlsson 1986). Det är betecknande att i det senaste standardverket bland ordböcker över finska språket, *Suomen kielen perussanakirja* (1992), förses uppslagsordet 'sverigefinne' med följande exempel: «*Sverigefinnarnas språksvårigheter*».

Den sverigefinska litteraturen och den officiella språkvården

I samband med grundandet av den Sverigefinska språknämnden påtalade Bertil Molde (1975:295), att Språknämnden kommer att ha något av ett Janus-ansikte; ena ansiktet vänt mot Finland, det andra mot Sverige. Nu, två decennier senare kan man konstatera att arbetsuppgifterna har ständigt ökat och fältet expanderat. Inom den sverigefinska språkvården har man fäst uppmärksamhet på den sverigefinska litteraturen, även om något systematiskt språkvårdsarbete inte har gjorts. Man har dock bl.a. granskat sverigefinska skribenternas texter. Skribenterna har deltagit i språkvårdskurser och i Riksförbundet Sverigefinska Skribenternas tidskrift, *LIEKKI*, har man i två omgångar gett ut fortlöpande språkvårdsspalt.

Litteraturkritikern Hilja Mörsäri påbörjade en språkvårds-
spalt i *LIEKKI*s andra nummer 1981, och artiklarna fortsatte
även under följande år. Den Sverigefinska språknämndens
sekreterare Paula Ehrnebo presenterade sin språkvårdsserie
Suomen kielen koukeroita i första numret av 1995. Därtill har
man behandlat språkvårdsfrågor i sporadiska artiklar, t.ex. dis-
kuterade Hely Leppäkoski-Räinä svecismer i tidskriftens allra
första nummer från året 1976. I artikeln nämndes det bl.a. att de
finska invandrarnas språk är inte längre ren finska och att deras
språk börjar degenerera från det ögonblicket de anländer till det
nya landet.

Enligt en undersökning om Sverigefinska språknämndens
telefonrådgivning under åren 1984–1985, gällde nästan 89 %
av frågorna språkliga problem som uppkom i arbetslivssituatio-
ner (Ennab 1985). Då så gott som alla sverigefinska skribenter
är hobby skrivare, kan man förmoda att skribenterna inte har
ingått i denna grupp. Bland de resterande 11 % kan det ha fun-
nits skribenter. Några stora användare av Språknämndens tele-
fonrådgivning tycks skribenterna inte vara. Dock finns det
uttryckliga önskemål om skribentkurser med språkvård (Korpi-
mäki 1989).

De normer som rekommenderas för sverigefinsk litteratur
följer riksfinska språkvårdsnormer. Flera kritiker, däribland
Osmo Hormia, är däremot ense om att språkvarianten sverige-
finskan kan och bör användas i dialogen. Som språkvårdare ger
Hormia (1981:6, kurs. här) två råd för sverigefinska skribenter:

Den berättande texten borde i alla väsentliga avseenden
bibehållas i *en nutida finsk dräkt* och den borde bli nyansri-
kare. *Dialogtexten* borde i realistiska invandrarskildringar
så nära som möjligt ansluta till de varianter av *det sverige-
finska talspråket* som författarna själva säkert är förtrogna
med.

Principen skulle alltså vara samma som Väinö Linna – och
flera därtill – har använt sig av. Linna använder konsekvent dia-
lekt eller idiolekt i *Okänd soldat* i soldaternas repliker. Den
sverigefinska skribenten kan dock inte lämna sitt manus till

språkgranskning av en expert i dialektologi, som Väinö Linna gjorde – sverigefinskan är under omformning och de språkliga karakteristika ännu inte definierade.

Snellman och Linna i resväskan

Det är uppenbart att man har på olika sätt lagt en innebörd i den sverigefinska litteraturen som fenomen (både i Sverige och Finland) som går långt utöver innehållet i de individuella verken. Den sverigefinska litteraturen har laddats med förhoppningar om att höja minoritetens status och att skapa en stark minoritetsidentitet. Den sverigefinska litteraturen och i synnerhet dess mest amatörmässiga del har fått träda i svaromål i en diskussion, där den har en starkt symbolisk men i realiteten en ytterst marginell roll.

Att den finsk-nationella retoriken har följt med de finska emigranterna över Bottenviken är naturligt. Redan i det allra första numret av *LIEKKI* (1/1976) presenterades en bred kulturdebatt, där bl.a. Osmo Hormia diskuterade hur den sverigefinska litteraturen skulle definieras och vad den bör formas till i framtiden. Skulle den bli en arvtagare till den nationella finska litteraturen eller formas till en särpräglad sverigefinsk litteratur med eventuellt inslag av arbetarlitteratur?

Ett stående element i debatten om den sverigefinska litteraturen har varit efterlysningen av Den Stora Invandrarromanen. (bl.a. Sällberg 1989, Uusitalo 1994). Väntan på ett betydelsefullt litterärt verk under en period då ett kollektivs kultur är i sitt begynnelsestadium är av gammalt ursprung. En ivrig recensent skrev om Aleksis Kivi med hänvisning till Messias: «Han [Kivi] var en så synnerligen historisk händelse att en insiktsfull profet borde ha kunnat förutspå hans ankomst.» (Ahlqvist 1874:40) Finska folket har också i färskt minne *Kalevalas* (1849) dynamiska påverkan på den nationella diskussionen.

De nationella trauma som har satt sina spår i den finska litteraturen såväl som i den finska mentaliteten är inbördeskriget året 1917 och vinter- och fortsättningskriget under åren 1939–1944. Dessa nationella tragedier har man lyckats om inte hela i alla fall lindra med sådana verk som F.E.Sillanpääs *Det fromma eländet* (1918), Väinö Linnas *Okänd soldat* (1954) och tri-

login *Högt bland Saarijärvis moar, Upp trälar och Söner av ett folk* (1959–1962). Alla dessa verk har skildrat finska folkets uppkomst, dess genesis, och de har haft inflytande på nationens självuppfattning, tolkningen av den förflutna och även utsikter för framtiden.

Den finska historien bär djupa spår av nationallitteraturen. Ett viktigt drag i det finska kulturklimatet har varit tron på litteraturens förlösande, läkande, helande – man frestas att säga schamanistiska – kraft. Då Pentti Saarikoski, en av de största finska poeterna, låg svårt medtagen på sjukhuset före sin bortgång 1984, skickade premiärminister Kalevi Sorsa ett telegram till Saarikoski: «Bli frisk, vi behöver dig.» Mia Berners (1985:389) kommentar till händelsen innehåller en skarpögd iakttagelse avseende skillnader om litteraturens betydelse i Finland och Sverige: «Hastigt snuddar jag vid tanken: skulle Olof Palme sända ett sådant telegram till Sonnevi, i ett motsvarande läge?»

Varför har de litterärt högstående verk som har skildrat den sverigefinska invandrarens liv, som Hannu Ylitalos trilogi eller Martta Matinlompols *Vem känner morgondagen...* (1976), inte kvalificerat sig som De Stora? Även om det litterära mottagandet har varit positivt har den sverigefinska publiken inte anammat dessa verk som identitetsbärande symboler. Tron på ordets helande makt finns kvar, men en minoritets tillvaro och verklighet låter sig inte idag bemästras med litterär produktion. Litteraturens roll har förändrats, men inte de förväntningar på den som är inbyggda i den finska identiteten. Förekomsten av nationell litteratur i Finland uppbackades av djuptgående politiska och ekonomiska förändringar i samhället, som har befrämjat finska språkets ställning bl.a. i form av tillgång till finskspråkiga skolor. Detta är få sverigefinska barns privilegium idag.

En annan sak är, att de moderna, individualistiska och feministiska verk som Arja Uusitalos *Meren syli* (1992) eller Asta Piironens *Kestomadonna ja naisensyöjä* (1994) inte duger till att markera en etnisk grupps identitet. Båda verken tillhör den sverigefinska litteraturens elitklass och de är jämbördiga med riksfinsk kvalitetslitteratur. Dessa verk saknar dock den egen-

skap som tycks vara ett måste för nationallitteratur: det maskulina, episka berättandet.

Är det fult att vara sverigefinsk författare?

Det förekommer samma typ av stigmatisering av den sverigefinska litteraturen som av den sverigefinska språkvarieteteten (Lainio1988). Den sverigefinska litteraturen har definierats i första hand som amatör- eller arbetarlitteratur, även om den innehåller estetiskt och litterärt sett högklassiga verk.

I översiktliga artiklar och andra arbeten om sverigefinsk litteratur har man ofta koncentrerat sig på Finn-Kirjas produktion (Jokinen 1978, Mörsäri 1980, Gröndahl 1984, 1985), även om den sverigefinska litteraturen kan ses i större perspektiv. Bland Finn-Kirjas produktion finns flera verk som inte överstiger amatörnivå, dock långtifrån alla. Marjaliisa Pynnönen (1991:100-105) ger också en vid definition av den sverigefinska litteraturen i sin avhandling *Siirtolaisuuden vanavedessa* (1991).

De mest kvalificerade sverigefinska författare har nästan undantagslöst valt att ge ut sina verk på större förlag i Finland. En följd av stigmatiseringen torde vara att författare undviker att bli klassificerade som sverigefinska författare. En av de mest lovande finskspråkiga författarna i Sverige, Asta Piironen, valde enligt egen uppgift att inte medverka i författarantologin *122 sverigefinska skribenter*, utgiven 1995 av Riksförbundet för Sverigefinska Skribenter. Piironen debuterade året 1994 på det riksfinska förlaget Like.

En annan konsekvens av stigmatiseringen är förnekandet av existensen av en specifik sverigefinsk kultur. Så har den sverigefinska kulturen och litteraturen skildrats i många sammanhang av bl.a. Antti Jalava, vars produktion paradoxalt nog kan ses som prototyp av finsk invandrarlitteratur. Jalava skriver på svenska och han har sett sin produktion som en del av den svenska litteraturen.

Jalavas avoga inställning till den sverigefinska kulturen kan delvist förklaras med förlusten av sitt modersmål, vilket han vid flera tillfällen har uttryckt med följande ord: «På grund av olyckliga omständigheter skriver jag på svenska.» Även Nina

Kaltiala, som debuterade 1993 med den kritikerrosade romanen *Midsommar*, är uppvuxen i Sverige och skriver på svenska. Språkvalet har uppenbarligen inte varit en smärtfri process för Kaltiala heller. Vid en intervju under hösten 1995 nämnde Kaltiala: «Som 8-åring beslöt jag att aldrig tala finska.»

Språkbytet äger förstås inte alltid rum under lika traumatiska omständigheter. Idag tycks det dock finnas ett tredje alternativ utöver de av Hormia skissade framtidsutsikterna för den sverigefinska litteraturen, nämligen övergången och assimileringen in i den rikssvenska litteraturen. Det vore vanskligt att påstå, att den enda legitima grogrunden för den sverigefinska litteraturen är eller bör vara den riksfinska litteraturen eller invandrarlitteraturen, men det är alltid alarmerande då man vill förneka sin anknytning till en självklar referensgrupp.

Den seglivade, ibland häftiga debatten om den sverigefinska kulturen och litteraturen vittnar om den ambivalens som en minoritetskultur väcker i immigrantlandet men också i utvandringslandet, i synnerhet i en ung nation i vars tillkomst den nationella kulturen har spelat en viktig roll. Om den sverigefinska invandrarlitteraturen behandlas i den riksfinska (national-) litteraturens kontinuum och man strikt tillämpar en estetisk-normativ värderingsskala kan det ge upphov till litteraturkritik som varken tar hänsyn till denna litteraturs olika genrer eller genrespecifika drag. Kritikens förmedlande och tolkande värde samt den analytiska nivån kan bli lidande.

Den intressanta frågan om betydelsen av den sverigefinska litteraturen och dess reception hos en bredare läsarekrets kan inte behandlas i detta sammanhang. Idag fäster nog många politiskt intresserade sverigefinnar åtminstone lika mycket förhoppningar på EU:s och EBLUL:s (The European Bureau for Lesser Used Languages) uttalanden om minoriteternas rättigheter i Europa än någonsin på invandrarlitteraturen. Debatten om den sverigefinska litteraturen är för den delen inte betydelselös. Diskussionen ger uttryck för värderingar om den sverigefinska minoritetens identitet och status definierade både av sverigefinnarna själva och av majoritetssamhällena. Slutligen återspeglar debatten den pågående processen om formandet av den finska minoritetens framtid i Sverige.

Översättningar från finska texter S.M.G.

Litteraturförteckning:

- Ahlqvist, A 1874: Seitsemän Veljestä. Kertomus, tehnyt A. Kivi. *Kielitietär*. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta. Toim. Aug. Ahlqvist. 6. vihko. Helsinki.
- Bartsch, R 1987: *Norms of Language*. Theoretical and Practical Aspects. Singapore.
- Berner, M 1985: PS. *Anteckningar från ett sorgeår*. Kristianstad.
- Dorian, N.C 1994: Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. *Language in Society* 23. USA.
- Ennab, H 1985: Puhelinneuvonnan tutkimus. *Kieliviesti* 1985:3-4.
- Gröndahl, S 1984: Suomalainen siirtolaisrunous Ruotsissa. Ymmällä kahden kulttuurin välissä. *Helsingin Sanomat* 15.5.1984.
- 1985: Bilden av invandringen i den sverigefinska lyrikens spegel. *Finska språket i Sverige nr 26*. Stockholm.
- Grönros, E-R 1980: Kielitoimiston tehtävät. *Kieliviesti* 3/1981.
- Hormia, O 1976: Ruotsinsuomalainen runous. *22 ruotsinsuomalaista runoilijaa*. Helsinki.
- 1981: Finskan i Sverige och språkvården. *Finska språket i Sverige* [nr?]. Stockholm.
- Jokinen, M 1978: Näytetään svenskeille! Siirtolaiskirjallisuuden arvoja ja asenteita. *Helsingin Sanomat* 29.10.1978
- 1994: Mikä se on, joka on ja ei eli ruotsinsuomalaisen kulttuurin arvoitus. *Kanava* 4/94.
- Koivusalo, E 1980: Kielenhuollon kohderyhmät. *Näkökulmia äidinkielenopetukseen ja kielenhuoltoon*. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2. Toim. Heikki Paunonen, Riitta Koivumäki. s. 25-33
- Korhonen, M.J. 1979: Vähemmistökyseymys kulttuuripoliittisena ongelmana. *LIEKKI* 3/1979. [finns i svensk övers.]
- Korpimäki, S 1989: Kun pohja on saatu - mitä sitten? *LIEKKI* 2/1989.
- Lainio, J 1988: Vi är icke halvspråkiga, vi vill icke bli enspråkiga, låt oss därför vara kaksikieliga. *Kieliviesti* 2/1988.
- 1995: Ruotsinsuomesta ja sen muutoksista. *Kieliviesti* 1/1995.
- Leppäkoski-Räinä, H 1976: Ruotsinsuomen ruotsalaisuuksia. *LIEKKI* 1/1976.
- Mettomäki, S-L: [esipuhe] *Kansallisten tieteiden henkilökalenteri 1995*. Helsinki.
- Moisander, P 1980: Informationsskrift från Sverigefinska språknämnden. Ruotsinsuomalainen kielilautakunta. Sverigefinska språknämnden. *Sverigefinska språknämnden*.

- Molde, B 1975: Nordiskt språksamarbete och sverigefinsk språkvård. *Virittäjä* 3/1975.
- Mörsäri, H 1980: «De spontana tankarna är alltings A och O» - sverigefinnarnas diktböcker. *LIEKKI* 1/1980.
- Pynnönen, M 1991: *Siirtolaisuuden vanavedessä*. Tutkimus ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden kentästä vuosina 1956-1988. SKST 542. Tampere.
- Rapola, M 1963: Mikael Agricola ja suomenkielisen proosan alku. *Suomen kirjallisuus II*. Keuruu.
- RSKL-lehti 4/95. I *Suomen silta*. *Finlandsnytt*. *Suomi Bridge* 4/95.
- Räikkälä, A 1995: Menneiltä vuosilta. *Kielikello* 1/1995.
- Saarikoski, P 1980: *Asiaa tai ei*. Keuruu.
- Sahlman-Karlsson, S 1986: Aikuisten kieli ja kielenhuolto. *Kieliviesti* 2/1986.
- SKST *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia*. Helsinki.
- Snellman, J.W 1842: *Läran om staten*. Stockholm.
- 1895: *Samlade arbeten*. Sjunde bandet. Bedömanden, recensjoner och anmälanden. I *Inhemska litteratur*. Helsingfors.
- Sällberg, A 1989: Den har redan skrivits! *LIEKKI* 4/1989.
- Uusitalo, A 1994: Nyt riisun naamioni. *LIEKKI* 1/1994.
- Varpio, Y 1993: August Ahlqvist ja 1800-luvun puolivälin kielellinen lukukoodi Suomessa. *Suomen kieli, Suomen mieli*. Toim. Jaakko Anhava. Suomi 171. Pieksämäki.
- Wellek, R & Warren, A 1962 (1942): *Theory of Literature*. Third edition. New York.

Övriga källor:

- Jokinen, M 1984. *Siellä kykenee svenskaamaan ja finskaamaan*. Havintoja [sic.] siirtolaiskirjallisuuden kielestä. Suomen kielen sivulaudaturtyö. Helsingin yliopisto.
- Kaltiala, N 1995: Intervju på Finlandshuset. Bokens dag 21.10 1995.
- Piironen, A 1995: Telefonsamtal med Asta Piironen 6.9 1995.

Personnavne i færøsk skønlitteratur

Af Jóhan Hendrik W. Poulsen

Min arbejdsplads, Fróðskaparsetur Føroya, er beliggende V.U. Hammershaimbsgade 16 i Tórshavn. Længere nede i gaden, nr. 7, ligger hovedstadens gamle, hyggelige alderdomshjem. Det passerer jeg daglig på vej til arbejde og aflagde jævnlig besøg der, da min nu afdøde faders søster boede der. En morgen sidste efterår kaldte en af personalet mig ind og bad mig sidde hos min syge faster, til lægen kunne komme at se til hende. Ud på formiddagen bad man mig gå en stund ud på gangen, mens de hjalp hende lidt til rette. Der kom en tiltalende gammel dame hen til mig og spurgte medfølende til min fasters befindende. Snart var en samtale i gang. Hun præsenterede sig som *Ingibjörg Mørkøre*, født á Eiði i Eysturoy for 92 år siden. Jeg sagde, at det forekom mig bemærkelsesværdigt, at en så bedaget dame bar det smukke færøske navn *Ingibjörg* (som min yngre datter på 26 forresten også hedder). Den nydelige gamle kvinde svarede, at hun var såmænd den første i landet i nyere tid med dette navn, og det var ikke noget, der var en selvfølgelighed i de dage, at blive døbt med et ægte færøsk navn. Hvis den normale fremgangsmåde var blevet fulgt, ville hun i stedet få det pæne danske navn *Ingeborg*. Men forklaringen på denne undtagelse fra regelen var, at øen da havde fået *Fríðrikur Petersen* til præst (på papiret hed han naturligvis *Frederik*). Han havde taget studentereksamen i Reykjavík på Island. I studentertiden i København havde han digtet bl.a. om det færøske sprogs kranke skæbne i modsætning til tidligere tiders storhed. At han senere som provst over Færøerne har set sig nødsaget til at undsige mange af sin ungdoms idealer, er en anden historie. Men for ham har det følt naturligt at give en lille færøsk pige et ægte færøsk navn så tidligt som i 1902. Hun vidste også besked om de første tre-fire navnefæller rundt omkring i landet. Hendes efternavn *Mørkøre* kan samtidig tjene som eksempel på den mildtest talt barokke måde hvorpå færøske stednavne blev «oversat» for at tjene som slægtsnavne efter at det ældgamle

velfungerende patronymsystem med et pennestrøg var blevet afskaffet med den kongelige dåbsforordning af 1828, hvorefter børnene for fremtiden ved dåben burde erholde det stamnavn, d.v.s. slægtsnavn, som de for fremtiden skulle bære. Det almindelige var, at fadersnavne på *-sen* – naturligvis på dansk – blev «fastfrosne» som slægtsnavne, men med tiden fandt præsterne på at give efternavne efter stednavne, som barnet på en eller anden måde havde tilknytning til, som f.eks. Myrkjanoyri, hvis første led antageligvis indeholder et keltiskættet navn på en spiselig tangart. Det har da ikke noget med mørk farve at gøre, men hvorom alting er – nu er Mørkøre, lige som en lang række navne af samme kaliber, et agtværdigt slægtsnavn, som få tænker på som en pudsighed. Tiden og vanen har en forunderlig evne til at lægge et formildende slør over alskens besynderligheder.

Misforståelser er ofte en kilde til sproglig nyskabning. Jeg skal tillade mig at fortælle om oprindelsen til et efternavn, der blev givet i bygden Mikladalur på Kalsoy en gang før midten af forrige århundrede. Som konsulenter for rigsombudet i personnavnesager – det var før den færøske personnavnelov kom i oktober 1992 – fik jeg og en kollega en forespørgsel om rigtigheden af efternavnet *Krett*, som en person ville antage. En olde-moder havde fået dette efternavn i dåben, men det var hun blevet af med, da hun den nye sædvane tro ved ægteskab havde antaget sin mands efternavn. Sprogligt var dette navn os et absolut mysterium, idet vi ikke kunne forbinde det med noget os bekendt appellativ eller proprium. Så måtte man i gang med at lave research, som det så pænt hedder nu om stunder. Der blev rettet telefoniske forespørgsler til to af vore gode og troværdige hjemmelmænd i bygden, og begge leverede samme forklaring. Dengang var det besværligt at rejse med åben båd og til fods over fjeldene, så præsten kom for en sikkerheds skyld til bygden allerede om lørdagen. Manden, som skulle have sin datter til dåben om søndagen, skulle hente tørv oppe i udmarken, som han skulle bære hjem i sin *leypur* – en tremmekasse med bærerem tværs over forhovedet. Præsten ledsagede ham for sin fornøjelses skyld. Han spurgte manden, hvad navnet var på opbevaringsstedet for tørvene, et hesteskoformet stenly

dækket med græstørv. Manden har oplyst ham, som sandt var, at det hed en *krógv* [kregv]. Hvad enten præsten har været tunghør, eller det har blæst for meget – han havde opfattet ordet som «krett» og besluttede i sit stille sind, at det ville være et passende efternavn for den lille pige, som han skulle døbe den påfølgende dag. Og Marin Krett kom hun til at hedde, indtil hun blev gift. Hun var en stor personlighed, og navnet fik en særlig aura af den grund. Fonotaktisk var det et udmærket færøsk navn, og vi fandt ikke anledning til at fraråde navnets genoplivelse!

Den første færøske roman *Bábelstornið* udkom i 1909. Den er skrevet af *Regin í Líð*, pseudonym for Rasmus Rasmussen, der sammen med sin svoger *Simun av Skarði* havde stiftet den færøske folkehøjskole i 1899, den skole, der af alle skoler længe var et fristed for færøsk sprog. I romanen er der en kostelig scene, der giver, nok noget karikeret, et indtryk af, hvordan det kunne foregå, da en færing kom ind til den danske præst for at indskrive sit barn til dåben. Han taler et dansk, der er isprængt færøske ord og idiomer:

«Naa, hvad er det saa De vilde, Joen Joensen?» tó prestur aftur til orða.

«Ja, jeg skulde have min Søn døbt paa Søndag om hann sjálvur vil gøre saa vel.»

Prestur fór eftir kirkjubókini. «Vær saa god at sidde ned saa længe.»

— — —

«Hvad skal saa Drengen hedde?» spurdi prestur, tá ið hann hevði funnið á í bókini.

«Hann skal ede Jógvan vælsignaður eftir abbanum».

«Det er et skammeligt langt Navn, hvis han skal hedde alt det, men De mener vel sagtens at han skal hedde Joen und so nicht weiter: Joen Joensen, ikke sandt, hvad? Skal vi skrive den unge Verdensborger, Deres unge Hr. Søn *Joen Joensen* og saa Faddrene?»

«Ja vælsignaður, netop som hann sjálvur holder at passe bedst.»

Nú skrivaði prestur í bókina og drynjaði fyri seg sjálvan:

«Ja, saadan maa det være, for det færingske Jógvan kan man jo ikke engang stave med de danske Bogstaver.»

Dette kan tjene som eksempel på den forvredne situation i praksis at hedde et navn, men på papiret at skrives noget andet, som delvis endnu er en realitet for folk af den ældste generation.

Dette – som så meget andet – ville den færøske sprogbevægelse, der opstod for godt og vel et århundrede siden, få ændret, men det var en lang og træg proces at få gennemført. De sprogligt og nationalt bevidste fik nok ved at gøre en særlig indsats for sagen efterhånden deres børn indskrevet i kirkebogen med ægte færøske navne, men langt de fleste har været så autoritets-tro, at de har affundet sig med tingenes tilstand. Jeg ved f.eks. fra min far, at han havde det største besvær med i 1936 at få præsten til at skrive min brors navn *Mortan*. Præsten holdt stædigt ved, at navnets korrekte form var *Morten*. Men min far var også stædig og trak omsider det længste strå.

Mens jeg er ved de personlige minder, skal jeg tillade mig at nævne, at min far, der ved siden af sin stilling som enelærer i vor hjembygd Skopun, røgtede hvervet som kommunesekretær. Han satte mig som 12-14 årig bl.a. til at afskrive valglister. Jeg husker, hvor løjerligt, ja, nærmest tragikomisk, det forekom mig der at møde velkendte vejrbitte bygdefæller som f.eks. *Óli á Bø* og *Tummas á Gørðum* under navnene *Ole Olsen* og *Thomas Clementsen*. Det må være noget af det, som man forstår ved «Entfremdung». Et lignende mønster har nok aftegnet sig i de fleste bilande. Man kan tænke sig, hvad det har betydet for selvfølelsen – eller mangel deraf.

Uden at jeg har haft lejlighed til endnu at foretage en udtømmende undersøgelse af den færøske skønlitteratur brug af personnavne, tør jeg dog med nogenlunde sikkerhed påstå, at af al tekst er det skønlitteraturen, der konsekvent bryder med denne århundredgamle praksis at lade en person hedde noget andet på papiret end i realiteten. Det kom som noget selvfølgeligt, at da man skulle til at beskrive færøske begivenheder og scenerier på færøsk, så lod man de personer, der forekom i teksterne hedde det, som de hed i virkeligheden, d.v.s. i den

mundtlige omgang mand og mand imellem. Alt andet ville være kunstlet og unaturligt. En rent historisk fremstilling af tidligere tiders begivenheder vil derimod gerne lade personerne fremtræde med de navneformer, de har i de dansksprogede kildekrifter som jordebøger, tingbøger, retsprotokoller, selvom optegnet sagnmateriale om de samme begivenheder indeholder genuine færøksprogede navneformer. For sådanne smålige hensyn er skønlitteraturen af naturlige grunde fri, ja, alt andet ville virke unaturligt og latterligt. Dertil kan tilføjes, at i de mundtligt overleverede ballader, hvoraf mange har rod i middelalderen, er navnematerialet også genuint færøksproget, og der forekommer en masse oprindelige nordiske navne, hvoraf de allerfleste imidlertid var gået af brug som dåbsnavne til fordel for navne af overvejende bibelsk proveniens. Disse navne fra kvadene samt navne fra den norrøne litteratur finder hyppig anvendelse, da den nordiske navnerenæssance indvarsledes af sprogbevægelsen for et hundredår siden. Fra næsten ingenting er navnemateriale af nordisk oprindelse nu kommet op på et sted mellem 40 og 50 % ifølge et par undersøgelser.

Det tør nok antydes, at skønlitteraturens anvendelse af sådanne navne kan have bidraget til, at de igen føles som en naturlig og organisk del af sproget, idet de bøjes i fire kasus lige som andre substantiver. Dog skal det tilføjes, at et stort problem for færøsk navnerøgt er en ret vidt udbredt misforståelse, at navne helst ikke bør bøjes!

Mange af vore forfattere har i deres valg af navne til deres roman- og novellepersoner søgt at give et så realistisk billede som muligt af den gængse brug indenfor den periode, hvori handlingen foregår. Dette gælder bl.a. *Martin Joensen* (1902-66) med sine fiskerromaner *Fiskimenn* (1946) og *Tað lýsir á landi* (1952). Der forekommer navne som *Símun*, *Andrias*, *Dánjal*, *Edvin*, det gængse dobbeltnavn *Hans Pauli*, det bibelske kvindenavn *Sára* i sin færøske form, det danskprægede nordiske navn *Astrid*, men også det overleverede nordiske mandnavn *Ólavur* og genoptagne nordiske navne som *Sigmundur* og *Gunnar*.

Heðin Brú, pseudonym for *Hans Jacob Jacobsen* (1901-1987) – man bemærke forskellen mellem pseudonym og det

kristne navn! – er en af vore fornemste prosaforfattere, der på mesterlig vis beskriver mødet mellem gammel og ny tid. I hans tre første romaner *Lognbrá* (1930), *Fastatøkur* (1935) og delvis *Feðgar á ferð* (1940) vælger han sine personer navne af fortrinsvis nordisk oprindelse, af hvilke de allerfleste slet ikke var gængse i brug ved den tid, da historierne angivelig fandt sted, dvs. de første to-tre årtier i vort århundrede. Det er utvivlsomt, at hans anvendelse af færøske/nordiske navne direkte eller indirekte sammen med andre stimulanser har medvirket til at skabe dem en vis prestige. I de to første romaner, der er fælles om handling, forekommer følgende personnavne (nævnt i den orden, de præsenteres i teksterne): Mandsnavne: *Høgni, Tróndur, Gutti, Sakir, Sjúrdur, Hálvdan, Torkil, Ólavur, Sigvaldur, Skúvur, Óli, Dánjal, Hákun, Páll, Haraldur*. Heraf er kun de tre *Sakir, Dánjal* og *Páll* af fremmed (bibelsk) proveniens, men er siden middelalderen fuldstændig akklimatiserede og føles fuldt så hjemlige, som de øvrige. Kvindenavne: *Guðrun, Gyða, Signa, Helga, Inga, Gunnvá, Ragnhild, Elin, Anna*, alle undtagen de to sidste af nordisk rod, men de to virker heller ikke fremmede, så længe de har haft indfødsret i nordiske sprog. Det kan bemærkes, at forfatteren har givet en av sine døtre det smukke navn *Gunnvá*. Sådan hedder den kvindelige hovedperson i de to romaner.

I *Feðgar á ferð* forekommer kun mandsnavne: *Ketil, Kálvur, Lias Berint, Klávus, Tummas, Jóhan, Jógvan, Sertus, Heindrikur*. Kvinderne identificeres som *Ketilskona, Klávusardóttir, sonarkonurnar*! Af disse navne er kun *Ketil* og *Kálvur* (far og søn) af nordisk oprindelse, men de er lige så specielle som romanpersonerne og har så vidt vides ikke givet anledning til opkaldelse! Men begge er opført på listen med godkendte færøske navne.

Endnu mere markant og bevidst har den unge forfatterinde *Marianna Debes Dahl* ((1947-) gjort anvendelse af sjældne nordiske navne i sine talrige bøger, især børne- og ungdomsbøger, men også et par romaner. Det gælder dog ikke så meget de ældste bøger. Jeg kender eksempler på, at folk har fået navneidéer. Af pladshensyn undlader jeg at opføre titlerne på alle seksten bøger, men referer alle forekommende navne i alfabetisk orden.

Mandsnavne: *Alvi, André, Ari, Axel, Ásmundur, Barði, Bergur, Bersi, Bjarki, Bjarni, Björn* (dansk), *Bogi, Dyggvi, Fróði, Gilli, Grækari, Greipur, Guttormur, Hákun, Heri, Hjalti, Hóri, Ivan, Jaspur, Jákup, Jógvan, Jøkil, Karl, Kári, Kjartan, Klæmint, Loðin, Lykkir, Mikkjal, Mórus, Niels, Niels Jákup, Nikodemus, Osvald(!), Palli, Petur, Regin, Rói, Saksi, Sámal, Sigvaldur, Símun, Sofus, Sturli, Terji, Tístram, Torfinnur, Torleivur, Tummas, Vívil, Vølundur, Øssur*. (36 nordiske navne mod 21 af anden oprindelse, hvoraf dog de fleste har en lang tradition i færøsk).

Kvindenavne: *Anna, Barbara, Bárá, Birgit, Birita, Bjarta, Björg, Dirdri* (skotsk), *Dís, Drós, Elin, Elsa, Femja, Fía, Giljanna, Gudda, Halldóra, Hanna, Havdis, Helena, Hervør, Hilda, Inga, Jóhanna, Jústa, Leyvoy, Lín, Lív, Marjun, Mjøll, Nina* (dansk), *Petra, Sanna, Sigfríða, Tinna, Ýr*. (18 nordiske navne mod 18 af anden oprindelse. Om disse gælder lignende som for mandsnavnene).

«Navnið spillir ongan» er et trøstens ord til dem, der er kede af deres navne. Og det er der mange, der er og har været, især i en tid, da man levede sprogligt og kulturelt i en slags tomrum. En liste over alle fornavne trykt af folkeregistret i 1991 til brug for udvalget, der forberedte den første færøske presonnnavnelov af 8.10.1992, udviser mange triste eksempler på groteske navne og vilkårlighed i stavemåde. Det er sådanne barokke navne, som forfatteren *William Heinesen* (1900-91) ynder at give sine romanfigurer og som forfatteren *Jens Pauli Heinesen* (1932-) lader en, der hedder *Leonardo*, og hvis brødre hedder *Rubens* og *Pikasso*, udtrykke sin forbitrelse over i romanen *Teir telgja sær gudar* (1979):

«Salomon Salomonsen, mítt kjøtiliga upphav, oh gud hann náði tú meg, segði Leonardo, ein av størstu skarnsgerðunum, hann gjørði, var at festa hesi skítbýttu nøvnini á okkum beiggjarnar. Av berari fáfongd, sum hann helt seg fáa náðigávarnar at mála afturfyri. Navnið spillir ongan? Jú tú, víst tramin ger tað so, og so tað forslær eisini, navnið kann oyðileggja ein mann. Fyri ein fiksán ide hjá einum evnaloyssingi mugu vit triggir beiggjarnir restina av lívi okkara dragast við hesi forkolaðu spjøldrini, sum vit ikki sleppa av við. Eg havi satt at siga ofta

hugsað um at keypt mær eitt annað navn, men hvat fjandin nýt-
tar tað. Leonardo eiti eg, og Leonardo komi eg at eita, so leingi
sum eg livi. Ert tú føddur við einum visnaðum armi, fert tú í
grøvina við einum visnaðum armi. Forrestin ganga føringar við
verðins ljótastu nøvnum. Hygg ígjøgnum telefonbókina og vita,
um tað ikki passar. Hvørja ferð, eg gloymi at flenna, taki eg
eftir telefonbókini. Tað er kostiligur lestur. Hvat hava vit gjørt
í móti foreldrum okkara, at tey skulu hevna seg so devulsett inn
á okkum.»

En lille anekdote kan til slut tjene som eksempel på, at man er vant til lidt af hvert på personnavneområdet. Da man i begyndelsen af 1960'erne, da den kolde krig endnu var på sit koldeste, besluttede NATO at bygge en Early Warning radarstation på et af vore smukke fjelde lige nord for hovedstaden Tórshavn. Til det formål udhulede man dele af fjeldet ved sprængning for at give plads til de forskellige hemmelige installationer, og desuden blev der gjort store anlægsarbejder i området. Det siger sig selv, at dette efter færøske forhold gigantiske foretagende krævede en betydelig arbejdsstyrke, der blev rekrutteret fra store dele af landet, og det har nok givet det første stød til at få færøsk økonomi ud af balance. Fjeldet er beliggende i udmarken til en lille bygd, som var en selvstændig kommune. Bygdens arbejderforening gjorde med held krav på, at alle, der arbejdede ved militæranlægget skulle være medlemmer af foreningen. En dag ved frokosten talte man om en mand, der var blevet syg. Årsagen skulle være et virus, der havde gjort sin ankomst. Da formanden for foreningen hørte om denne «Virus», der skulle være kommet på arbejdspladsen, forlangte han at få ham i tale, for han havde ikke meldt sig ind i arbejderforeningen!

Frihed for Tor? Skønlitteratur og sprogrøgt i Island

Af Jónas Kristjánsson

«Skáld eru höfundar allrar rýnni eða málsgreinar sem smiðir [smíða] eða lögmenn laga,» hedder det i Den første grammatiske afhandling i Snorres Edda — hvilket måske kunne oversættes: «Digtere er ophavsmænd til al talekunst eller udtryksmåde som håndværkere til håndværket eller de lovkyndige til love- ne.» På passende måde kalder Egill Skallagrímsson sit digt «mærðar timbur máli laufgað» - digtningens tømmer prydet med talens løv, og han oplyser at han bærer det ud af «orðhof», ud af ordenes helligdom.

I nutidssproget har ordet «rýni» ændret sin betydning lidt: «kritik» står det ganske simpelt i ordbogen. Og i overensstemmelse hermed kan man også sige at digternes opgave er noget anderledes end den var i den første grammatikers tid. Det er ganske vist ikke noget nyt at digterne prøver at gennemskue deres samtid og kritiserer hvad de finder fordømmeligt. Men de har ikke altid været lige så oprørske som de er i nutiden.

Kraftig samfundskritisk litteratur opstod med realismen i Europa i sidste del af 1800-tallet. En af bevægelsens indflydelsesrigeste forkæmpere i Norden var Georg Brandes, som forlangte at forfatterne skulle kritisere kulturen og samfundet og «sætte problemer under debat.» Og realismens gærende kritik indenfor litteraturen har holdt sig helt indtil vore dage.

Med nutidens teknik i samfærdsel og telekommunikation er verden skrumpet sammen. Digtere og forfattere fra fjerne lande har kendskab til hinanden, deler deres idealer og står sammen i forsvar og offensiv. Frihed, lighed og broderskab forkyndes med kraftige trompeter, og alle er ivrige efter at redde alverdens askepotter. Men den gode kommunikation bevirker også at vi bedre end før kan konstatere hvor langsomt det går fremad i denne verden. En stor del af menneskeheden plages af fattigdom, sult og tyranni. De som ikke sulter ihjel bliver skudt ned

eller sprængt i luften. Tyranner og slagtere hersker over mægtige stater. De kappes om at myrde og fængsle deres modstandere og lukke munden på balstyrige forfattere. Det frie ord skal lægges i lænker. Forfattere af alle slags har aldrig ført en mere besværlig kamp for friheden - deres egen og andres frihed - end i vore dage. De forlanger frihed til at sige hvad de ønsker, og til at bruge de ord som de mener er de mest effektive for at vinde sejr. Og hvis forfatterne er digtere eller kunstnere da forlanger de også at måtte bruge de ord som de påstår er nødvendige for deres kunst. Men da kommer de ikke alene i kast med de onde tyranner men også med andre modstandere som ganske vist er mindre farlige men som alligevel ønsker at beordre og forbyde. Da kommer lovenes vogtere, også i de såkaldte frie demokratier, og meddeler forfatterne at deres ord er i strid med lov og ret. Da kommer moralens vogtere og meddeler forfatterne at de bryder imod anstændigheden. Og da kommer sprogets vogtere og meddeler at deres tale bryder imod de rigtige sprogregler, at de bør skrive som de gamle gjorde. Islandske forfattere bliver henvist til Halldór Laxness som forbillede. Skriver han da ikke som de gamle sagaers forfattere? Han skrev jo sin roman *Gjermund* helt igennem på det gamle sprog - og fik Nobelprisen som belønning. Prøv at træde i hans fodspor!

Her har vi altså et af litteraturens og kunstens mange problemer: Hvilke regler er gode og hvilke regler er dårlige? Hvor skal vi trække demarkationslinjen? Det gør ikke sagen bedre at reglerne ændres hele tiden. Det som regnedes for at være usædeligt og som ikke måtte siges på scenen i går - det får alle lov til at høre i dag. Det som blev strengt forbudt at vise på det hvide lærred for nogle år siden får endog børnene lov til at glo på i dag, selv om det pro forma er forbudt under 16 år. Teatret og filmene bliver «stærkere - og stærkere - og stærkere,» lige som tænderne når de bliver børstet med Colgate fluor tandpasta. Og alt hvad Halldór Laxness skriver bliver med det samme fuldgyldigt islandsk selvom man har regnet det for dansk «gennem tiden.» Det sidste udtryk, «gennem tiden» - eller på islandsk *gegnum tíðina* er netop en af de danske glosor som man længe har forsøgt at udrydde men som er blevet sanktioneret ved at Halldór Laxness brugte det i titelen til en af sine bøger.

Den islandske sprogrensning eller sprogrøgt i senere tider begyndte med romantikken i første del af 1800-tallet. En af de vigtigste ophavsmænd var den danske sprogforsker Rasmus Christian Rask, som i sin barndom havde lært islandsk af sig selv og som skattede det mest af alle de mange sprog som han lærte senere i livet. I årene 1813-1815 opholdt han sig på Island hvor han stiftede venskab med forskellige embedsmænd og kulturpersoner og også med almuefolk. Rask lagde stor vægt på at det islandske folk skulle bevare forbindelsen med det gamle sprog og litteratur. Han var hovedmanden bag oprettelsen af Det islandske Litteraturselskab (*Hið íslenska bókmenntafélag*) i 1816. Selskabets målsætning skulle være «at vedligeholde det islandske sprog og litteratur og dermed folkets uddannelse og ære» eller, som det står i den islandske tekst, «að viðhalda hinni íslensku tungu og bókaskrift og flar með menntun og heiðri fljóðarinnar.» De vigtigste forkæmpere for sprogrøgten var ellers forskellige lærere ved den islandske latinskole på Bessastaðir og senere i Reykjavík, især Sveinbjörn Egilsson. Sveinbjörn er iøvrigt mest kendt for sine fremragende oversættelser af Homer og for sin monumentale ordbog over det gamle nordiske digtersprog, *Lexicon Poeticum antique lingue septentrionalis*. I fortsættelsen kom så de forskellige elever som blev udannet i latinskolen og som blev førende i den islandske sprogrensning i 1800-tallet og helt ind i 1900-tallet. På Island nævner man ofte de såkaldte «Fjölismenn», de fire islandske studenter i København som udgav tidsskriftet *Fjölínir*, især digteren Jónas Hallgrímsson og sprogforskeren Konráð Gíslason, som senere blev professor i islandsk ved universitetet i København.

Den sproglige purisme fik så stærk medbør fordi den gik hånd i hånd med kampen for hjemmestyre - og senere for den fulde suverænitet som blev opnået ved slutningen af første verdenskrig i 1918. Den islandske anfører i frihedskampen, Jón Sigurðsson, byggede sine krav på gamle traktater mellem Island og de fremmede kongemagter. På samme måde sprang Sveinbjörn Egilsson og Konráð Gíslason tilbage til oldtids sproget og byggede deres skriftsprog på de gamle sagaer og eddadigtene. Sprogrøgten blev en del af landets kamp for

selvstændighed; den smeltede sammen med den nationale følelse. Den blev en slags naturlov som ingen kunne rokke ved, eller måske snarere en trossætning som alle islændinge måtte bekende.

Følgelig betød sprogrøgten delvis en stagnation og konservatisme. Det blev forbudt at sige eller skrive noget som ikke fandtes i de gamle skrifter. Enkelte gange kunne der herske tvivl om det rigtige fundament, for eksempel hvis man havde lyst til at benytte et ord som ikke kunne opspores i det gamle skriftsprog - og heller ikke i dansk. Sådanne ord kunne bruges i nødstilfælde.

Et godt eksempel på den strenge sprogpurisme er *Dönsk orðabók með íslenskum þýðingum* - Dansk ordbog med islandske oversættelser, af Konráð Gíslason, udgivet i 1851. I denne bog blev intet ord oversat fra nutidsdansen hvis ikke et tilsvarende ord kunne findes i oldsproget, hvilket kunne være forbundet med vanskelighed. Ellers blev indholdet i de danske ord forklaret ved længere omskrivninger. I enkelte nødstilfælde blev de yngre - og følgelig uønskelige islandske ord indsat men trykt med meget små typer. Dette fandt nu sted i forrige århundrede da man blev plaget af den danske indflydelse. Men, som min frænde Gretter Asmundsson sagde: «det er et gammelt ord at nød læges bedst ved en ny og større.» Nu får engelsk skylden for alt - også for de gode gamle danismer, der jo som regel let kan oversættes til engelsk.

Sprogrøgten skabte den skønne, men hæmmede stil som en islandsk humorist i nutiden kaldte «timeo-danaos-stil». Hentydningen til Æneiden kan synes tvivlsom, men stilens definition er helt klar: Hvis du ikke kan sige det du ønsker undtagen på dansk, så bør du hellere tie stille. Denne danskfrygtende stils overmester i nutiden var professor Jón Helgason i København, en højt agtet og populær forfatter og digter, som havde mange trofæller og disciple.

Jeg nævnte «den skønne stil» som sprogrøgten havde skabt. Men skønhed er et relativt udtryk, også når man taler om tungeomål. Vi islændinge er opdraget i den tro at Jónas Hallgrímsson skrev og digtede på det skønneste islandsk vi kender. Men hvis vi aldrig havde fået sprogrensningen, så ville vi måske

have fundet at det danskblandede sprog som hans foregængere brugte var ligeså skønt.

Men grunden til at vi er så begejstrede for «sproget fra Bes-sastaðir,» som det gerne kaldes, er ikke bare den at det havde nationalismens medvind og slog igennem. Grunden er også den at disse forfattere hentede deres forbilleder fra oldtidens mesterværker. Eddadigtenes og sagaernes sprog må forekomme os smukt fordi vi ikke kender noget ældre og fordi disse værker anerkendes som verdenslitteratur. Stilistikere prøver også at påvise visse kneb som de gamle havde i deres magt og som beviser deres sproglige udmærkelse, ligesom litteraturforskerne ved deres lærdom forstår at fremvise de kunstneriske fif som pryder disse klassiske forbilleder.

Sprogrøgten og purismen er en hæmning for digteren og forfatteren. Han ønsker at kunne sige alt hvad han finder passende - og gøre det på den måde som det behager ham. Han ønsker at tale med en røst som andre gider høre på. Og han ønsker at bruge de ord og vendinger som han anser nødvendige for sin kunst.

Men purismen kan også være en løftestang for forfatteren. Gennem den kommer han i fællesskab med sit lands største forfattere i oldtiden og senere tider. Han bidrager til bevarelsen af sprogets sammenhæng, så fremtidens børn i Island endnu et stykke tid kan høre på sagaernes oplæsning i radioen uden forklaringer eller oversættelse til et nyt sprog. Han lærer sin profession ved at tilpasse sin tale til modersmålets regler, i stedet for at lade munden løbe løbsk med tøjlesløs lyst til noget nyt.

Uden tvivl vil mangan en islandsk forfatter synes som om han er trukket imellem to poler. På den ene side forlanger han fuld ytringsfrihed, ønsker at bryde alle lænker og nedhugge de gamle bæremaster. Men på den anden side elsker han sit folk og sin litteratur, han ser med beundring og agtelse på de gamle mesterværker og har i grunden ingen lyst til at fordærve sit modersmål. Eksempler på denne tovtrækning fra to sider finder vi hos Islands mest berømte forfatter i nutiden.

I 1939 skrev Halldór Laxness i tidsskriftet *Tímarit Máls og menningar* et lille indlæg med overskriften *Ill danska*, «Dårligt dansk.» I denne lille artikel trykker forfatteren hvad han kalder

«nogle prøver på dansk vrøvl» - *nokkur sýnishorn af dönskubrugli* som han har lagt mærke til i aviserne i Reykjavík i de sidste dage: *finna út úr einhverju* - d.v.s. «finde ud af noget;» *ekki nóg með fla* - «ikke nok med det;» *slá einhverju föstu* - «slå noget fast;» *ganga út frá einhverju* - «gå ud fra noget;» *ganga inn á eitthva* - «gå ind på noget,» o.s.v. I alt fylder prøverne omtrent en side i tidsskriftet. Men senere blev den samme kritik drejet i mod Halldór Laxness selv og han blev beskyldt for at bruge alskens sprogbommerter, som for eksempel *Amrika* (i stedet for *Ameríka*); *spásséra* (dansk «spadsere»); *sosum* (dansk «såsom») og en masse andre lignende udtryk. Kritiken havde en del på sig, og forfatteren blev da også rigtig sur og skrev en harmdirrende artikel til sit forsvar. Nu havde piben fået en anden lyd og Laxness hævder forfatterens frihed til at bruge alle de ord som han har behov for. (*Tímarit Máls og menningar* 1941, s. 109-130.) Forfatteren siger blandt andet:

«Det vigtige er følgende: i forfatterens øjne findes der ingen sprogbommerter andre end de som passer dårligt i en bestemt sammenhæng - og det er overhovedet umuligt at blive en forfatter indtil man er vokset fra den idé at der eksisterer nogen sprogbommerter. (Jeg oversætter her originalens *orðskrípi* som »sprogboomert.«) Intet ord er en bommert hvis det står på det rigtige sted. Der findes kun forfattere som ikke alle er lige heldige i deres ordvalg. Hvis et ord i et digterværk indebærer den rigtige farve som behøves for at fuldbyrde stemningen i en sætning, - hvis dette er det eneste ord som magter at give paragrafen denne stemning hundrede procent, så er dette det rigtige ord selvom det hedder «tildragelsi», «pípi» eller «bumbulpe» som Þórbergur Þórðarson bruger på bestemte steder. Dette betyder ikke at et sådant ord hører hjemme i det almindelige sprog, det meddeler måske et eneste sted, eller nogle bestemte steder i en bog, nøjagtig hvad det bør meddele og som intet andet ord er i stand til at meddele på dette sted. Således findes der ord i bøger som kun passer på ét sted, i én sammenhæng, men senere ingen andre steder.»

Det som jeg nu har citeret kan regnes for at være et af den store forfatters mange programmer, og jeg mener at han har fulgt dette program i sine værker efter behov. Men jeg mener også at

han i forskellige interview har fremsat et andet program der ikke er mindre fremtrædende i hans forfatterskab. Samtidig med at Laxness er en dristig og original fornyer af det islandske sprog så kan man tillige sige at han er et slags sprogforsker, en «filologos» som grækerne kaldte det, sprogets ven og bevogter. Som ung mand spurgte han en gang førnævnte professor Jón Helgason hvordan han skulle bære sig ad med at lære det islandske sprog. «Du skal læse to bøger,» svarede Jón, «du skal læse Homiliebogen og Konráð Gíslasons ordbog.» I forfatterens værker kan man utvivlsomt mærke at han grundigt har studeret disse to bøger - for ikke at glemme andre gamle skrifter som Alexanders saga og Maríu saga. Og det er også let at konstatere at han, inden han skrev sin Gerpla, grundigt har studeret Johan Fritznens «Ordbog over det gamle norske sprog.» Man kan sige at Halldór Laxness i sine skrifter har bygget en bro mellem oldsproget og nutidsislandsk. Når han optager et ord eller en vending fra sagaerne bliver det med det samme levende nutidssprog, og enkelte af disse udtryk er gået videre over til talesproget.

Men hvad gør så de yngre islandske forfattere, går de tilbage gennem tiden over denne bro som «Nobeldigteren», som vi plejer at kalde Halldór Laxness, har bygget for dem? Ønsker de at bevare sprogets «renhed» og litteraturens sammenhæng, eller vil de helst være fri for al denne «forbandede sprogværnshysteri» som en islandsk journalist kaldte det? Da vi som sidder i Íslensk málnefnd fik vide om det planlagte tema for nordisk sprogkonference i år, gik det op for os at vi i grunden ikke vidste ret meget om de unge forfatters forhold til islandsk sprogrøgt og sprogpolitik. For at få lidt klarhed i den sag holdt vi et lille møde med forfattere og andre interesserede. Med bankende hjerte mødte vi op i Nordens hus, ængstelige for at den stærke jættemand Tors efterfølgere ville slå os Lokelignende urtidsvæsener sønder og sammen. Men vores bekymringer var uden grund. De unge forfattere viste sig at være yderst medgørlige. Ingen klagede over at det islandske sprog var gammeldags og ubrugeligt, spørgsmålet gjaldt bare hvordan man bedst kunne værne om det og samtidig fornye det efter nutidens krav og behov, først og fremmest gennem dannelsen af nye ord og udtryk lavet efter sprogets gamle regler.

Da de unge forfattere på mødet viste sig at være så høflige og medgørlige, tillod jeg mig at klappe de vordende berømtheder faderligt på skulderen og give dem nogle gode råd, med tanke på anekdoten om Jón Helgason og Halldór Laxness. Jeg skal nu afslutte mit lille indlæg her i dag ved at citere mine anbefalinger til mine unge landsmænd:

Du skal begynde med at lære islandsk så godt du kan, sagde jeg. Du skal lære sprogets regler som de lærde har beskrevet - de rigtige grammatiske bøjninger og syntaktiske konstruktioner. Du skal lytte til de gamle mennesker som taler sagaernes sprog og prøve at efterligne deres udtryksmåde. Du skal lære dit modersmål gennem at læse de bøger som dit folk har omfattet med sin kærlighed. Du skal læse Njála og Laxdæla, Verdens lys og Islandsklokken, alt hvad du synes er skønt og morsomt.

Når du har bygget grunden kan du begynde at opføre dine egne bygninger. Du bør være dristig men dog forsigtig i dine nydannelser. Den såkaldte originalitet vil komme af sig selv efter behov. Og du skal lægge dine lod i vægtskålen for at bevare sammenhængen i det islandske sprog og litteratur. Du bør skrive således at dine børnebørn kan læse og forstå dine bøger.

Författarna och språkvården – en finsk polemik

Av Päivi Rintala

Den polemik jag här skall relatera hänför sig till början av det sjudande sextioalet. En ung författare gick då till attack mot det finska skriftspråket och den finska språkvården. I debatten deltog också en mängd författare, litteraturkritiker och översättare.

Sextioalet var i hela Västeuropa en tid av studentradikalism och enfrågerörelser. Några exempel på rörelser som fick en synlig plats i Finland är t.ex. rörelser kring pacifism och vapenvägran, rörelser som kämpade mot gamla könsroller och så vidare. Många av de rörelser som hade uppstått på sextioalet kom senare att få en prägel av att vara ett slags nyvänster som stod fri från alla band till de tidigare partierna och deras paroller (t.ex. Tuominen 1991, 278–283). I universitetsvärlden präglades slutet av sextioalet av en kamp om förvaltningen vid universiteten. Det mest radikala inslaget var ockuperingen av Gamla studenthuset i Helsingfors i november 1968.

Inom litteraturen innebar sextioalismen till att börja med radikalism på det individuella planet och senare en mer organiserad radikalism. Sextioalismen förde med sig arga unga män och kvinnor; internationalism, kulturradikalism samt en radikalism som ville gå ut i offentligheten och slutligen också en nyvänsterinspirerad politisering. Författarna reagerade på den förändrade verkligheten, men ville också att verkligheten skulle reagera på dem. De började bredda sina forum och utnyttja massmedierna. (Tuominen 1991, 96.)

Hösten 1960 gick den unge poeten Pentti Saarikoski i tidsskriften Parnasso till attack mot det finska skriftspråket och styrningen av det. Saarikoski var då bara 23 år gammal, så man kan verkligen säga att han var en arg *ung* man. Han var exeptionellt ung då han tog studenten, och hade studerat klassisk filologi en tid innan han blev fri författare och översättare. År 1960

hade han redan gett ut tre egna diktsamlingar, och dessutom översättningar åtminstone från svenska, spanska och klassisk grekiska. Saarikoski var också känd som Ylioppilaslehtis, den finska studenttidningens, skarpe kåsör.

Saarikoski har liknats vid en barometer med förmåga att förutsäga morgondagens väder. Redan år 1966, då radikalismen började nå de stora skarorna, tyckte Saarikoski att han nått vägs ände gällande radikalismen. Saarikoski säger så här:

Inget vore enklare i dag än att skriva «Guide för unga radikaler». Här skulle man i alfabetisk ordning ställa upp de frågor en äkta ung radikal bör ta ställning till. Här skulle förklaras vilka frågor en radikal skall ta ställning till, och vilken ställning han skall ta till saker och ting så han inte förlorar sitt rykte som god radikal. Radikalismen har blivit mode, protesterna en handelsvara; jag är ensam igen. (Tuominen 1991, 277 < Saarikoski 1966, 13.)

Saarikoskis egen diktarnatur beskrivs mycket träffande av en av hans kolleger som menar att Saarikoskis lyrik är «modern, aktuell och politisk, men på samma gång mycket klassisk och medveten om vår historia» (Tuominen 1991, 93 < Anselm Hollo).

Också i sin språkkritik var Saarikoski i viss mening före sin tid. Språkforskaren Lauri Kettunen hade dock år 1949 gett ut ett polemiskt verk med titeln «God ledig finska», men man kan inte märka någon påverkan från detta verk hos Saarikoski. Kritik mot språkvården har framförts bland annat på det tyska språkområdet, men först långt senare. Till exempel Peter von Polenz bok «Sprachnorm, Sprachnormung, Sprachnormenkritik» kom ut så sent som 1972 och Klaus Gloys «Sprachnormen I» 1975. Egentligen har språkforskarna i Finland kommit med kritik mot skriftspråkets normer först på åttio- och nittioalet.

Översättarens språkliga problem

År 1960 arbetade Saarikoski med en översättning av J. D. Salingers genombrottsroman «The Catcher in the Rye» (1951). Berättarjaget är en sextonårig skolpojke, Holden Caulfield,

som med egna ord berättar om sina irrfärder (Saarikoski drar mycket riktigt paralleller mellan honom och Odysseus). Efter-som berättaren är en sextonåring som kämpar mot de vuxnas värderingar är det naturligt att språket i romanen inte är vanlig skriftspråksengelska. När Saarikoski var färdig med sin översättning karakteriserade han romanens språkliga form på följande sätt:

«Räddaren i nöden» är berömd främst därför att den präglas av slang. Enligt min uppfattning *skriver* inte Holden sin historia; han *tar* den. Salinger är hans sekreterare. Man kan säga att «Räddaren i nöden» är skrivet tal. (Saarikoski 1961, 177.)

Tydligen hade Saarikoski dock överdrivit slangens betydelse i romanen. Jag citerar den ansedde litteraturkritikern Kai Laitinen:

Då det gäller Salingers text är meningsbyggnaden lösare och mer talspråklig än i normalt engelskt skriftspråk. Salinger använder sig av vissa ord och uttryck som hänför sig till slang, men han använder emellanåt också vanlig normalprosa. I Saarikoskis översättning är stilen i romanen starkt färgad av slang. Resultatet är att språket är grovare än hos Salinger: redan de finska svordomarna är mer fräna än motsvarande amerikanska. Den finskspråkige Holden är betydligt mer 'hård kille' och 'häftig snubbe' än hans amerikanska urtyp. (Laitinen 1961, 210.)

I varje fall var översättningen av Salingers bok en hård nöt för Saarikoski att knäcka. Sina svårigheter skyllde han dock inte på språkdräkten i Salingers roman, utan på det tillbudsstående finska språket. Han talade ut i tre inlägg i kulturtidskriften Parnasso. Rubriken var «Finska språket och litteraturen» (Saarikoski 1960a, b, c). Än i dag kan Saarikoskis polemiska artiklar tjäna som underlag för diskussioner kring förhållandet mellan talat och skrivet språk. Jag skall här begränsa mig till de aspekter som uttryckligen kritiserar språkvården. Saarikoski

menar att det inte existerar ett sådant finskt *skriftspråk* som motsvarar den moderna amerikanska språkformen i skönlitteraturen. Jag citerar Saarikoski:

Och här har vi översättarens problem. Vårt skriftspråk är föråldrat, avviker fullkomligt från det talade stadsspråket och känns stelt och konstlat. – Varför talar man inte i böckerna som man gör i stan? Litteraturen har flyttat till stan och en modern litteratur skall ha ett modernt språk. Det här har översättaren svårt att genomföra: *han* använder sig av *talkspråk* då han försöker tolka källtextens *skriftspråk*. Innan skriftspråket kan förnyas borde språkmännen berövas sin tunga: vårt språk är inte underkastat några regler. Det är inte forskarens sak att ge order åt forskningsobjektet. Språkriktighetsideologin är en *ideologi*. (Saarikoski 1960a, 226.)

Av Saarikoskis tre inlägg är det mellersta det mest polemiska. Rubriken är «Anarki och nya lagar». Inlägget innehåller både överdrifter och felaktiga påståenden som beror på ren okunskap. Saarikoski menar att ju fler ord och ordformer ett språk innehåller, desto mer utvecklade är det. Finskans primitivitet tar sig uttryck till exempel genom att finskan har tre ord för *tall*, nämligen *mänty*, *petäjä* och *honka*. Det faktum att varje människa har ett eget namn är bara rester från ett tidigt utvecklingsstadium, menar Saarikoski.

Han tar också upp sådana aspekter som varit centrala i senare språkkritik:

Det finns två moderna fenomen vars inverkan på språket inte har observerats, eller velat observeras; nämligen demokratiseringen och internationaliseringen. Vi kan inte längre tycka att en människogrupp talar ett gott språk och en annan ett dåligt; språkriktighetstanken är odemokratisk. Ett resultat av internationaliseringen är att också skiljemurarna mellan språken jämnas ut. Att rensa modersmålet och försöka hålla det 'rent' är onödigt och överlägsen nationalism. (Saarikoski 1960b, 322.)

Var och en som lyssnar på talspråket kan ge akt på hur man borde utveckla skriftspråket.

I E. A. Saarimaas «Språkriktighetshandbok» hittar man många bra tips. Som en tumregel kan man säga att de ord, uttryck, former och strukturer som Saarimaa absolut förbjuder varmt kan rekommenderas. (ibid. 323.)

Det tredje och sista inlägget, som heter «Epilog», är förvånande nog skrivet i en försonlig ton. Översättningen av Salingers roman är färdig, och den irritation översättaren Saarikoski känt har avtagit. Efter att samma höst ha bekantat sig med romaner av författare som Antti Hyry, Paavo Haavikko och Veijo Meri tycker Saarikoski att den moderna litteraturens finska redan sett dagsljuset. Saarikoski säger så här:

Det nya är attityden till språket. I de nya romanerna är språket inte ett verktyg för att uppnå konst, utan en *del* av konsten. Språket är aldrig något färdigt, utan ständigt i utveckling, ständigt sökande. De nya prosaisterna är inte 'berättare' i ordets gamla mening. Orden uttrycker inte bara det allmängiltiga, utan fyller också romanens rent konstnärliga ändamål.

— — —

Det urbana språket som jag hittills saknat föds tydligen då det behövs. De tre romanerna jag nämnt gör mig förväntansfull. Och Salingers roman är färdigöversatt. Arbetet med översättningen började löpa först då jag insett att den prosa Salinger företräder inte kan översättas på traditionellt vis. 'Översättning' är i dag ett skapande arbete eftersom språket nu är en del av konsten, och inte enbart ett redskap. (Saarikoski 1960, 362.)

Rundfrågan i Parnasso

Saarikoskis inlägg väckte förvånansvärt lite spontan debatt. Bara ett enda genmäle publicerades i Parnasso. Detta ledde till att Parnasso följande år gjorde en rundfråga i ämnet «Det finska språket och litteraturen». Många av dem som svarade var

författare, kritiker, översättare eller språkmän. Många av dem representerade dessutom flera roller. Till exempel Jaakko Ahokas var förutom kritiker och översättare också forskare i romansk filologi. Osmo Hormia var förutom kritiker och poet även forskare i finska. Som 'rena' språkmän kan nämnas Paavo Pulkkinen och Matti Sadeniemi, författarna representerades av Osmo Hormia, Eila Penanen, Paavo Rintala och Olli-Matti Ronimus. Artiklarna publicerades i det första numret av Parnasso 1961.

Artiklarna innehåller en mängd intressanta synpunkter på det finska språket och den finska litteraturen, och någon annan kanske skulle plocka ut andra synpunkter än jag. Jag har speciellt fäst mig vid vad den finska språkbyråns chef, Matti Sadeniemi, och översättaren Seppo Virtanen sagt i frågan. Båda anser att det fanns fog för den språkkritik Saarikoski framfört, men de kommer också med kompletterande synpunkter, och rättar till Saarikoskis uppfattningar.

Matti Sadeniemi erkänner att Saarikoski delvis har rätt då han diskuterar det finska språkets karaktär. Av historiska orsaker har det finska skriftspråket utvecklats i nära kontakt med den finska landsbygden. Då det finska språket på 1800-talet utvecklades till ett kulturspråk var den finska stadskulturen nästan obefintlig, men i och med att samhället urbaniserats så har språket också gjort det. Ökade internationella kontakter inverkar också starkt på språket. Stora mängder text översätts varje dag från till exempel engelska och svenska till finska. Det här gäller inte enbart romaner. En översättning tillför alltid något av originaltextens begreppsvärld och uttryckssätt till vårt språk. I princip är språkmännen inte emot främmande påverkan; kontakterna språken emellan är ett faktum. Det handlar mera om önskvärda och icke-önskvärda detaljer.

Det talade och det skrivna språket står i ständig växelverkan och i det finska språkets utveckling har under senare år än tal-språket, än skriftspråket fått vara riktgivande.

Saarikoski säger så här: «Vi kan inte längre tycka att *en* människogrupp talar ett bättre språk än en annan; språkriktighetstanken är helt enkelt odemokratisk». Sadeniemi konstaterar att detta stämmer om man ser varje människogrups språk som

ett eget normsystem. Den här slutsatsen känns dock verklig-hetsfrämmande. Vi kan inte tänka oss ett kulturspråk där var och en skriver godtyckligt och så som det känns naturligt för honom. Vi behöver ett gemensamt allmänspråk, och detta allmänspråk måste alla lära sig. Det kräver grammatikor, språk-riktighetshandböcker, undervisning i skrivning, självdisciplin. Alltså kort sagt språkriktighet.

Språket blir förstås aldrig färdigt, det lever och utvecklas därför att språket avspeglar människans själ. Var och en har rätt att vara missnöjd med den utvecklingsfas hennes språk genomgår. Vi måste komma ihåg att varje språk har sin egen sfär och att trots all internationell växelverkan är ett språk alltid ett eget system. Översättare möter ofta ord och uttryck som inte har någon motsvarighet i målspråket, och ser det här som en brist utan att märka att det också finns ord i hennes språk som inte ett annat språk kan uttrycka. (Rundfrågan i Parnasso, 68—69.)

Virtanen kritiserar de stilideal som till exempel moders-målsundervisningen i Finland fört fram:

Språkets rikedom är framförallt tankens rikedom. Men de som talat mest om språkets rikedom tänker snävare. De är främst roade av den ältande tonen i uttrycken. De älskar avledningar och avledningsändelser, och har höjt dialekterna över allt annat språk. De eftersträvar språklig rikedom genom att använda enstaka ord som bara folk som bor kring Enare träsk känner igen, trots att det finns ett bra ord för samma sak i allmänspråket.

Jag tycker de här människorna är motbjudande språkbrukare. Bland dem rör sig språkriktighetsmänniskor med allvarlig uppsyn, vårt språks hemliga agenter. Särskilt utländsk påverkan, som de ibland kallar barbarism, irriterar dem trots att främmande påverkan i år och dar har format deras eget, rena kulturspråk.

Det är inte särskilt lätt för en översättare att få till stånd ett talspråk som fullkomligt överensstämmer med amerikanskt talspråk. Visst finns det en mängd talspråkliga ord och uttryck i finskan, men det kan vara skäl att fundera hur långt man vill gå då man gör en text mer talspråklig. Virtanen å sin sida säger att han, då han översatt, försökt gå en gyllene medelväg och låtit pronomina i texten vara talspråk. När man översätter pjäser kan man tillåta sig att ta ut svängarna och använda lite mer talspråkliga ord och uttryck. Genom ordföljd och fraser kan man också åstadkomma ett mer talspråkligt intryck.

Det talade språket inverkar, och *får* inverka, på allmänspråket. Men vi kan inte med våld få till stånd en revolution. Språket är inte ett föremål, utan en lång kedja av händelser, där allmänspråket, stadsspråket, dialekterna och främmande påverkan alla fyller sin funktion. (Rundfrågan i Parnasso, 69.)

Saarikoskis senare åsikter

Det verkar som om Pentti Saarikoskis utbrott år 1960 skulle ha berott på problemen han hade med översättningen av en enda bok. År 1980 återkommer Saarikoski flera gånger till ämnet i prosaverket «Angeläget eller ej» («Asiaa tai ei») och tar avstånd från sina gamla åsikter. År 1980 var han gift med Mia Berner och bodde i Sverige. Här citerar jag ett stycke ur boken:

Då jag om morgonen sittande på sängkanten muttrade något i stil med att vissa språk, såsom finska, ryska och tyska är konservativa, förändringar sker långsamt och endast med stor möda, medan en del andra språk åter, såsom exempelvis svenskan och engelskan, hela tiden befinner sig i rörelse, är lösare i fogarna, genmälde Mia att dessa lösare språk besitter en större redundans än språken som stöder sig på en omutbar grammatik. Jag försökte mig ju i början av 60-talet på att vältra över talspråket till skriftspråk, men jag fick inga efterföljare: trots att så gott som alla finnar säger *me* eller *myö oltiin*, är det absolut omöjligt att ens föreställa sig detta

uttryck använt i ledaren i en tidning. Svenskan frångick helt sonika och utan vidare verbens pluralformer.

Och nu har man redan länge sagt *dom* i stället för *de*, och det kommer inte att gå många år förrän Dagens Nyheter kommer att godta dommandet i sina ledare. (Saarikoski 1980, 18, övers. Ulla Ruusulehto.)

Såväl inom språkvården som i övriga livet tycker Saarikoski att det går att sätta likhetstecken mellan diktatur och anarki, medan demokratin är deras motsats. Då han kommenterar den diskussion som uppstått i och med en ny radikal språkhandbok intar han en mer konservativ ställning:

Språkvårdarna har nog rätt när de motarbetar Konttinen med Osmo Icolas ord: «Det egentliga hindret på Konttinens väg till språkreformation är språksamfundet, vars beteende till och med auktoriteter endast i mycket ringa utsträckning kan påverka.» Också jag var i början av 60-talet av den åsikten att «språkmännen skulle berövas sin tunga», men i mycket har jag blivit tvungen att slå till reträtt. Min utgångspunkt var i någon mån en annan än Konttinens: jag krävde att man skulle skriva så som man talar, sålunda t.ex. *mä tuun* (i stället för *minä tulen*). Det skrivna och det talade ordet är emellertid skilda saker; talspråket kilar hit och dit, men högspråket måste vara tämligen stabilt för att samhället och kulturen skall fungera. (Saarikoski 1980, 145—146, övers. Ulla Ruusulehto.)

Saarikoski flyttade till Sverige i början av 1975 och bodde där ända till sin död 1983. I såväl sina arbetsdagböcker som i intervjuer och allmänna föredrag vid universitetet har han berättat hur den nya språkmiljön påverkade honom. Han hade alltid tyckt att det var viktigt att skriva om vardagliga ting, och nu var han rädd att detta inte skulle lyckas eftersom han bara omgavs av vardagssvenska. Han prövade på att skriva på svenska, men det lyckades inte. Texten *levde* inte. (Kytömäki 1987, 100—101.)

Den i Sverige boende författaren beklagade sig över att hans

språk hade blivit så högtidligt och delvis till och med arkais-tiskt, eftersom han måste suga i sig finska språket bara ur litte-raturen. Han läste mycket gammal folkdikning, och av talsprå-kets olika varianter stod dialekterna honom närmast. Enligt honom själv hade avståndet till finskan stärkt hans kärlek till modersmålet. (Kytömäki 1987, 104.) Saarikoski höll känslan för modersmålet levande genom att göra resor till Finland för att lyssna till finskan (1980, 22, övers. Ulla Ruusulehto):

Så ofta det bara är möjligt besöker jag Finland. Jag ger mej ut på landsbygden för att lyssna på språket. Dessa är mina jaktutflykter: jag kommer hem med ränseln full av nya ord och uttryck. Helsingforsslangen behöver jag inte längre.

(Övers. Pia Westerberg)

Källor

- Kytömäki, Leena 1987: Kieleen muuttanut ihminen: Pentti Saarikos-ken suhde kieleen. Sananjalka 29.
- Laitinen, Kai 1961: Sieppari (bokrecension). Parnasso.
- Saarikoski, Pentti 1960a: Suomen kieli ja kirjallisuus I. Parnasso 5/1960.
- 1960b: Suomen kieli ja kirjallisuus II. Anarkia ja uudet lait. Parnasso 7/1960.
- 1960c: Suomen kieli ja kirjallisuus III. Loppusanat. Parnasso 8/1960.
- 1961: Polytropos. Parnasso.
- 1966: Förord till boken *Ryhmä 66*. Red. Paavilainen m.fl. Helsinki.
- 1980: *Asiaa tai ei*. Otava, Helsinki.
- Tuominen, Marja 1991: «Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia». Suku-polvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki.
- Rundfrågan i Parnasso: *Suomen kieli ja kirjallisuus*. Jaakko Ahokas, Osmo Hormia, Yrjö Kivimies, Eila Pennanen, Paavo Pulkkinen, Paavo Rintala, Olli-Matti Ronimus, Matti Sadeniemi, Seppo Virta-nen. Parnasso 1/1961.

Å på sin rette plads

Af Arne Hamburger

DRAMAET – FRA FEBRUAR 1948 TIL FEBRUAR 1955 – OM HVOR DET NYE BOGSTAVTEGN Å SKULLE STÅ I DET DANSKE ALFABET

Det svenske alfabet ender fra gammel tid sådan: z å ä ö. Bogstavet å er altså det tredjesidste.

I norsk blev tegnet indført i 1917 i stedet for *aa*, og man gik som en selvfølge ud fra at det skulle stå allersidst i alfabetet – det voldte ingen problemer, og omstillingen foregik smertefrit. Man fulgte således det råd som den danske fonetiker Jørgen Forchhammer havde givet i 1914 i sin *Systematik der Sprachlaute als Grundlage eines Weltalphabets* (Archiv für experimentelle und klinische Phonetik, Berlin, Heft 4, s. 322): Hvis man indfører nye bogstaver, bør de sættes bagest i alfabetet.

Men i Danmark tog det 7 år før å'et definitivt havde fået sin rette plads.

1. Før retskrivningsreformen i 1948

1.1 Selve alfabetet når det bliver remset op

Grammatikeren Jens Høysgaard lader i 1747 alfabetet ende med *æ aa ø*. Rasmus Nyerup foreslår i 1805 – for resten ligesom Høysgaard havde gjort det i 1743 og 1747 – at «antage de Svenskes å, som vi saa højlig trænge til», og han lader det danske alfabet ende som det svenske: *å æ ø*.

Men i skolerne var der en gammel tradition for at sætte *aa* sidst, således i børneremser i al fald fra midt i 1800-årene. Derfor lyder sidste strofe i en revyvis fra 1929 (Mogens Lorentzen: A.B.C.-Visen; i den sammenlignes alfabetet med et menneskes liv):

Z. Æ. Ø. Aa.
Jorden at naa.
Lukke den runde Ring.
Alting og ingenting. Hvid i sin Grav at gaa.
Z. Æ. Ø. Aa.

I 1918-udgaven af den officielle retskrivningsordbog kommer der for første gang en såkaldt Retsskrivningsvejledning, og i dens paragraf 2 står der:

Selvlydstegnene (Vokaltegnene) er: a, e, i, o, u, y, æ, ø, aa.

Sådan står der endnu i den sidste udgaves sidste optryk (1946) før retskrivningsreformen i 1948.

1.2 Alfabetisering, altså: Hvor placeres å i ordbøger og andre alfabetiske registre?

Bogstavforbindelsen *aa* blev selvfølgelig alfabetiseret som *a + a*, altså før *ab*. Men blandt de ikke få skribenter som gik over til *å*, først og fremmest efter at Rasmus Rask i 1826 var gået ind for denne ændring, var der enkelte ordbogsforfattere, og de satte *å* et andet sted. Her nævner jeg bare et par vigtige eksempler: Svend Grundtvig bruger i en uofficiel retskrivningsordbog fra 1870 den svenske placering: *å æ (ö) ø*. Otto Kalkar gør det samme i sin store Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700); den begynder at udkomme i 1881. Derimod sætter H.F. Feilberg i sin store jyske ordbog (den begynder at udkomme i 1886) *å* efter *ø*.

2. Efter retskrivningsreformen i 1948

2.1 Året 1948

I januar bliver det meddelt offentligheden at regeringen har bemyndiget undervisningsministeren (Hartvig Frisch) til at udarbejde en ministeriel bekendtgørelse om at stort førstebogstav i fællesnavne (appellativer), altså almindelige substantiver, afskaffes i skolernes retskrivning. I februar foreslog ministeren og en del folketingsmedlemmer at reformen også skulle omfatte «Erstatning af *aa* med *å*».

Efter at det havde vist sig at der var flertal i Folketinget for hele reformen, nedsatte ministeren et sagkyndigt udvalg til at udarbejde detaljerne i en ministeriel bekendtgørelse. I udvalget var der enighed om følgende:

Å-tegnets plads bliver den sidste i alfabetet.

Men da så bekendtgørelsen kom i marts 1948, var denne bestemmelse ikke med – «uvist af hvilke grunde», som filologen Peter Skautrup skrev i 1953. Var det en ren forglemmelse, eller var det bevidst fra den eller de pågældende ministerielle embedsmænds side? Og hvad var i sidste fald formålet? Under alle omstændigheder blev dét faktum at bekendtgørelsen ikke sagde hvor *å* skulle stå i alfabetet, brugt af modstandere af reformen til at påstå at den havde ført til kaos.

To måneder efter reformen kommer der i maj 1948 et nyt oplag af Gjellerups Retskrivningsvejledning (Jul. Gjellerups Forlag). Ifølge forordet er «Fremstillingen .. godkendt af ordbogsredaktør Jørgen Glahder» (han levede fra 1892 til 1967, havde siden 1923 været redaktør af den officielle Dansk Retskrivningsordbog og var medlem af det sagkyndige udvalg som jeg lige nævnte). I bogen står der:

Ved alfabetiseringsøvelser må reglen være, at *å* er det sidste bogstav i alfabetet.

I juni 1948 bliver denne regel kritiseret i lærerbladet Den danske Realskole: «Det var egentlig en vigtig oplysning .. – men unægtelig en sælsom form at få den i. Man turde vel .. udbede sig henvisning til lovhjemmel [dvs. hjemmel i en bekendtgørelse fra Undervisningsministeriet]». Men noget som er meget vigtigere end denne syrlige kommentar, er et forslag i augustnummeret af bladet: At man skulle gøre *å* til det første bogstav og *a* til det andet, så alfabetet ville gå fra *å* til *ø* og vi ville få en *åab* i stedet for en *abc*! Fx ville så ordene *dåd* og *dåse* i en ordbog komme før *da* og *dad-del*.

I efteråret 1948 udkommer Ny retskrivningsordbog, af Erik

Oxenvad (han ledede Statsradiofoniens danskundervisning); den har ord med *å* efter ord med *ø*.

Fra oktober 1948 har den del af Statstidende (Danmarks officielle dagblad) som rummer tinglysninger af handler med faste ejendomme, pantsætninger af sådanne m.m., jævnlig følgende indledning:

Åbenrå, Ålborg og Århus sættes sidst i Tingbladet.

I december 1948 står der i tidsskriftet Vort Nordiske Modersmål (udgivet af Dansk Forening til Nordisk Sprogøgt):

Bogstavet *å*, også under formen *aa*, vil fremtidigt få plads som sidste bogstav i alfabetet.

2.2 Året 1949

29.1.1949 kom Justitsministeriets årlige bekendtgørelse med «tillæg til fortegnelse over navne [dvs. efternavne], der er undtagne fra tilegnelse ved øvrighedsbevis [dvs. den billige måde at få navneforandring på]» for første gang efter retskrivningsreformen i 1948 (disse bekendtgørelser står i Lovtidende), og den indledes med:

Opmærksomheden henledes på, at bogstavet *Å* (Aa) er anbragt sidst i den alfabetiske orden efter bogstavet *Ø*.

Samme år kommer der i den københavnske telefonbog en ny liste over de fornavne man bør bruge for en sikkerheds skyld når man dikterer bogstaver i telefon (fx «a som Anna»); den begynder med «A: Anna» og ender med «Å: Åse».

I 1949 begynder der at komme konversationsleksikoner med ny retskrivning, og de har *å* som sidste bogstav i alfabetet.

2.3 Året 1950

I 1950 sker der det at filologen dr.phil. Lis Jacobsen (1882–1961) 3. maj i dagbladet Politiken henstiller at *å* i den ny udgave af den officielle retskrivningsordbog kommer til at

blive alfabetiseret på den plads som *aa* hidtil har haft, altså lige før *ab*. Hendes artikel fik Politiken til at lave et rundspørge blandt læserne, og ved den lejlighed kom (10.5.1950) den indtil da mest autoritative udtalelse i sagen: Redaktøren af den ministerielle retskrivningsordbog, Jørgen Glahder (se ovenfor under 2.1), meddelte at Undervisningsministeriet ikke selv havde villet tage stilling til hvor *å* skulle placeres, og derfor havde overladt afgørelsen til det udvalg som arbejdede med den ny udgave af retskrivningsordbogen, og Glahder føjede til at flertallet i udvalget var for at sætte bogstavet sidst i alfabetet. Han sagde at han selv hørte til flertallet, og at Erik Oxenvad, lederen af Statsradiofoniens danskundervisning, var af samme mening.

En måned efter – i Politiken 17.6.1950 – kommer dr. Lis Jacobsen så med en ny idé, idet hun tager det forslag op som havde stået i Den danske Realskole i sommeren 1948 (se ovenfor under 2.1): at placere *å* som et selvstændigt bogstav før *a*, så en abc bliver til en åab!

2.4 Året 1951

28.5.1951 bekræfter Berlingske Aftenavis oplysningen om at Undervisningsministeriet havde overladt til det udvalg som er i gang med den ny udgave af retskrivningsordbogen, at afgøre hvor *å* skal placeres i alfabetet, og bladet føjer til:

Efter hvad det forlyder .. vil det blive placeret til sidst.

Endnu i 1951, altså 3 år efter retskrivningsreformen, måtte alle gå ud fra at bogstavet officielt ville blive alfabetiseret som det sidste bogstav i det danske alfabet. Hvad der var kommet af mere eller mindre officielle oplysninger og forlydender, talte for det.

2.5 Året 1952

I mellemtiden var Lis Jacobsen gået i gang med en helt ny ordbog over moderne dansk, en slags miniudgave af den store Ordbog over det Danske Sprog (1918-56, 28 bind). Denne havde hun selv været med til at sætte i gang i 1911, og hun havde i mange år forestået den som administrator. Miniudgaven gav

hun navnet Nudansk Ordbog, og den kom faktisk i sin første udgave i 1953.

Til denne ordbog havde Lis Jacobsen naturligvis brug for at vide hvor å skulle stå, og hun henvendte sig derfor i begyndelsen af juli 1952 til Undervisningsministeriet for at høre om ministeriet nu havde afgjort å'ets officielle plads i alfabetet. 19.7.1952 skrev ministeriet til retskrivningsordbogsudvalget og til Lis Jacobsen at ministeriet på foranledning af hendes forespørgsel «til særskilt afgørelse har behandlet spørgsmålet om å-tegnets placering og har bestemt, at det i retskrivningsordbogen skal anbringes i begyndelsen af alfabetet». Ministeriet må altså have fortrudt at det 2 år før (se ovenfor under 2.3) havde overladt til udvalget at afgøre spørgsmålet!

Lis Jacobsen offentliggjorde så det svar hun havde fået fra Undervisningsministeriet, i en længere artikel i Politiken 26.7.1952 under overskriften «Å bliver nu det første bogstav i alfabetet».

30.7.1952 havde jeg i det samme dagblad et indlæg imod denne placering. Jeg nævner bl.a. at der jo er gået en del år siden å'et blev «indført i skolerne, samt i vidt omfang i det praktiske liv. Og .. de fleste af de værker, tidsskrifter o.a. som anvender den ny retskrivning, sætter å efter ø .. lige fra de mest officielle ..: Lovtidende, Ministerialtidende, Rigsdagstidende, Højesteretstidende, Statistisk årbog». Jeg nævner så bl.a. udbredte håndbøger, leksikoner og ordbøger (derunder tosprogede fra dansk). Og jeg føjer til:

Tungest vejer vel nok at denne alfabetisering er overholdt i løbende opslagsværker såsom lov- og domssamlinger, årbøger og leksikontidsskriftet, samt andre tidsskrifter, hvor man ofte har brug for at slå tilbage på ældre årgange. Det vil ikke blive morsomt at skulle gå og huske på at i årgangene 1949 til 1952 står å sidst, i de følgende bind først i alfabetet.

Lis Jacobsen kommenterede mit indlæg i en længere artikel i Politiken 7.8.1952.

Socialdemokraterne var dengang et oppositionsparti, og deres dagblad gik stærkt imod Undervisningsministeriets afgø-

relse. Det var der også andre som gjorde. Således spørger digteren Piet Hein (særlig kendt fra sine korte digte, gruk) om det danske alfabet virkelig skal gå i nationaldragt: åabc (Politiken 8.8.1952).

11.9.1952 har Lis Jacobsen i Politiken «Afsluttende bemærkninger», og jeg har mit sidste indlæg 21.9.1952 (i Social-Demokraten): «Å'et i lambeth walk». Jeg ender med:

det er ejendommeligt at statuere over 4 år senere at å'et alligevel skulle stå forrest.

Er det ikke snarest en art lambeth walk man har opført med det stakkels bogstav?

Lambeth walk er en selskabsdans som blev lanceret i London i 1937 og blev opkaldt efter en gade dér. Under 2. verdenskrig blev der i England lavet en trickfilm af filmstrimler med Hitlers soldater i strækmarch. Soldaterne gik to skridt frem og vistnok ét tilbage, skiftevis. Det er denne parodifilm jeg hentydede til. Den blev vist illegalt i danske biografer under den tyske besættelse og legalt efter denne.

I oktober og november 1952 var der 4 som fandt sammen for at overveje om der ikke kunne gøres noget for at få Undervisningsministeriet til at ændre sin afgørelse om at å skulle stå som første bogstav i den nye udgave af ministeriets retskrivningsordbog. Det var foruden mig (født 1921): Kaj Bom (1914-92), Mikal Rode (1908-93) og Ole Storm (1918-88).

Kaj Bom var redaktør ved Ordbog over det Danske Sprog (den som udkom 1918-56) og var kendt i offentligheden som «slangmagisteren», fordi han i 1948 og 1950 havde udgivet bøgerne Slang og Mere om slang.

Mikal Rode var leksikonmand. Han havde været medredaktør af etbindsleksikonet Den Nye Salmonsens (1949) og var redaktør af SALMONSEN Leksikon-Tidsskrift (det udkom fra 1941 til 1955).

Ole Storm var redaktør af Dansk Konversationsleksikon. Det begyndte at udkomme i 1955 og sluttede i 1961 med et 4. bind, Supplement. Han blev i 1958 litteraturkritiker på dagbladet Politiken.

Vi udarbejdede en henvendelse (på 4 sider) til undervisningsministeren. Vi opnåede at få den underskrevet af omkring 130, bl.a. Sven Clausen (ham som midt i 1930'erne havde startet en bevægelse for at få nærmet de nordiske sprog til hinanden), filologerne Paul Diderichsen, Harry Andersen, Poul Andersen, Marie Bjerrum og L.L. Hammerich.

Et par dage efter (12.11.1952) kom sagen også op i Folketinget, nemlig via et spørgsmål fra den socialdemokratiske politiker Julius Bomholt (1896-1969) til undervisningsministeren, Flemming Hvidberg, professor dr.theol., Konservative Folkeparti (1897-1959):

Er det undervisningsministerens agt at placere bogstavet å som første bogstav i alfabetet og således ændre hidtidig praksis?

Ministeren svarede at der i retskrivningsordbogsudvalget var flertal for at sætte å forrest, men at han nu havde bedt udvalget om at tage stilling til henvendelsen med de omkring 130 underskrifter for at det kunne blive undersøgt om der var kommet nye argumenter frem som man ikke tidligere havde været opmærksom på.

2.6 Året 1953

I 1953 fortsatte mange løbende værker med at have å sidst, og en del nye bøger med alfabetiske registre kom til. Men bl.a. de to største forlag faldt fra og lod nu å være det første bogstav i ordbøger og alfabetiske registre: Gyldendal og Politikens Forlag. Netop på det sidstnævnte kom i september 1953 så Nudansk Ordbog, den som Lis Jacobsen var hovedredaktør af. Bind 1 hed Å – L, bind 2 M – Ø.

2.7 Året 1954

Også i 1954 kommer der nye bøger hvor registeret bagi har å som det sidste bogstav.

Lige så lidt som i 1953 kommer der noget offentligt frem om hvad retskrivningsordbogsudvalget har bestemt sig til efter henvendelsen i november 1952 fra de 130 til undervisningsministeren. Men 29.10.1954 ringer Kaj Bom (en af de 4 fra efterå-

ret 1952) mig op og siger at han har fået at vide at et flertal i udvalget vil råde til at sætte *å* som første bogstav i den retskrivningsordbog som skal komme i 1955. Jeg mener at kunne huske at Bom sagde at nu var der ikke mere at gøre i sagen.

To dage efter skrev jeg et hastebrev til Einar Lundeby (født 1914), sekretær (for bokmål) i Norsk språknemnd. Jeg havde i et par år haft kontakt med ham. Jeg forklarede ham situationen og føjede til at «kun noget ekstraordinært kan hindre at vi blir stillet over for en fuldbyrdet kendsgerning: at retskrivningsordbogen udkommer med *å* forrest. .. Meget taler for at det eneste som endnu kan redde sagen, er en henvendelse til det danske undervisningsministerium fra Norsk språknemnd.»

13.11.1954 skrev Norsk språknemnd til Retskrivningsudvalget (dvs. Retskrivningsordbogsudvalget): «.. [vi] finner .. det naturlig å be om at Danmark velger enten den svenske eller den norske måten, og ikke velger en ny tredje måte som vil gjøre splittelsen enda alvorligere .. Vi ber om at Retskrivningsudvalget vil underrette Undervisningsministeriet om denne skrivelse og de synspunkter den fremhever». Nämnden för svensk språkvård (dvs. det svenske sprognævn) sendte et lignende brev.

2.8 Året 1955

I januar 1955 står der i dagbladene at retskrivningsordbogen får *å* som det første bogstav, men at undervisningsministeren – og han hedder nu Julius Bomholt, altså den politiker som i 1952 stillede spørgsmål i Folketinget til den daværende minister – er usikker, da han hver dag får et utal af henvendelser fra de forskelligste mennesker om sagen.

Hen mod slutningen af januar fortæller dagbladene om brevene fra det norske og det svenske sprognævn. 2. februar kommer sagen op i Nordisk Råd.

Men så slutter hele dramaet brat den 8. februar 1955, nemlig med en bekendtgørelse fra Undervisningsministeriet, underskrevet af Bomholt:

I forbindelse med [retskrivningsbekendtgørelsen fra 1948, altså retskrivningsreformen] .. fastsættes det herved, at *Å* og *å* har sin plads sidst i alfabetet.

17.3.1955 bliver Dansk Sprognævn oprettet. Om efteråret udkommer

RETSKRIVNINGSS ORDBOG

Udgivet af DANSK SPROGNÆVN

I den er A første bogstav, Å sidste.

I 1957 kommer Nudansk Ordbog i 2. udgave, med A – L som første bind og M – Å som andet. I forordet står der:

Da Nudansk Ordbog også fuldt ud tjener som retskrivningsordbog har det – efter at den nye væsentligt omarbejdede ministerielle retskrivningsordbog af 1955 er fremkommet – været nødvendigt at foretage indgribende ændringer i NDO [dvs. Nudansk Ordbog]. Således følger NDO² den nye retskrivningsordbogs alfabetiske orden, hvor *aa* og *å* står sidst i alfabetet, uanset at NDO's redaktion havde foretrukket opretholdelsen af den i NDO gennemførte og af ministeriet dengang tiltrådte rækkefølge, hvor *aa* og *å* står først i alfabetet.

Nordens språk i EU – hva nå? – Orientering om en utredning

Av Dag F. Simonsen

Rapporten *Nordens språk i EUs Europa* er resultatet av en utredning jeg har gjort for Nordisk språksekretariat, og en oppfølger til Allan Karkers bok *Dansk i EF – en situasjonsrapport om sproget*, som kom ut i 1993 og vakte en del oppmerksomhet, ikke minst i Danmark. I likhet med Karkers bok er også min rapport finansiert med midler fra Nordisk ministerråd. Også Norsk språkråd har indirekte gitt støtte.

I begynnelsen av 1990-årene var det i Danmark offentliggjort undersøkelser som tydet på at dansk språk var under press i EUs organer. Dessuten var det stigende uro i Språksekretariatet og de nasjonale språknemndene over hvilke følger internasjonaliseringen ville få for Nordens språk, og de tegn til neglisjering av dette spørsmålet som man mente å se hos nordiske regjeringer som søkte medlemskap i EU på vegne av sine land.

Prosjektet bar opprinnelig tittelen «Nordens sprog i det nye Europa» og skulle drøfte utsiktene ved ulike utfall av folkeavstemningene i Finland, Norge og Sverige. Utredningen kom for seint i gang til at det siste ble aktuelt. Hovedspørsmålet – Nordens språk i forhold til EU – stod imidlertid ved lag. Utredningen skulle ifølge prosjektbeskrivelsen inneholde

en sammenfattende objektiv redegørelse for de overvejelser og synspunkter som er kommet frem i de seneste års nordiske debat; [...] Men herudover bør den omfatte intervjuer med et antal i den givne sammenheng sentralt plasserte politikere og embedsmænd, som tilsammen representerer alle sprog i Norden [...], dvs. ikke alene de fem suveræne staters offisielle sprog, men også grønlandsk, færøsk og samisk. På dette dobbelte grundlag bør undersøgelsen munde ud i argumenterede sprogpolitiske konklusjoner.

Rapporten gir dels et mer helhetlig riss over situasjonen for Nordens språk på terskelen til det som kan bli en omfattende og dyptgående integrasjon i Vest-Europa, dels drøfter den konkrete problemstillinger knyttet til dette.

Det er lagt vekt på å se språkene i sammenheng. I tilknytning til dette har nordisk språkfelleskap fått en forholdsvis brei plass. Ikke-skandinavers forhold til språkfelleskapet er jo en viktig sak. Særlig utviklingen i Finland, der det ser ut til å gå mot dårligere kunnskaper i svensk, og dermed i skandinaviske språk, hos de finskspråklige, er en nøkkelfaktor. Også Island påkaller interesse her. På den annen side behandler rapporten ikke de svensktalende i Finland og de finsktalende i Sverige som separate språksamfunn (som de jo absolutt er), og ser heller ikke på bokmål og nynorsk hver for seg.

Det har imidlertid vært et mål å tegne et bilde som inkluderer alle Nordens åtte gamle språk, i tråd med prosjektbeskrivelsen. I de mindre språksamfunnene har man innsikt i språkk- brukssammenhenger som først nå aktualiserer seg i høyere grad for brukerne av Nordens større språk.

Det siste knytter seg til den internasjonale framgangen for engelsk, et annet hovedanliggende i rapporten, idet engelsk ifølge pessimistiske vurderinger vil erobre posisjonen som dominerende bruksspråk i tunge samfunnssektorer i de nordiske landene. Nordens større språk lider i så fall domenetap på hjemmebane, og morsmålsbrukerne vil befinne seg i en posisjon som minner om de klassiske språkminoritetenes.

Rapporten er basert på personlige samtaler i Reykjavík, Oslo, Brussel, Strasbourg og Stockholm i perioden februar-april 1995, og dessuten på kontakt over telefon og pr. korrespondanse.

Den går først inn på debatt om språkutvikling, språkpolitikk og europeisering i Norden særlig de siste fem årene og synspunkter fra nordiske politikere og tjenestemenn.

Nordisk språkdebatt

Fra nordisk språkdebatt er det valgt ut en del problemstillinger som kan sies å ha preget ordskiftet i større eller mindre grad, og som mange lesere av Språk i Norden vil være fortrolige med.

Det gjelder for det første domenetap og funksjonsfordeling, der det til dels har vært slik at norske debattanter har inntatt et mer kampvillig standpunkt på morsmålets vegne enn danske og svenske. For det andre har man debatt om språknorm og internasjonalisering, der man på den ene side diskuterer engelske lånord og på den annen side syntakspåvirkning fra særlig fransk i EU-tekster, ikke minst traktater og rettsakter. Videre går det om internasjonalisering og språkopplæring, der spesielt forslag om å innføre engelsk alt på barnehage- og småskolenivå har vært framme og vært diskutert. EUs allmenne betydning for mindre språk har vært omfattet med frykt ikke minst i nynorskleiren i Norge og i det svensktalende Finland, men opptok i en fase under Finlands, Norges og Sveriges medlemskapsforhandlinger språkrøktene i alle de tre kandidatlandene foruten i Danmark og dessuten de nordiske språkmøtene. Det samme gjorde, naturlig nok, utsiktene til ulike språkpolitiske løsninger med EU.

Disse debattene, som har vært oppe i Skandinavia og Finland, og til dels også ellers i Norden, behandles i rapporten, som også tar opp de mer klassiske diskusjonene om nordisk språksamarbeid og språkfelleskap.

Politikerne lite bekymret

Rapporten gjengir så inntrykk etter intervjuer med tolv-femten parlamentarikere og tjenestemenn i de nordiske land, pluss en enkeltstående minister, og alle de åtte gamle språksamfunnene i Norden er her representert. De fleste informantene tilhører Nordisk råd-miljøene. Jeg spurte blant annet om de mente politikere i deres språksamfunn var oppmerksomme på faren for domenetap, om deres syn på det nordiske språkfelleskapet, om bruk av engelsk i nordiske sammenhenger og om EU som tyngdepunkt for påvirkning av språkene i Norden.

Er nordiske politikere bekymret for domenetap for sitt språk i hjemlandet? Her må man slå fast at det er forskjell på å komme fra et større og et mindre språksamfunn, også i Norden.

Ingen av dem jeg snakket med, var spesielt opptatt av temaet, enda de nok mente at politikere allment var klar over muligheten. Grunnene kan være ulike. Ikke minst representanter for

de største språksamfunnene ser ut til å knytte noe positivt og noe nødvendig til internasjonalisering; dette er ikke uventet. De er ikke fremmede for at utviklingen får følger for språket på en slik måte, men ser ikke det som noe påtrengende problem. Alle har nok ikke tenkt over det dilemmaet som her ligger. Men betenkelighetene er trolig ikke på noen måte så store at det kan ventes en annen politikk enn dagens, for økende integrering av Norden i EUs Europa.

For dem som kommer fra mindre språksamfunn, med språk som aldri har hatt noen helt sikker stilling i skriftlig bruk på alle livs- og samfunnsområder, er spørsmålet om domenetap banalt og problemstillingen tradisjonell. I deres områder inntar for øvrig Nordens større språk sjøl en tvetydig posisjon. Slik er situasjonen for færøysk, grønlandsk og samisk. Her er det fortsatt andre og mer konkrete praktiske spørsmål som er framherskende.

Kanskje er det paradoksalt nok slik at internasjonal integrasjon vil få størst konsekvenser for de etablerte nasjonalspråkene. Jeg sporet ingen spesiell bekymring over framgangen for engelsk hos representanter for de mindre språksamfunnene. Fra kontinentet vet man at språkminoriteter fatter håp ved utsikter til svekkelse av nasjonalstatene og mener at det kan gjøre stillingen lettere for dem.

Når politikere fra Nordens større språksamfunn er opptatt av demokratispektet ved språk mer enn av problemstillinger som for eksempel «det nasjonale», er det i og for seg betryggende og kan være et potensial for tiltak som sikrer likebehandling, rettigheter for minoriteter og allment kulturvern.

Hva mener nordiske politikere om utsiktene for språkfelleskapet og om bruk av engelsk i stedet for skandinaviske språk som lingua franca i Norden? Ikke overraskende møtte jeg utpreget nordistiske holdninger, men samtidig virket man kanskje påfallende ubekymret. Til dels ble spørsmålet oppfattet og besvart i en allmennpolitisk ramme. En ålandsk delegat til Nordisk råd framholdt for eksempel at språkfelleskapet i Norden risikerer å bli svekket hvis man ikke raskt nyorganiserer det nordiske samarbeidet.

Videre møtte jeg ulike oppfatninger av EUs betydning for

språkutviklingen i Norden. Det mest interessante perspektivet som ble trukket opp, var økende regionalisering på nordisk basis. Hvilke språklige følger det vil få, var imidlertid langt fra klart.

Også i perspektivet «regionalisering i Norden» framstår Finland som det kanskje viktigste landet, både fordi det generelt er et nøkkelland i forbindelse med nordisk språkfellesskap, og fordi en tiltakende regionalisering i Østersjø-området kan få betydning for språkutviklingen i landet spesielt. Et Vest-Norden-perspektiv er interessant blant annet sett fra færøysk og grønlandsk side, mens Barents-samarbeidet kan påvirke vilkårene for samisk.

Nordiske politikere tror neppe at et breiere internasjonalt samarbeid om utdanning og forskning, i EU-regi eller uavhengig av EU, vil få negative følger for språkene i Norden. Dette er et viktig felt, som det ikke var mulig å følge opp i rapporten. Forsknings- og utdanningspolitikken er og vil i overskuelig framtid være landenes eget ansvar, men kan påvirkes tungt av EU. Dette er et område der man temmelig direkte vil kunne påskynde en eventuell utvikling mot domenetap for Nordens største språk.

Hvilke språkpolitiske interesser må ivaretas?

På bakgrunn av debatten og synspunktene fra politikerne stiller rapporten forsøksvis opp i fire punkter hvilke interesser Nordens språk kan sies å ha i et Framtids-EU og et Framtids-Europa:

- Det er viktig å forebygge domenetap for nasjonalspråkene, fordi domenetap svekker muligheten for innsyn og medvirkning og svekker det økonomiske demokratiet.
- Arbeidet for å bygge ut språkdemokratiet for Nordens «sjølstyrende språk» og autoktone minoriteter – og andre språkgrupper! – må kunne videreføres.
- Man må kunne bevare og styrke nordisk språkfellesskap.
- Vilkårene for å opprettholde en funksjonell og fast norm for hvert av språkene må ikke svekkes (korpusvern).

Rapporten gir også en forholdsvis brei framstilling av situasjonen for tre av Nordens språk i EU-kommisjonen og EU-par-

lamentet, og omtaler bruk av islandsk og norsk som EØS-språk. Hensikten er dels å formidle inntrykk fra prosessen med praktisk integrering av finsk og svensk i EUs språktjenester, dels å la involverte språkfolk komme til orde. Det er også en politisk tanke med dette – å risse opp en bakgrunn som man vil trenge for å kunne vurdere språkpolitiske tildragelser i EU. Min intensjon begrenser seg imidlertid til å supplere tidligere framstillinger av dette saksfeltet.

EU-apparatet lider under mangel på kompetente tolker og oversettere for finsk og svensk. I EUs organer ligger det ikke an til noe formalisert nordisk språksamarbeid. Ja, et nordisk perspektiv er egentlig noe systemfremmed, idet det er de enkelte landene som er EU-medlemmer. Dessuten er oversettelses- og tolketjenestene bygd opp rundt formelt sideordnede språk, og tolker, oversettere osv. er EUs ansatte og dermed representanter for EU, ikke for hjemlandet. I EØS-sammenheng oversettes og tolkes det også mellom EU-språk og islandsk og norsk, men kontakten mellom dem som arbeider med Nordens språk i EU og i EFTA, ser ut til å ha nådd et lavmål.

EU har altså problemer med å fylle de funksjonene som to nye offisielle språk krever, men det er liten grunn til å tro at disse problemene ikke blir løst, siden man i EU har løst liknende problemer tidligere ved innpassing av andre språk. Et viktig spørsmål er så om det på nordisk nivå kan gjøres noe særskilt for å forebygge domenetap eller tilbakegang for språkene og for nordisk språkfelleskap i kjølvannet av det utvide- de internasjonale engasjementet som knytter seg til EU og EØS.

Nordisk «infrastruktur» for språk

Det finnes i Norden en etablert og ganske velfungerende «språklig infrastruktur». Hvis man skal vurdere nye tiltak eller rutiner, må man ta utgangspunkt i eksisterende ordninger. Skal samarbeid og institusjoner av språkpolitisk art kunne justeres på nordisk nivå, må man både tenke nytt og videreføre slikt som forefinnes. Det er da svært viktig å unngå å legge opp til kompetansestrid.

I rapporten er det foreslått og argumentert for flere tiltak

som ledd i utbygging av en ny og felles infrastruktur for Nordens språk i et mer integrert internasjonalt samfunn.

For det første bør språknemndene i Danmark, Finland og Sverige styrke sin toveiskommunikasjon med EUs språktjenester. For det andre bør man ta kontakt med aktuelle forvaltningsorganer hjemme og med EU-organer med sikte på å bygge ut nettverk for språklig støtte og tilbakemelding. For det tredje bør Nordisk språksekretariat tilby seg å lage et felles opplegg for dette (men det konkrete arbeidet må naturligvis foregå i det enkelte land).

Man bør videre både på nasjonalt og nordisk nivå støtte arbeidet for å etablere en fellesnordisk termbank. I forbindelse med dette bør Nordisk språksekretariat tilby seg å bli fast sekretariat for Nordterm. Planene om en nordisk termbank bør om mulig utnyttes til beste for fagspråksamarbeid på breiere front i Norden.

Mange av de eksisterende samarbeidstiltakene er samlet i Nordmål-programmet, og forslagene i rapporten skal supplere det.

Alle nordiske land bør styrke funksjoner som tolkning og oversettelse som ledd i en strategi for internasjonalisering. Nordiska språk- og informationscentret i Helsingfors bør utrede tolke- og oversetterutdanning i Norden. Her må man dekke alle Nordens gamle språk – også for samisk utvides nå behovene – og vurdere om nordisk samarbeid eller samordning kan være aktuelt. Senteret må videreføre sitt samarbeid med EUs språktjenester om etterutdanning. Det bør dessuten bistå regjeringene ved en eventuell styrking av tolke- og oversetterutdanningen for EUs språktjenester, som sist høst ble anbefalt av Nordisk råd, og tilby seg å være fast sekretariat for de toårige symposiene for nordiske læresteder som utdanner fagoversettere.

Både Språksekretariatet i Oslo og Språk- og informationscentret i Helsingfors bør ifølge rapporten ta på seg nye oppgaver, i tilknytning til støttefunksjoner som rådgivning og tilbakemelding fra Norden til språktjenestene i EU – og EFTA/EØS. Så vel min rapport som denne artikkelen er skrevet i en situasjon der det i rapporten *Nordisk nytte* var fremmet forslag om å slå sammen de to institusjonene og beskjære den

fellesnordiske finansieringen. Som leseren forstår, ser jeg helt bort fra innholdet i dette.

Forslagene i min rapport harmonerer derimot med de perspektivene som trekkes opp i *Nordiskt samarbeite i en ny tid* fra Nordisk ministerråd og med formuleringer i Nordmål-programmet. Sammen kan de inngå i en ny nordisk infrastruktur for språk. Men de kan også settes i verk uavhengig av hverandre, hvis det er mer aktuelt.

EU som arena

Et kapittel i rapporten er i sin helhet viet EUs språkpolitiske utvikling og spørsmålet om en nordisk språkpolitikk i EU. Her bygger jeg i stor grad på samtaler med nordiske EU-tjenestemenn og EU-parlamentarikere. Et hovedsynspunkt i framstillingen er at det må være et mål å ivareta interessene til Nordens språk i EU-systemet samtidig som man fører fram konstruktive språkpolitiske synspunkter i EU-fora. Dette ville være i tråd med Nordmål-programmet, som sier at man bør prøve å knytte nasjonale og nordiske interesser til den europeiske integrasjonsprosessen.

Språkpolitiske spørsmål kan bli berørt på den regjeringskonferansen som EU innleder i første halvdel av 1996. Om dette ikke skulle skje, må vi vente at slike spørsmål vil vende tilbake i årene framover, kanskje med stigende styrke, og debatteres framfor alt i Rådet og Parlamentet.

Mange og motstridende krefter virker i EU-området, der et tildriv til nivellering balanseres av en politisk vilje til å ivareta ømtålige nasjonale hensyn, i et ekvilibrium som holder oppe språklig demokrati i EU-systemet for det store flertallet av innbyggere i medlemslandene. Utviklingen har mange fasetter, og en del av dem må opplagt få konsekvenser for EUs språkpolitikk. Ja, den åpner kanskje muligheter for å etablere en annen språkpolitikk, mer adekvat sett fra et unionssynspunkt.

Dynamiske faktorer er her nasjonalstatenes politikk, EUs unionsplaner og uenighet om føderalisme, kompetansestrid mellom EU-organene, et eventuelt velfungerende indre marked, den politiske sfærens behov for en felles offentlighet og en mer markert regionalisering. En del av disse faktorene kommenteres og drøftes særskilt i min rapport.

I et kort tidsperspektiv har EU på den ene side behov for språkordninger som sikrer legitimitet blant borgerne i medlemslandene. På den annen side trenger EU ordninger som er effektive og ikke altfor dyre.

Nordisk råd-modellen i EU?

Nordisk råd avviste i november 1995 et medlemsforslag om at man skulle overføre til EUs organer den praksisen som følges i Nordisk råd i forholdet mellom de skandinaviske språkene dansk og svensk, vel å merke for en del mer uformelle sammenhenger. Forslaget er prinsipielt viktig og drøftes nokså inngående i rapporten, trass i at det altså ble avvist.

Nordiske EU-parlamentarikere og EU-tjenestemenn som jeg snakket med, var nærmest unisont imot forslaget. De har generelt nyanserte synspunkter på språk og språkbruk i EUs organer, og betonte at man måtte gå imot framlegg som dette på prinsipielt grunnlag. Det ble argumentert med EU-traktatene, tekstenes dignitet, språktekniske forhold og psykologisk-symboliske hensyn.

Rapporten slutter seg til at det var riktig å avvise medlemsforslaget i Nordisk råd. Et viktig synspunkt er imidlertid at det ikke var intensjonen, men den språkpolitiske strategien bak forslaget som var uheldig. Forslaget kan nemlig ses som et første forsøk på å etablere en nordisk språkpolitikk i EU. En avvisning som dette representerer ingenting konstruktivt. Derfor bør man søke etter en strategi som ikke risikerer å bli et knefall for stormaktsinteresser i språkpolitikken.

Hos EU-parlamentarikerne møtte jeg temmelig ulike vurderinger av nordiske politiske tradisjoner og av muligheten for å finne en felles språkpolitikk foran regjeringskonferansen. Men alle de nordiske representantene jeg snakket med, mente at man bør gå imot forsøk på å begrense den flerspråkspolitikken EU nå fører.

De mente at nordiske land ikke bør ta opp språkpolitikken som tema på eget initiativ. Hvis den bringes inn av andre, bør man danne en front av små land og si nei til endringer. Her er det aktuelt å spille på maktbalansen mellom EUs toneangivende land, som representerer store, men ulike språkområder. Det

var delte meninger om hvorvidt dette bør ses utelukkende som et nordisk spørsmål.

Det er en konklusjon også i min rapport at nordiske regjeringer i EU og nordiske politikere i EUs fora bør si bestemt nei til å gjøre språkpolitiske innrømmelser. Man må gå imot forslag om nedskjæring i antall offisielle språk – og forslag som åpenbart peker i samme lei, for eksempel innføring av et mer formelt skille mellom offisielle språk og arbeidsspråk. Siden presset på EUs språkpolitikk kan komme til å øke, vil dette imidlertid ikke være nok. Det trengs en offensiv strategi for et alternativ, og det er eventuelt her man kan knytte an til EUs egne språkpolitiske behov.

Når det gjelder EUs langsiktige språkpolitiske behov, knytter rapporten an til en analyse som betoner nødvendigheten av å overvinne nasjonalisme (nasjonalspraksprivilegier), åpent erkjenne språkspørsmålets økonomiske side og fatte et politisk vedtak om lingua franca i stedet for å la markedet bestemme det.

Det bør stilles krav om motytelser hvis språkpolitikken kommer opp til revisjon. Slike motkrav vil først og fremst være å få store land til å gå med på en samlet språkplanlegging for EU, der man ser språk av ymse slag – nasjonalspråk, regionsspråk, minoritetsspråk og eventuelt innvandrerspråk – i sammenheng. Uten at det finnes planer for dette og EU altså har en overgripende, systematisk, åpen og omforent språkpolitikk, bør man fra nordisk side aldri godta særstatus for ett eller noen få språk. Med en slik langsiktig strategi vil en kunne ha håp om å forene språkpolitiske interesser i Norden og i EU som ellers lett kunne bli spilt ut mot hverandre.

Forskning, utredning og språkplanlegging

På denne bakgrunnen stiger det fram et behov for diskusjon og for omfattende forskning og utredning. Det kan for eksempel reises debatt om språkpolitiske standpunkter ved valg til EU-parlamentet. Men enda viktigere er det å styrke sosiologisk, økonomisk, juridisk og språkvitenskapelig forskning på EU.

Siden EU har vansker med å vedstå seg en språkpolitikk, bør man i Norden fremme forskning og utredning på områder

som er relevante for språkplanlegging i europeisk sammenheng: språk og regionalisering (hvordan man tenker seg forholdet mellom et lingua franca, nasjonalspråk og region- og minoritetsspråk i framtida), språklige rettigheter (der mange EU-land henger etter i utviklingen), økonomi og språk (språk som konkurransefaktor, økonomiske følger av manglende likestilling, bedrifters interne språk, flerspråklig administrasjon, forskningsspråks funksjon, uteetableringer, arbeidsvandringer og språk osv.) – viktige emner og så ømtålige at EU vil få store problemer med å ta dem opp offisielt.

Et utkast til program for mangespråklig informasjonsteknologi i Europa, det såkalte MLIS-programmet, som EU-kommisjonen i november 1995 sendte til Rådet, kan bære bud om ny dristighet i EUs språkpolitikk. Her kan og bør de nordiske landene følge opp Kommissjonens forslag og ta nye initiativ, der man søker å trekke på eksisterende forskningsmiljøer og bygge ut kontakt mellom dem. For eksempel kan miljøer i de samiske områdene og i Svensk-Finland få en viktig rolle, men også miljøer i andre deler av Norden, hvis de ønsker det.

Det foregår arbeid på relevante områder i mange fora, i og utenfor EU, og det er naturlig at man fra nordisk side etablerer samarbeid med dem. Det er viktig å bygge på eksisterende nettverk, og man skal ikke neglisjere betydningen av det vi kan kalle bilaterale akser, i EU som i Norden.

Nordiske forskeres faglige kontakt og kunnskap om kollegaer i andre land er trolig ikke så god. For å få et mest mulig samlet bilde av hvilke fagmiljøer som finnes, og hvilke prosjekter som foregår, kan Språksekretariatet gjerne gjøre en kartlegging. Et slikt prosjekt kan gjennomføres i tilknytning til en eller flere konferanser, der man også kan se nærmere på andre forslag som fremmes i rapporten *Nordens språk i EUs Europa*.

Skal man på nordisk språksamarbeidshold gå videre med det komplekse temaet «Nordens språk i EUs Europa», og drøfte det i sammenheng, framtrer nemlig en eller flere konferanser om disse temaene som et første skritt på en farbar vei.

Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordisk perspektiv

Av Geirr Wiggen

Begrepsdrøfting

Dette stykket er skrevet etter invitasjon fra Sverigefinska språknämnden i samband med dens tjuårsjubileum i oktober 1995. Det er forståelig at det finske språksamfunnet i Sverige er særlig opptatt av forholdet mellom majoritetsspråk og minoritetsspråk, og at perspektivet først og fremst er nordisk. Men er begrepa klare og perspektivet vidt nok? La meg begynne med noen presiseringer.

For det første: Mer enn bare å *beskrive* de ulike språksamfunna i Norden, deres omfang, plassering og stilling, vil jeg anlegge ei *språkpolitisk* vinkling og *vurdere framtidsutsiktene* for dem.

For det andre: Hva er et majoritetsspråk, og hva er et minoritetsspråk? Det er ikke sikkert at det er så opplagt som det kan synes. For ei vurdering av de ulike språksamfunnstypenes framtidsutsikter er det viktig å bestemme noe nærmere hva en mener med disse to termene.

Både første- og andreleddet i de to sammensetningene kan virke til å gjøre begrepa diffuse. På den ene sida dreier det seg ikke egentlig om *språk*; et språk er et språk om ingen eller alle bruker det. Det det dreier seg om, er språkbruks-*samfunn*. Det er altså en sosiologisk størrelse, ikke en lingvistisk vi taler om.

Så er det klart at de to størrelsene er motsatser: I en gitt kontekst er et språkbrukssamfunn enten et majoritets- eller et minoritetssamfunn. Det avgjørende er imidlertid det kontekstuelle: Et gitt språkbrukssamfunn er ikke majoritetssamfunn eller minoritetssamfunn i og for seg; det er det bare i en bestemt sammenheng. I ulike sammenhenger kan ett og samme språkbrukssamfunn derfor være både majoritetssamfunn og minoritetssamfunn. Det er f.eks. ingen tvil om at dansk er majoritets-

språket i Danmark; det er det språket de fleste danske har som sitt morsmål og førstespråk. I Den europeiske unionen er det derimot mindre sikkert om dansk blir oppfatta som et majoritetsspråk. Rett nok har det juridisk status som ett av de elleve offisielle språka i EU. Alt før utvidelsen av EU 1.1.95, da unionen hadde ni offisielle språk, var morsmålet og førstespråket til hver sjettede EU-borger ett av 55 ikke-offisielle språk innafør det daværende EU-området (Simonsen 1993a: 4); det tallet stammer fra det amerikanske oversiktsverket *Ethnologue*, som vurderer behovet for bibeloversettelser i hele verden. Det fins et kontor for «mindre brukte språk» i EU (*The European Bureau for Lesser Used Languages*) med sete i Dublin, som skal virke til å støtte disse minoritetsspråka i EU. Det rekner i et oversyn fra 1993 med 47 minoritetsspråk i EU-området før den siste utvidelsen (Ó Riagáin 1993). Men flere av de språka, f.eks. katalansk, blir brukt av betydelig flere mennesker enn dansk; og andre blir brukt av et mindretall i én stat, men av flertallet i en annen, f.eks. dansk og tysk i henholdsvis Danmark og Tyskland. Slik sett synes det altså ikke å være antallet mennesker som bruker et språk, som avgjør om det blir rekna som et majoritetsspråk eller ikke.

Men hvor mange som bruker et språk, spiller likevel ei viss rolle i definisjonen av minoritetsspråk og majoritetsspråk. Europarådets traktat om regionalspråk og minoritetsspråk knytter sin definisjon av de to begrepa til *antallet brukere innafør et statsterritorium* (Europarådet 1992: 2f.), idet minoritetsspråk blir avgrensa til språk som tradisjonelt blir brukt av en tallmessig mindre del av en stats borgere innafør et gitt geografisk område av den aktuelle staten, og som er annerledes enn statens offisielle språk (Artikkel 1.a). Etter en slik definisjon er det uproblematisk å slå fast at for eksempel det tornedalsfinske språksamfunnet er et minoritetsspråksamfunn i Sverige, mens statusen til de finskspråklige som bor spredt over hele Sverige som innvandrere eller etterkommere av innvandrere på 1950-60-tallet, er mer uklar.

Men Europarådets definisjon dekker ikke alle aktuelle tilfeller, ikke engang i Europa. Luxemburgsk (*lëtzebuergesch*), for eksempel, er både morsmålet til så å si alle innbyggerne av den

suverene staten Luxembourg og dertil offisielt språk i det landet, men det reknes like fullt med blant minoritetsspråka i EU i oversynet fra kontoret for «mindre brukte språk», ikke bare der det brukes i Belgia og Frankrike, men i Luxembourg og (Ó Riagáin 1993: 42f.).

Av Europarådets traktat ser vi for øvrig at *antallet* språkbrukere er det primære kriteriet i minoritetsspråksdefinisjonen, idet traktaten også skal gjelde språk som blir brukt av et mindretall av statsborgerne, men som ikke lar seg stedfeste til et bestemt geografisk område innafor staten (Artikkel 1.c), likens for et offisielt språk som blir brukt geografisk avgrensa eller av færre statsborgere enn andre offisielle språk (Artikkel 3). Geografisk tilhørighet og status som offisielt eller ikke-offisielt språk er dermed sekundære kriterier i forhold til det numeriske kriteriet. Dermed faller for eksempel nynorsken - et formelt likestilt offisielt språk i Norge, men brukt av langt færre enn bokmålet - innafor Europarådets minoritetsspråksdefinisjon. Det samme gjelder det svenske språket i Finland i forhold til det finske språket der, enda dét er mer geografisk lokalisert enn nynorsken i Norge. Og etter 1.1.94 gjelder det også det samiske språket i Norge, som nå har status som offisielt språk i visse deler av nord-Norge. Og det at det finske språksamfunnet i Sverige som Sverigefinska språknämnden representerer, er spredt over hele landet, skulle ikke kunne brukes imot å oppfatte det som et minoritetsspråksamfunn i Sverige.

Men immigranternes språk reknes overhodet ikke som minoritetsspråk etter Europarådets traktat, heller ikke dialekter av statens offisielle språk (Europarådet 1992: 3). For de sverigefinskes vedkommende (tornedalsfinskers brukere unntatt) er det dermed et spørsmål om hvor lang tid som må gå før de ikke lenger skal kunne anses som immigranter til landet. På den andre sida er ikke Europarådets traktat den eneste internasjonale forpliktelsen de nordiske landa er bundet av, og dens artikkel 5 gjør det klart at dens innhold ikke skal kunne brukes til å handle på tvers av andre internasjonale lover og traktater, som for eksempel FN-traktaten eller forpliktende avtaler som er inngått etter internasjonal lov. Og bare en drøy måned etter at Europarådets traktat om minoritetsspråk blei signert, vedtok

FNs generalforsamling (18.12.1992) en deklarasjon om rettigheter for personer som tilhører nasjonale eller etniske, religiøse og språklige minoriteter, som blant annet uttrykker medlemsstatenes plikt til å gjøre det som er nødvendig for at minoritetspråklige personer skal kunne bruke språket sitt fritt, dessuten lære morsmålet sitt eller få undervisning i det, og at skolen skal stimulere til kunnskap om minoritetenes historie, tradisjoner, språk og kultur for øvrig (Artikkel 4.2-4; EBLUL 1994: 48-50). FN-deklarasjonen dreier seg med andre ord om individuelle rettigheter, ikke kollektive, som Europarådets traktat.

Statusen som majoritetsspråk respektive minoritetsspråk har ikke minst å gjøre med de rettighetene medlemmene av og representantene for det enkelte språksamfunnet har, og de sosiale vilkåra sjølve språket har for å bli brukt, opprettholdt og videreutvikla. I det stykket er det ofte *forskjell på formell og reell status*. Om dansk - for å holde oss til det eksempelet - formelt nyter alle de rettighetene som tilkommer et majoritetsspråk i EU-organ, er realiteten altfor ofte en annen: Mang en gang er dansk blitt «oversett/glømt» i offisielle EU-sammenhenger, så mye at den danske statsministeren i 1992 måtte stramme opp sine egne embetsfolk til å bruke dansk og kreve dansk brukt i EU-sammenheng. Andre offisielle EU-språk enn de mest utbredte, d.e. engelsk, fransk og tysk, dernest spansk og italiensk, blir oppfatta i deler av EU-administrasjonen som «sand i maskineriet»: «English spoken, on parle français, man spricht deutsch, - og dansk tåles», rapporterer Carol Henriksen, som i flere år har studert vilkåra og følgene for dansk i EU (Venås 1993: 27; Wiggen 1995a). I uoffisielle sammenhenger er den språklige forskjellsbehandlinga enda mer tydelig. Allerede nå er det slik at noen få EU-språk dominerer i alle viktige samtaler og forhandlinger i korridorene og over måltidene utenom de offisielle møtene, framfor alt engelsk og fransk. Og det er grunn til å tru at noen få av nasjonalspråka i EU (især engelsk og fransk, dernest tysk og muligens spansk) vil styrke sin reelle status som forhandlings- og allment bruksspråk, dvs. som reelle majoritetsspråk i EU, også i offisielle sammenhenger på bekostning av de mindre utbredte nasjonalspråka. Om EU-parlamentarikerne ennå ikke har våga å si det høgt, har

EUs embetsverk alt lenge ønska det slik, og mange kyndige iakttakere mener utviklinga nå er i ferd med å gå i den retninga (Haberland & Henriksen 1991: 89f.; Ammon 1994: 12f.; Gellert-Novak 1994; Schlossmacher 1994; Truchot 1994: 23f.; Volz 1994). En følge er at også offisielle EU-språk som har riktig mange millioner språkbrukere, som det flamsk-nederlandske, nå tar til å bekymre seg for si framtid når det gjelder statusen som dominerende eller dominert, slik forholdet mellom majoritets- og minoritetsspråk i regelen er (Wiggen 1994).

Av det jeg har holdt fram til nå, skulle det gå fram at det ikke er aldeles klart hva som gjelder som majoritetsspråk og minoritetsspråk. Noen språksamfunn i Norden er opplagt minoritetskulturer i de fleste kontekster; andre som nasjonalt og nordisk framstår som majoritetskulturer, er i realiteten kandidater til minoritetsstatus i en videre sammenheng.

Og sammenhengene *er* videre i dag. Vil en vurdere framtidsutsiktene for både majoritets- og minoritetsspråka i Norden i dag, er det utilstrekkelig å avgrense perspektivet til det nordiske. Enten vi vil det eller ikke, er våre språks skjebne innvevd i en internasjonal kontekst, og déns karakter må vi se nøyer på.

Når en skal vurdere framtidsutsiktene for språka i Norden, er begrepsdefinisjonene likevel ikke spillfekteri; de er faktisk viktige, for de juridiske aspekta de har, kan brukes som instrument både for og imot livs- og bruksvilkåra for de språka det gjelder, og for og imot rettighetene til brukerne av dem. Som sådan er de rett nok ikke altoverskyggende, i mange tilfeller heller ikke avgjørende, for det er andre krefter som former utviklinga og framtida mye kraftigere. Men de *er* viktige. Jeg skal komme tilbake til det.

Majoritetsspråk og minoritetsspråk i Norden

Hvilke språk snakker vi om? Som *majoritetsspråk* dreier det seg *nasjonalt* om

- dansk i Danmark, skjønt ikke i sjølstyreområda Færøyene og Grønland;
- finsk i Finland, men ikke i Norge eller Sverige;
- færøysk på Færøyene;
- inuit på Grønland;

- islandsk på Island;
- norsk i Norge, som skriftspråk især bokmål; jf. det jeg alt har sagt om nynorsken;
- svensk i Sverige, men ikke i Finland, unntatt i sjølstyreområdet Åland.

En kunne fristes til å nevne samisk i Sameland òg, men både som politisk enhet og som geografisk territorium er det mindre veldefinert enn øysamfunna Færøyene og Grønland.

I et *nordisk* perspektiv gjenstår trulig bare dansk i Danmark, finsk i Finland, norsk i Norge og svensk i Sverige som klare majoritetsspråk. Av dem er det bare forholdet mellom bokmål og nynorsk som kan problematiseres.

Bokmål og nynorsk er lingvistisk sett ikke å betrakte som ulike språk, men som sosiohistorisk betingte ulike skriftlige uttrykk for ett og samme språk: norsk. I norsk skole lærer alle begge varietetene, skjønt én av dem velges som hovedmål. Bare marginalt velges samisk til erstatning for en av dem. Fram til midt på 1940-tallet økte andelen elever med nynorsk som hovedmål til drygt 34 %; deretter gikk den gradvis tilbake til 1977 for deretter å øke igjen, slik at det i dag er drygt 17 % som har nynorsk som hovedmål i grunnskolen, noe færre i den videregående skolen. I den sammenhengen jeg snakker om her, ligger det tvetydige i nynorskens situasjon i det at alle i Norge ser og hører (i etermedienes nyhetssendinger) begge varietetene daglig, alle har tekster på bokmål og nynorsk integrert i den språkkulturen de er innvevd i enten de foretrekker den ene eller den andre som egen bruksnormal, alle kan (om de vil) lese og skrive begge normalene, ja, det er et krav for å få stillinger i det offentlige. Men knapt 1/5 går altså igjennom skoleverket med nynorsk som hovedmål, andelen nynorsk som brukes i radio og fjernsyn og i skriftlig materiale fra det offentlige er i underkant av 25 %, og nynorsken synes som daglig bruksspråk å bli mer og mer geografisk knytt til visse midt- og vestnorske områder. Kanskje ned mot en halv million mennesker er «reine» nynorskbrukere i Norge; i tillegg er det trulig like mange som bruker både bokmål og nynorsk alt etter situasjonen, og som kjenner begge skriftnormalene som «sine». Som jamstilt og formelt likeverdig offisielt språk har nynorsken beholdt noe av

sitt opposisjonelle preg - det er den sosialt markerte varieteten for de fleste - og den er ikke like allment akseptert og «salonfähig» som bokmålet i alle sektorer av samfunnet. Nynorsk kan derfor karakteriseres som både et minoritetsspråk og et majoritetsspråk. Jahr (1979, 1992) drøfter dette forholdet nøyere.

Færøysk, inuit, islandsk og samisk må i nordisk sammenheng reknes som *minoritetsspråk* i kraft av det relativt låge tallet brukere av de språka, enda de har offisiell status i sine respektive statsterritorier og områder. For samisk gjelder det i alle de tre nordiske landa det hører heime i, liksom i nabolandet Russland; og all samisk er ikke innbyrdes forståelig: Flere av språkgreinene er så ulike at de på lingvistisk grunnlag kan karakteriseres som forskjellige språk med større innbyrdes ulikheter enn de tre sentralskandinaviske språka dansk, norsk og svensk. Inuit og samisk skiller seg ellers fra alle de andre minoritetsspråka i Norden ved at de har status som urbefolkningspråk. Det er et viktig poeng i den sammenhengen det dreier seg om her. I tillegg kommer romani (her brukt som fellesnemning for sigøynernes språk) i flere nordiske land, især i Finland, dernest i Sverige og bare marginalt i Norge og Danmark. Romani fins i om lag 60 dialekter i hele verden; også i Norden er det dialektale forskjeller. Det er likevel ikke tale om ulike språk. Andre minoritetsspråk er taternes skandinaviske romani (se nedafor), fantenes rotwelsch og karelsk. I ei særstilling som minoritetsspråk, både i Norden og ellers, er de døyves og tunghørtes tegnspråk. De er ikke bare visuelt-kinetiske uttrykk for de nordiske verbalspråka; de er genuine og separate morsmål for brukerne. Tegnspråk hører heime i et oversyn over minoritetsspråk i Norden, men faller ellers utafor problemstillinga her. Minoritetsspråk er ellers tysk i Danmark (Nord-Slesvig), finsk i Norge og Sverige og svensk i Finland, det siste trass i at svensk har status som offisielt språk i Finland. Danskens stilling på Færøyene kan problematiseres, i noe mindre grad på Grønland.

På Færøyene er dansk ikke bare offentlig administrasjonsspråk ved sida av færøysk; færøyingene må generelt sies å være tospråklige, og sjøl om færøysk har styrka si stilling som allment bruksspråk, dominerer dansk i den eksportretta delen av

næringslivet, den skriftspråklige folkekulturen, i film og fjernsyn, og er sterkt til stede i både skolen og kirkelivet. Det betyr mye for danskens sterke posisjon på Færøyene at de to språka er så nærskyldte og gjensidig lett, om ikke umiddelbart, forståelige. På det nordiske språkmøtet i København i september 1995 kom det fram at det danske språkets sterke stilling på Færøyene trulig også har fungert som et bolverk mot engelsk: Om ikke dansk hadde hatt den funksjonen det har, ville trulig engelsk ha hatt ei liknende stilling.

På Grønland har dansk den samme offisielle stilling som på Færøyene, og det blir undervist grundig i skolen, men det er likevel et reelt fremmedspråk. Inuit (grønlandsk) er hovedspråket etter at indre sjølstyre blei etablert i 1979. Inuit tilhører den eskimoiske språkfamilien.

Alle de språka som er karakterisert som minoritetsspråk i en nordisk sammenheng her, har et begrensa antall brukere. Der-som nynorsken skal reknes med blant dem, er den den eneste som i beste fall har opp mot en million primærbrukere. Finlandssvensk har knapt 300 000 brukere. Islandsk har om lag 260 000 brukere. Den finskspråklige minoriteten i Sverige er også betydelig, drygt 250 000, ca. 25 000 av den tornedalsfinsk. De fleste finskspråklige i Sverige reknes som innvandre-re og utgjør den mest tallrike innvandrerspråkgruppa i Sverige, ja, i noe nordisk land. Alle de andre minoritetsspråka har betydelig færre enn 100 000 brukere, de fleste tilmed under 50 000, noen også under 10 000. For enkelte minoritetsspråks vedkommende dreier det seg om bare noen hundre aktive brukere. Antallet språkbrukere har betydning for den framtidsvurdering jeg skal foreta her.

Simonsen (1993a, 1993b) og Vikør (1993) gir grundigere oversyn og utdyping.

Språkdød

Når vi skal vurdere framtidssiktene for språksamfunna i Norden, er det overordna spørsmålet i dag om de språka og språksamfunna det gjelder, står overfor noen trussel eller ikke: Hva er deres stilling overfor omverdenen? For den enkelte språk-

brukeren er spørsmålet om vilkåra for å bruke det egne språket er tilfredsstillende, eller om det er utsikt til bedringer eller forverringer; altså: Hva er den enkeltes stilling i den nære, aktuelle konteksten? Det individuelle og det kollektive perspektivet henger sammen på mange måter. Jeg skal vise til dem i ulike aktuelle sammenhenger.

Navnet på den mest skremmende utviklingstendensen for verdens språk i dag, er *språkdød*. Umiddelbart synes trulig de fleste av oss at vi i Norden lever i så gjennomregulerte og siviliserte samfunn at tanken på språkdød virker urimelig. Men vi bør ikke være blinde for den skremmende utviklinga verdens språk står oppe i akkurat nå. Jeg skal skissere den og vurdere stillinga for de nordiske majoritets- og minoritetsspråka i tilknytning til den. Dette er dagens situasjon:

Det er 5000-6000 levende språk i verden i dag. Noen vil anslå tallet til noe mer enn 6000 òg; det gjelder særlig kilder som opplyser om bibelomsetninger (Hale 1992: 5). Det er framfor alt to usikkerhetsfaktorer som påvirker tallanslaget: definisjonen av hva som skal gjelde som «språk» (særlig vis-à-vis «dialekt»), og det at alle språk ennå ikke er registrerte, især ikke på det afrikanske kontinentet. Rekner vi med om lag 6000 språk, befinner 4 % (ca. 275) seg i Europa og Midt-Østen, 15 % (ca. 900) i hele Amerika og 81 % (ca. 4900) i Afrika, Asia og Oseania (inkl. Australia; d.e. Stillehavsområdet), av disse sistnevnte 81 % 2/5 i Afrika og 3/5 i Stillehavsområdet. Opererer vi med det nedre anslaget, 5000 språk, tar vi iallfall ikke munnen for full.

Hvert av disse språka er en dyrebar skatt for menneskeheten. For språk er ikke bare et middel til å overføre tanker fra en til en annen. Vi tenker og erfarer med dem. I sin grammatiske struktur, i sitt ordtilfang og i sin tekstmasse er språket bærer av livserfaring. Det reflekterer måter å oppfatte og organisere sosialt liv på, måter å leve på. Hvert språk er ei skattkiste av livsverdier.

Slik sett er det meningsløst å snakke om små språk og store språk og gradere språk som mer eller mindre verdifulle etter hvor mange som bruker dem. Alle språk er like verdifulle fordi de bærer unike måter å se verden på. Så for hvert språk som

dør, er det et tap for mennesket. Språkdøden reduserer kildene for vår kollektive fantasi og kreativitet, og vi får færre muligheter til å se samtidssituasjonen på kloden fra ulike synsvinkler, og dermed til å løse problem og utfordringer på gode måter.

Nå er det ikke noe nytt at språk dør ut og glemmes. I menneskets historie har mangt et språk forsvunnet uten å etterlate seg spor. Mange av dem får vi aldri kunnskap om. Andre kan språkvitenskapen bare danne seg hypoteser om. Det alarmerende er at språkdøden har økt kraftig de siste par hundreår, og i våre dager galopperer den styrløst. Vi står ganske enkelt overfor en katastrofe i kjernen av vårt kulturelle miljø.

Språkdøden har allerede ført til stor språklig ensretting i verden. De fem språka som flest mennesker bruker - mandarin-kinesisk, engelsk, hindi, spansk og russisk - er morsmål til 45 % av oss. Hele 95 % av alle på jorda bruker bare 100 av alle eksisterende språk. Ingen av de minst 4900 språka som de resterende 5 % av dagens mennesker bruker, kan sies å ha ei sikker framtid. Mange av dem forsvinner akkurat nå; mange flere står i fare for å dø ut med det aller første. Ei ekspertgruppe under UNESCO anslår at mer enn halvparten av verdens språk er direkte dødstrua i øyeblikket. Den aller nyeste faglitteraturen opererer med tre kategorier: de som dør ut nå (de moribunde), de som er i faresonen (de utsatte; eng. 'endangered') og de som synes å være «trygge».

Moribunde er altså om lag 50 % av verdens språk, for eksempel ca. 90 % av alle innfødte språk i Alaska og det nordlige Russland, ca. 80 % av alle nordamerikanske urinnvånerspråk (d.e. i Canada og USA), ca. 17 % av de mellomamerikanske urinnvånerspråka (inkl. Mexico) og ca. 27 % av de søramerikanske - i alt hvert tredje av de 900 urinnvånerspråka i hele Amerika - enn videre over 90 % av de ca. 250 urinnvånerspråka i Australia, ca. 70 % av språka i hele den russiske republikken og ca. 50 % av alle i hele det tidligere Sovjetsamveldet.

I faresonen er ytterligere 40 %. De befinner seg i alle verdensdeler. I Europa er flere språk dødd ut i nyere tid - kornisk, mansk, livisk og dalmatisk, for å nevne noen - og flere titalls nålevende språk befinner seg i en utsatt situasjon, blant dem øst- og nordfrisisk, irsk, gælisk, bretonsk, baskisk, vepsisk, jid-

disk og flere andre. Jeg skal snart gå nærmere inn på hvilke nordiske det gjelder. Verre er det på det amerikanske kontinentet. Av de rundt 700 språka som er igjen av de ca. 1000 som fantes der sist på 1500-tallet, er ca. 680 i faresonen; det er bare 17 som har mer enn 100 000 brukere. Med få unntak står alle de opphavelige språka på det kontinentet i overhengende fare for å forsvinne i løpet av kommende generasjon.

Også i Afrika står mange språk i fare for å dø ut. Det er likevel det kontinentet som er dårligst dokumentert. Mest bekymringsfullt er det likevel i Stillehavsområdet. Omtrent 25 % av verdens språk fins der. Bare i Australia er 50 av de nærmere 250 ulike språka som fantes der da europeerne kom, utdødd, og de fleste av de gjenværende er døende i øyeblikket. Om lag 40 polynesiske og 50 mikronesiske språk er også alvorlig trua. Det bråe kulturskiftet i regionen truer ikke minst de minimum 700, kanskje nærmere 900, språka i Papua Ny-Guinea og de vel 800 språka på øyene i Vanuatu, Ny-Caledonia og Fiji.

Det er lettest å sirkle inn hvilke språk/-samfunn som er i faresonen, ved å peke på de språka som kan reknes som «trygge». Faglitteratur om språkdøden i vår samtid (Brenzinger 1992; Dorian 1981, 1989, 1993, 1994a, 1994b; Dressler & Wodak-Leodolter 1977; Hale 1992; Hindley 1990; Ladefoged 1992; Robins, Robert & Uhlenbeck 1991; Sabino 1994; Schmidt 1985; Taylor 1992; Trudgill 1991; Wurm 1991, 1993) synes å samle seg om to forhold som framstår som avgjørende for at et språk eller språksamfunn skal kunne kjenne seg relativt trygt for å lide en snarlig død:

- *at de støttes av offentlige myndigheter*, primært nasjonalt, sekundært regionalt;
- *at det brukes av mange*.

Til det første kriteriet: I alle verdens om lag 170 sjølstendige stater er det ikke flere enn 50-60 offisielle språk på nasjonalt nivå, med engelsk (26 %), fransk (18 %), arabisk (12 %), spansk (12 %) og portugisisk (3-4 %) som de som er offisielt språk i flest land. Rekner vi med regionalt offisielle språk, hvorav de fleste er å finne i India og det tidligere Sovjetsamveldet, kommer vi opp i ca. 100 språk.

Til det andre kriteriet: Rundt én million brukere synes å

være en kritisk grenseverdi. Bare 200-250 av verdens språk brukes av flere enn én million mennesker. Ytterligere om lag 50 språk har flere enn 1/2 million brukere. Senker vi grenseverdien mer radikalt for hva «mange språkbrukere» innebærer, til 100 000 brukere, er det fortsatt maksimalt 600 språk som tilfredsstillende det «sikkerhetskriteriet», d.e. omtrent 10 % av språka i verden.

Det er vel å merke en kombinasjon av de to kriteriene jeg nevner her, som er viktig. I denne sammenhengen kan det være nyttig å bli mint om at bretonsk i Frankrike hadde over en million brukere da dagens gamle var unge, altså tidlig i dette hundreåret. Men ikke en gang utbredte regionalspråk har hatt reell anerkjennelse og rettsbeskyttelse i Frankrike, langt mindre andre minoritetsspråk, og i dag er det ytterst få barn og unge som lærer bretonsk. Av alle urinnvånerspråka i Amerika, er navajo det mest utbredte med over 100 000 voksne brukere i dag; men svært få barn og unge lærer det nå.

Den dystre konklusjonen er: *Med den nåværende utviklinga står ikke mindre enn 90 % av alle verdens språk i fare for å bli utsletta i løpet av det kommende hundreåret.*

Dette gjelder den totale språkdøden, det at språk fullt og helt forsvinner fra jorda. Mindre dramatisk i et makroperspektiv, men like fullt dramatisk og alvorlig for de språksamfunna det gjelder, er det at ei rekke språk dør ut i områder der de har vært minoritetsspråk i hundrevis av år: tysk i Frankrike og Italia, katalansk i Frankrike, fransk i Italia, tyrkisk i Bulgaria og Hellas, gresk i Albania, Bulgaria og Tyrkia osv.

Både total og regional språkdød er en reell trussel for flere av språksamfunna i Norden, især de minoritetsspråklige. Jeg skal gå mer presist inn på det straks. Da kan det likevel være nyttig å ha klart for seg hva det er som gjør at språk eller språksamfunn dør ut. La oss kort resymere det:

Dels henger språkdød sammen med at de som bruker språka, dør. Det kan dreie seg om *direkte folkemord*: Bare i Brasil blei f.eks. om lag 80 ulike indianerfolk utrydda i Amazonasområdet mellom 1900 og 1957. Slikt skjer ennå. Tidligere var det vanligere at språksamfunn døde ut også på grunn av *epidemier, sultkatastrofer og naturkatastrofer*. Det skjer også i dag,

men i mye mindre omfang enn før. I vår tid dør språk i stadig større grad som resultat av *kulturkontakt og -kollisjoner*, dvs. endringer i den sosiale situasjonen som omgir og styrer bruken av det enkelte språk. I Sør- og Mellom-Amerika er spansk og portugisisk de store «språkdreperne» i slike sammenhenger, slik engelsk er det i alle verdensdeler. I den såkalt «engelsktalende» verden har engelsk-dominansen snart utryddet 90 % av de stedege språka. Innafor den tidlige Sovjetunionen fungerte russisk slik, slik russisk fortsatt gjør det i den russiske republikken, og arabisk fungerer slik i Nord-Afrika, swahili i Øst-Afrika og mandarin-kinesisk i Kina. I deler av det folkerike Indonesia, framfor alt Irian Jaya, fungerer det indonesiske nasjonalspråket som «språkdreper» i betydelig grad.

Det det dreier seg om i disse tilfella, er at store folkegrupper skifter språk. I møtet mellom mange tradisjonelle stedege språk og de nye, moderne verdensspråka som følger med internasjonaliseringa av handel og politikk, knytter det seg fort prestisje og makt til de nye språka. I det bråe kulturskiftet mange samfunn opplever i vår tid, kan de tradisjonelle språka komme til å framstå som mindre brukelige også, særlig i terminologi og ordtilfang. Når brukerne av de prestisjetunge verdensspråka i tillegg gir uttrykk for negative holdninger til de tradisjonelle språksamfunna de møter og trenger inn i, slik tilfellet ofte er, er det fort gjort for brukerne av de tradisjonelle språka sjøl å utvikle destruktive holdninger til eget språk. Det skjer i regelen gradvis og begynner i det små. Så slutter noen å bruke det egne språket, først på noen få områder, seinere på stadig flere og viktigere felt. Især når den yngre generasjonen i et språksamfunn trekkes med i ei slik utvikling, risikerer språket å forbli uutvikla på flere og flere bruksområder, og går til slutt ut av bruk fullt og helt.

Resultatet av språk- og kulturkollisjonen kan variere. Det stedege eller opphavelige språket kan (jf. Wurm 1991: 7)

- forsvinne og erstattes av de kulturelt mer aggressive og dominerende språka, enten fullt og helt eller av en modifisert, forenkla eller pidginisert/kreolisert varietet av det;
- bli relegert til kulturelt mindreverdige eller sosialt uviktige roller og funksjoner, i enkelte tilfeller også til helt spesielle bruksområder;

- bli tungt påvirka og endra av det mer dominerende språket, først og fremst i vokabularet, men òg til en viss grad i sin struktur (grammatikk);
- miste flere av de karakteristiske trekka som har rot i språkbrukernes tradisjonelle kultur, og dermed bli mer likt det dominerende språket: da blir det mer og mer som en imitasjon av det dominerende språket og mister den tradisjonelt unike måten å se og gripe verden på.

Språkdød på grunn av språkskifte kan ta tid, men kan også skje forbausende fort. Noen steder skjer skiftet så fort at det nye språket danker ut det tradisjonelle alt før språkbrukerne har lært det ordentlig. Andre steder er de tradisjonelle språka forbausende motstandsdyktige. Det siste er tilfelle dersom de betyr mye for brukerne som nasjonalt eller sosialt identitetsmerke eller som samlende symbol for kulturelle, religiøse eller politiske bevegelser. Det tradisjonelle språket til undertrykte folkegrupper kan holdes i hevd også ved at det fungerer som «hemmelig språk» overfor makthaverne; i slike tilfeller kan språket overleve lenge etter at den kulturen det er forma i og hører til, er brutt sammen. En del urinnvånerspråk i Australia gir eksempel på det. Språk som reknes av de omgivende språksamfunna for å være komplekse og svært vanskelige å lære, f.eks. ungarsk utafor Ungarn, har også vist seg å overleve bemerkelsesverdig lenge under vanskelige forhold.

Språkdøden i våre dager henger nøye sammen med den sivilisasjonstypen som er kommet til å dominere i vår del av verden, og som presser seg på stadig flere mennesker og samfunn over hele kloden: en massekultur med kommersialisme og forbrukermentalitet som særkjenne. Den viser seg som stadig økende overgang fra bygde- til bykultur, fra primærnæringsøkonomi til industri- og tjenesteytingsøkonomi, mekanisering, automatisering og uniformering. Ikke minst det siste er viktig i denne sammenhengen. Kommersialismen er materialistisk orientert og prega av masseproduksjon og forbrukermentalitet. Den innebærer, både som forutsetning og følge, stadig større grad av uniformering, standardisering og kulturell ensretting og nivellering. Det som er ulikt og annerledes, forstyrrer effektiviteten i produksjonen og blir lett oppfatta som «sand i maskineriet».

I denne sammenhengen er språkdød den radikale enden på ei utvikling som begynner med ulike slag språklig ensretting i det enkelte språksamfunn: motvilje mot dialektbruk og tilta-kende dialektbølgen, offisiell eller uoffisiell standardisering og kodifisering av språknormer og språkbruk, kort sagt: innskren-king og tap av språklig mangfold. Den som blir utsatt for ens-rettungskreftene, kan reagere med mottiltak, slik f.eks. opp- blomstringa av språklig lokal- og regionalkultur innafor den europeiske unionen er et godt eksempel på, eller slik den såkal- te «dialektbølgen» på 1970-tallet uttrykte det. Men mange gir etter; det koster så mye å stå imot. Mange trur også at det ikke er noe å gjøre med, at det er «Utviklingen», en unngåelig del av det moderne prosjekt undervegs mot et bedre og rikere liv.

Det er så galt som det kan få blitt. Det dreier seg om politis- ke vegvalg som vi og våre tillitsvalgte og ledere tar, og som medfører viktige menneskelige omkostninger. Språklig ensret- ting og språkdød er ingen naturkatastrofe. Språkdød og all kul- turell ensretting er *politiske* katastrofer.

Status og framtidsutsikter for språka i Norden

Den pågående språkdøden er et dystert varsko som vi ikke må lukke øynene for eller rekne som irrelevant for oss nordboere. Den har en plass også innafor et snevert *nordisk perspektiv*.

Især for *minoritetsspråka i Norden*, slik jeg har definert og nevnt dem innleiingsvis her, er språkdød en reell mulighet. Likevel er situasjonen ganske ulik for hvert av de språksamfun- na det dreier seg om.

Romani (igjen brukt som fellesnemning for sigøynernes språk) teller knapt 10 000 brukere i hele Norden. Språket er av indisk opphav og er splitta i ulike dialekter. Romani kan ikke reknes som et innvandrerspråk på linje med de over hundre for- skjellige som er kommet til vår del av verden i dette hundreåret og især etter 1950. Det kom hit fra de britiske øyene med den første sigøynerinnvandringa alt på 1400-1500-tallet, først til Sverige, der sigøynerne straks blei utsatt for forfølgelse, noe seinere til Finland og Norge. Dagens nordiske romani-dialekter er for det meste prega av transsilvanske dialekter som via Ungarn og Polen kom til Vest-Europa og Norden i den andre

innvandringsbølgen midt på 1800-tallet. Jf. Kristiansen & Meyer (1994: 35). Romani har altså historisk hevd i Norden, men det er ikke et urinnvånerspråk, som samisk og inuit. I Finland, der det er flest (drygt 6000) brukere, lever ennå såkalt «gammel skandinavisk romani», en *sinti*-dialekt som kom med den første innvandringsbølgen fra en arkaisk (nå utdødd) dialekt i Wales og Skottland. I Sverige er det om lag 3500 brukere, og blant dem dominerer *romanés*-varietet *kelderari*, mens de ca 200 brukerne i Norge og de knapt 150 brukerne i Danmark i hovedsak har den mer arkaiske *romanés*-varietet *lovaritska* som morsmål, marginalt også varietet *čurari*. Romani er det eneste minoritetsspråket i Norden som ikke har majoritetsstatus i noen stat eller annen geopolitisk enhet. Sigøynernes språksamfunn sakner med andre ord den sosiale statusen og den rettsbeskyttelsen som ei slik geopolitisk tilknytning gir. Sigøynernes allment låge sosiale status i de nordiske storsamfunna, og det at språket deres ikke har noen spesiell geografisk lokalitet, men brukes spredt over fire statsterritorier, setter også språket i ei utsatt stilling. Så godt som alle sigøynere er dessuten to- eller flerspråklige, og majoritetssamfunnas myndigheter har sjelden gitt prioritet til morsmålssituasjonen deres. De siste tiåra synes likevel sigøynere sjøl å ha oppdaga verdien morsmålet deres har, og ønska å beskytte og utvikle det. Der romani er sterkest til stede, i Finland, har det fått en viss anerkjennelse: Forskningscentralen för inhemska språken (stifta 1976), som til nå har hatt ansvar for finsk, samisk og svensk språkrøkt i Finland, vil ifølge dens nåværende kontorsjef, Mikael Reuter, snart utvides til også å omfatte romani (og tegnspråk). På statlig initiativ er det utarbeidd en ny ortografi og ordlister, det er skrevet (men ikke utgitt) ei abc-bok og utgitt éi mindre og, nylig, éi større ordbok, dessuten ei omsetting av Johannes-evangeliet. Jeg veit ikke om at romani har fått noen særstatus i skolesammenheng i det siste. Til nylig har iallfall det meste av offentlig anerkjennelse i form av skolemuligheter, lærerutdanning, omsettings- og utgivelsesstøtte, radio- og fjernsynsprogram o.l. på romani mangla. Se Koivisto (1975) og Petrán (1975: 48). Det den enkelte romani-bruker kan påberope seg av retter for sitt språk og sin språkbruk, begrenser seg derfor til de

rettighetserklæringene for individuelle minoritetsspråkbrukere som FN o.a. har vedtatt. Det sterkeste forsvaret dette språket og språksamfunnet har mot trusselen om utslettelse, mener jeg imidlertid ligger i det at det som språket til ei undertrykt folkegruppe har en vital funksjon som gruppeidentifikator og som «hemmelig språk» overfor makthaverne, slik hebraisk og jiddisk har hatt det for jødene i diaspora i hundrevis, ja, tusener av år. Likevel er det rimelig å rekne sigøynernes romani som utsatt i språkdødsammenheng.

Det samme gjelder ei enda mer utsatt språk- og folkegruppe med affinitet til sigøynernes: taternes og fantenes. Taterne er svensk-norske; riksgrensa langs Kjølen har aldri gjeldt for dem. I Norge teller de i dag om lag to tusen individer; hvor mange det er i Sverige, veit jeg ikke. De er ikke sigøynere. *Taternes romani* er altså ikke det samme språket som jeg nettopp har omtalt. Taterne er vanskelige å definere som gruppe, for de er svært sammensatte. De har vært i nordiske land helt fra 1500-1600-tallet av og har levd mye i lag med sigøynerne. For dem - opphavelig omvandrende håndverkere, leiearbeidere og leiesoldater - må sigøynerne ha hatt høy status. For fra sigøynernes dialekter har de svensk-norske taternes romani lånt over 60 % av ordtilfanget. Ut over det det har felles med sigøynernes språk i ordtilfanget, og som gjør språket uforståelig for andre norske og svenske, har det ikke noe av indisk opphav. Taternes romani har norsk/svensk morfologi og syntaks og må karakteriseres som et skandinavisk minoritetsspråk. Taterne har vært generelt forfulgte i Norge og Sverige og har levd mye i skjul. Det har påvirket traderinga av språket deres til yngre generasjoner. Bare eldre tater behersker det fullt ut i dag; mellomgenerasjonens språkferdigheter og -kunnskaper er vaklende og ufullstendig. Jf. Kristiansen & Meyer (1994: 36). Taternes romani må sies å være døende eller iallfall svært utsatt, enda det ligger en viss mulighet for revitalisering (jf. Dorian 1994a) i det at yngre tater har begynt å bruke taternavnet om seg sjøl og sine igjen. Blant dem begynner faktisk taternes romani å få en viss status nå. Det fins eksempel på at språk med svært få brukere er blitt revitalisert med utgangspunkt i bevisst politisk tilrettelegging og velvilje (jf. Craig 1992). Vi har kjente eksem-

pel på at det er mulig også etter at et språk faktisk er utdødd (hebraisk og, i våre dager, kornisk).

Fantene er også ei uensarta folkegruppe, som har tradisjon som båtfolk langs den norske sør- og vestlandskysten. Deres språk, *rotwelsch*, minner om taternes romani, men er klart forskjellig fra både det og sigøynernes romani. Det har klare innslag av jiddisk og derigjennom hebraisk med opphav i jødiske gettoer i Sentral-Europa. Se Iversen (1944-50). Fantene og deres etterkommere har i dag langt på veg mista sitt opphavelige språk til fordel for taternes romani (Kristiansen & Meyer 1994: 36). *Rotwelsch* er absolutt døende.

Det er også *karelsk* i Norden, som ifølge Meier & Meier (1979: 107) har ca. 200 000 brukere, for det meste på russisk side av grensa mot Finland. I Finland brukes det regionalt sammenhengende av færre enn 200 mennesker i Kuhmo og Suomussalmi. Ellers er den karelske språkminoriteten spredt i resten av Finland og i deler av Sverige. Den har i flere tiår vært i ferd med å assimileres helt i det finsk- respektive svenskspråklige majoritetssamfunnet. Se Dahlstedt (1975: 22).

Samisk er også minoritetsspråk i Norden som ikke har majoritetsstatus i noen stat. Til slutten av 1950-tallet var de regelrett undertrykte i Finland, Norge og Sverige; i dag har alle disse nordiske statene gjort mye for å råde bot på gamle synder. Det er om lag 40 000 samiskspråklige i disse nordiske landa. I tillegg kommer om lag 2000 samer på Kola-halvøya i Russland; under halvparten av dem kan snakke samisk, og deres samisk er delt i henholdsvis ter- og kildinsamiske dialekter. De fleste (ca. 30 000) samisktalende befinner seg i Norge. 90 % av dem snakker nordsamiske dialekter i Troms og Finnmark, de to nordligste fylkene i Norge. Nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk er innbyrdes uforståelige språk i Norge. Hvert av de to sistnevnte har bare ca. 250 aktive brukere i Norge i dag, men forstås og kan brukes mer ufullstendig av noen flere; sørsamisk er det likevel bare få som kan lese og skrive. Samtidig er det nettopp lule- og sørsamisk som er de svenske samenes hovedvarieteter. I Finland er det omtrent 5000 samer; mindre enn halvparten av dem bruker samisk (enaresamisk, nordsamisk eller skoltesamisk) regelmessig.

Samiske språk har i dag oppnådd forholdsvis høy sosial status og sterk rettsbeskyttelse. Det styrker deres rettslige og politiske stilling i Norden at de også er urinnvånerspråk. Samene lever spredt over store områder, men har sine kjerneområder i det nordligste Finland, Norge og Sverige. I Finland og Norge har samisk språk nylig fått status som offisielt språk i visse områder. I Norge gjelder det seks kommuner i Finnmark og Troms. Der skal lover og regler, offentlige kunngjøring og skjema foreligge på samisk i tillegg til de nasjonale majoritetspråka, og både talt og skrevet samisk skal kunne brukes i retts tvister og andre juridiske sammenhenger, på individuell basis også i kirkelige sammenhenger. Etersom de fleste samer bor i Norge, er det kanskje ikke merkelig at de har ei enda sterkere stilling i Norge enn i resten av Norden. Den norske utenriksministeren foreslo i februar 1993 å heve den formelle geopolitiske statusen for samene ytterligere ved å danne en samisk nasjonal region på tvers av statsgrensene i Nord-Finland, -Norge og -Sverige, noe som ville gi dem direkte representasjon i EU-organ og andre internasjonale fora. Det førte ikke fram. I Norge er deres rettigheter institusjonalisert i et eget Sameparlament; språket er som nevnt offisielt språk i deler av Norge, og det er, i tillegg til det nordiske samiske instituttet fra 1973, et eget samisk språkråd som fra 1974 har fullt språkrøktsansvar for det. I skolen kan barn av samiske foreldre over hele landet kreve undervisning i og på samisk, og de elevene som velger samisk som fag i den videregående skolen, kan velge bort ett av de to norske skriftmåla. Se Wiggen (1995e; 1996). Rektor ved universitetet i Tromsø, professor Tove Bull, har i 1995 foreslått at alle elever i de samiske kjerneområda i Nord-Norge skal lære samisk ved sida av norsk. Det gjenstår å se om det fører fram; foreløpig er forslaget møtt med interesse.

I den såkalt fjerde verden, som er urbefolkningens, står samenes situasjon som et ideal. Trass i den store innsatsen de nordiske land har gjort og gjør for å sikre og styrke samisk språk og kultur, er det samiske språkets framtid ennå usikker. For det første går bruken av samisk stadig tilbake. Mange samer mangler ennå den sjøtillita som deres relativt unge, velutdanna lederskikt har; det er arven etter generasjoners under-

trykking og sjølhøt som ennå henger ved. Dessuten synes stadig flere samer å gifte seg med ikke-samer (Jahr 1993: 249). Innad i det samiske språksamfunnet er det ellers et problem at det er destruktive forestillinger om «god» og «dårlig» samisk; her lider særlig kystsamene med deres betydelige tilfang av lånord fra norsk. Og de mange innbyrdes uforståelige samiske språka gjør at nordsamiskan får en dominerende posisjon overfor de andre, og at norsk ofte dominerer i intersamisk kommunikasjon, tilmed i samenes eget parlament (Sametinget). For det andre er det ingen samlende ortografi for samisk skriftspråk. Det er ulike offisielle ortografier for nordsamisk fra 1979, revidert i 1985, for sørsamisk fra 1978, for lulesamisk fra 1984, for enaresamisk fra 1930 og for skoltesamisk fra 1970-tallet, i praksis først fra 1980-tallet, og i tillegg er det ei rekke eldre ortografier som ennå praktiseres innafor flere av de ulike samiske samfunna. For det tredje skjer det i vår samtid radikale endringer i den tradisjonelle sosioøkonomiske basisen for det samiske samfunnet som kan vise seg å undergrave viktige sosiale forutsetninger for samisk språkbruk (Jahr 1993). Det er et spørsmål om samisk språkbruk er nødvendig for at samene skal kunne opprettholde en samisk identitet. Enkelte språksosiologiske studier kan tyde på at det ikke er tilfelle (Bull 1991). Samisk har sterk støtte av offentlige myndigheter, både nasjonalt og regionalt, men har ikke svært mange brukere. Både norske og utenlandske sosiolingvister rekner alle de samiske språka og språkvarietetene som utsatte for språkdød (jf. Jahr 1993; Trudgill 1991; Wiggen 1995d). Det er særlig to faktorer som synes avgjørende for samiskens framtid:

- at alle de berørte statene opprettholder og styrker rettsvernet for samisk i skole og samfunn og stimulerer til positiv holdningsskaping både innad i det samiske samfunnet og i stor-samfunna ellers;
- at samisk blir brukt aktivt i de samiske familiene og tradert til barna som vokser opp i dem. Det er ikke minst viktig i de stadig flere «blanda» familiene, der balansert tospråklighet i så fall bør være et mål i oppdragelsen.

Samisk og (både sigøynernes og taternes) romani er endogene minoritetsspråk som ikke er majoritetsspråk i andre stater.

Andre endogene minoritetsspråk er nettopp det: tysk i Danmark og, framfor alt, finsk i Sverige og i Norge.

Tysk har ei svekka stilling i Danmark. Det er i alle fall utsatt nord for riksgrensa; kanskje må det reknes som moribund. I statistiske oversikter teller pro-danske i Süd-Schleswig i Tyskland ca. 50 000 mennesker, mens den pro-tyske minoriteten i Nord-Slesvig teller ca. 20 000. Disse talla reflekterer langt ifra omfanget av dansk resp. tysk språkbruk i de to nabolanda, som er mye mer beskjedent. For begges vedkommende er det alvorlige og avgjørende at minoritetsspråket er på veg ut som brukspråk i hjemmene. Særlig gjelder det dansken i Süd-Schleswig, men også i stor grad tysken i Sønder-Jylland. De tyskspråklige der er alle tospråklige. Det er private interesseorganisasjoner for begge minoritetene, egne skoler og aviser; og en felles dansk-tysk deklarasjon fra 1955 sikrer den enkelte fulle retter til å bruke sitt eget minoritetsspråk i rettslige sammenhenger og i kontakt med myndighetene. De nyter de samme rettighetene som ikke-endogene minoriteter som ikke kan bruke majoritetsspråket. Jf. Vikør (1993: 102-4).

Finsk er et endogent minoritetsspråk i både Sverige (Torne-dalen) og i Norge (flere steder i Troms og Finnmark). Det dreier seg om nordfinske dialekter og, for Norges vedkommende, ei videreutvikling av dem. I Nord-Sverige dreier det seg om et stedegent finsk språksamfunn som riksgrensa mellom Sverige og Finland i si tid blei trukket tvers igjennom. I dag teller torne-dalsfinskspråklige om lag 25 000 mennesker. I Norge kalles språket *kvensk*. Det brukes av etterkommere etter innvandrere fra Finland i flere bølger fra 1690-tallet av. Den siste innvandringsbølgen kom på 1960-tallet. Tilsvarende innvandringsbølger til Värmland i Sverige og til det sørøstlige Norge («Finn-skogene») bar oppe finsk språkbruk der til siste hundreårsskifte; den er nå utdødd (så nær som i navn). Finsken i Nord-Norge lever ennå, men er kraftig marginalisert. Av om lag 20 000 brukere av denne finsken er det nå bare ca. 2500 som bruker kvensk daglig. Antallet språkbrukere er vanskeligere å fastslå med sikkerhet, for enda mer enn tilfellet har vært med samisk, har kvensk vært brukt og overlevert i de private sfærene, mens det norske storsamfunnet lenge har undertrykt og bekjempa

det. Først i det aller siste er denne situasjonen blitt reversert, idet det nå er i skolene og i egne interesseorganisasjoner at kvensk opplever en renessanse og velvilje, mens språket nesten ikke brukes i hjemmene lenger. Det siste er trulig avgjørende for språkets framtid. Den nyvunne positive utviklinga har ikke på langt nær kommet så langt for kvensk som for samisk. Det henger blant annet sammen med at kvensk ikke har status som urinnvånerspråk, og at språket ikke har hatt interesseorganisasjoner før ganske nylig. Nasjonale myndigheter ser med velvilje på de kvenskspråkliges situasjon og krav i dag, og om kvensk ikke har de samme rettighetene som samisk, har det og brukerne av det ei sterkere stilling enn dagens innvandrerspråk(-brukere). Kvensk kan brukes i skolen og velges i videregående utdanning på bekostning av ett av de norske skriftmåla, liksom samisk. Men kvensk kan ikke velges som andrespråk i skolen, slik standardfinsk kan (fra 1989 av), det har ikke offisiell status regionalt eller nasjonalt, og antallet språkbrukere er svært lågt. I den nye læreplanen for grunnskolen som gjøres gjeldende fra 1997 av, er begrepet kven(sk) ikke lenger med; det er erstatta av «finsk-etnisk». En del kvener oppfatter det som forsøk på å omdefinere dem fra å være en endogen minoritet til å bli ei innvandrergruppe. Identiteten til medlemmene av den kvensk-finske språkgruppa i Norge er splitta mellom etterkommerne av de tidlige innvandrerne, som kjenner seg som kvenske, ikke finske - noen av dem påberoper seg tilmed urbefolkningsstatus - og dem som er kommet til landet i dette hundreåret eller er etterkommere etter nyere innvandrere, og som kjenner seg som finske. Jf. Lund (1995).

Kvensk må definitivt sies å befinne seg på grensa mellom svært utsatt og døende, enda det er sterk vilje til å revitalisere språkbruken i flere lokalsamfunn i Nord-Norge og, fra storsamfunnets side, til å bidra til å opprettholde den endogene finske språkkulturen i Norge. Blant annet blir kvensk nå for første gang lært og brukt som skriftspråk, og ei kvensk-finsk avis kommer ut i Tromsø f.o.m. høsten 1995.

Spørsmålet er om de positive tiltaka for å bevare denne finske språkminoriteten i Norge er kommet for seint. For den store nye finskspråklige minoriteten i Sverige, som teller 200 000 -

250 000 mennesker spredt over hele landet - og for det finskspråklige majoritetssamfunnet i Finland, som burde være interessert i å støtte de finske kulturene og de finskspråklige enkeltmenneskene og institusjonene i nabolanda - mener jeg det er lærdom å hente av kvenkulturens tilbakegang i Norge. Ett er at den blei aktivt motarbeidd, især i et snau hundreår etter 1860. Like destruktivt, og trulig enda mer avgjørende, var den manglende forståelsen og støtten fra det finskspråklige Finland. Det er unektelig et paradoks at finsken i Norge skulle desimeres mer enn samisken, for samisk er et fullstendig *Abstand*-språk uten mulighet for støtte i et samisk majoritetssamfunn annetsteds, mens kvensk som *Abstand*-språk i Norge kunne ha venta støtte fra det finske majoritetsspråket i nabolandet, der det tilmed har offisiell status. Poenget er at det finskspråklige samfunnet i Finland med sin strenge purisme har forholdt seg uinteressert eller nedlatende til det finske minoritetsspråket i Norge. I vårt hundreår er det fra det holdet blitt karakterisert som arkaisk/«ureint» (på grunn av lånord fra norsk)/statisk/lite fleksibelt. At det lenge ikke fantes som skrevet språk, og som talespråk etter hvert blei splitta i ulike dialekter i Norge, bidrog til den låge statusen det hadde i Finland. Følgen var at kvenene sjøl utvikla et elendig språklig sjølbilde, noe som avspeiles i at mange av dem karakteriserer sitt språk som «hjemmelaga»/et «miks» (blandings-språk)/«skitten finsk»/«kjøkkenfinsk» o.l. (Andreassen 1992; cf. Lindgren & Aikio 1978). På det nordiske språkmøtet i København i september 1995 kom det fram at tilsvarende holdninger kunne spores fra språkkulturelt ansvarlig hold i Finland overfor de nye finskspråklige innvandrergruppenes finske språkbruk i Sverige. Sverigefinska språknämnden bør etter mi mening ta opp dette forholdet med sine finske interessefeller og peke på hvor skjebnessvanger «renhetens pris» kan være for et minoritetsspråksamfunn. Jeg har alt vist til ulike eksempel på at mange brukere av et minoritetsspråk fort kan bli til få. Det avgjørende er om barna og de unge vil overta sine foreldres minoritetsspråk, eller om de foretrekker samfunnets majoritetsspråk. Mange gjør det siste uansett, desto mer om kritikk og andre sosiale belastninger med å bruke minoritetsspråket kommer både utafra storsamfunnet og innafra den egne språkgruppa.

Positive faktorer for den nye finskspråklige minoriteten i Sverige er at den er så tallrik, og at det sverigefinske samfunnet sjøl har skapt og opprettholder viktige språksosiologiske infra-strukturer, som egne finskspråklige aviser, finskspråklige innslag i flere andre aviser, finskspråklige program i radio og fjernsyn, utdanning av finskspråklige lærere og svensk-finske tolker, egne velferdsinstitusjoner (f.eks. aldershjem) og annet. I øyeblikket planlegger Sveriges Radio tilmed en egen finskspråklig kanal. Den sverigefinske språkminoriteten burde også kunne påberope seg en særlig status, både i skolen og i samfunnslivet ellers, ved at finsk allerede er en tradisjonell endogen språkminoritet i Sverige. Samtidig er det viktig å overkomme de motsetningene som ennå rår mellom eldre og yngre finskspråklige samfunn i Sverige, desto mer som finsk i øyeblikket nyter utbredt godvilje på politisk hold: Sverigefinska språknämnden opplyser at om lag 90 % av svenske politikere mener finsk bør støttes i Sverige - 50 % mener det er «svært viktig», 40 % «ganske viktig» - og den svenske Riksdagen har høsten 1994 anerkjent finsk som et «inhemsk språk» i Sverige. Den sverigefinske identiteten er dessuten i endring: stadig flere sverigefinner kjenner seg ikke lenger som innvandrere, men som medlemmer av en finsk(-språklig) minoritet i Sverige, og sverigefinske organisasjoner arbeider for at det sverigefinske samfunnet i Sverige skal oppnå formell status som minoritets-samfunn. Det setter i den forbindelsen håp til en ny traktat om minoriteter som er under utarbeiding i Europarådet nå. Kombinasjonen av de faktorene jeg nevner her, skulle bidra sterkt til at finsk opprettholdes i overskuelig framtid som et levende minoritetsspråk i Sverige. Men presset fra majoritetsspråksamfunnet er stort, og framtida for finsk som morsmål i Sverige kan ikke tas for gitt uten vedvarende årvåkenhet fra det sverigefinske språksamfunnet sjøl og utbredt politisk og sosial aksept i Sverige som helhet.

Svensk har på si side, både i kraft av sin tradisjon og av at det er offisielt språk, ei geopolitisk sterk stilling *som endogen minoritetsspråk i Finland*. Snautt 300 000 brukere er likevel ikke overveldende mye i språkdødssammenheng, og tallet synes å gå sakte, men sikkert tilbake. Tradisjonelle høgssosiale

konnotasjoner til svensk språk vis-à-vis finsk kan vel spille ei viss beskyttende rolle for svensken i Finland, enda realiteten i dagens Finland generelt er at de svenskspråklige har samme sosio-økonomiske status som de finskspråklige: Sosiolingvistiske holdninger overlever ofte de materielle og politiske forholda som har skapt dem. På viktige måter står altså svensken i Finland langt sterkere enn finsken i Sverige. Det ligger på den andre sida en trussel for Finlands-svensken i det at den ikke har noen betydelig urban basis å snakke om; den er i stor grad et landsbygdsspråk. Dessuten har det nylig vært flere politiske framstøt for å gjøre svenskemnet valgfritt i finsk skole; 90 % av finskspråklige elever i Finland foretrekker engelsk framfor svensk som første fremmedspråk i skolen, mens 85 % av de svenskspråklige velger finsk (Vikør 1993: 84). De mange «blanda» finsk-svenske familieforholda kan innebære en oppdragelse til tospråklighet, men har en tendens til å bety overgang til det lokalt dominerende majoritetsspråket, som i regelen er finsk. På den andre sida kan den geografiske konsentrasjonen om bestemte områder i Finland virke beskyttende, for så vidt som det skaper en språklig sett mer entydig oppvekstsituasjon for barna og de unge. Men det er forskjell i denne forbindelsen på Ålands situasjon og resten av det svenskspråklige Finland, og det er finsken som har framdrift og politisk og sosial tyngde på fastlandet. Til dominerende finskspråklige områder må også mange av de svenskspråklige flytte for å få arbeid. Svenskens offisielle rettigheter synes dessuten å bli undergravd i praksis i flere tilfeller; stadig flere i offentlig tjeneste kan ganske enkelt ikke svensk (godt nok). Om finlandssvenskens aktuelle stilling regionalt og i byråkratiet, mediene og skolen, se Hansén & Laurén (1992).

Finland er en relativt ung nasjonalstat i Norden, og allmenn finskspråklig skriveferdighet blei etablert så seint som rundt 1940, enda leseferdigheter var vanlige mye tidligere (jf. Luttinen 1984). Det kan være at nasjonale/nasjonalistiske holdninger og følelser vil gi framdrifta for finsken tyngde og kraft ennå ei tid. Økonomiske forhold og allmenn vilje til internasjonalisering kan styrke finsk-finske krefter regionalt, men likevel svekke dem nasjonalt over ei viss tid. Så lenge landets økonomi

er så sterkt knytt til Skandinavia, især Sverige, som det er nå, er svenskens rolle som interskandinavisk kommunikasjonsmedium ei sterk kraft til å opprettholde svenskens offisielle stilling og posisjon som obligatorisk læremne i skolen. Innafor EU kan det imidlertid fort endre seg, som vi ser tendenser til allerede, - jeg tenker på den finanspolitisk motiverte embetsmannsinnstillinga til Nordisk råd høsten 1995 om å sløyfe bevilgningene både til Nordiska språk- og informationscentret i Helsingfors og til Nordisk språksekretariat (Nordisk ministerråd 1995: 70-71) - og vi opplever stadig oftere i internordisk samhandling at finske deltakere tyr til engelsk fram for svensk. Ønsket om tolketjeneste når nordboer møtes, ser også ut til å bre seg. Ved utgangen av 1995 bedyrer likevel Finlands statsminister, Paavo Lipponen, i et intervju med den norske avisa *Aftenposten* at «det er en enorm ressurs at vi kan kommunisere gjennom skandinaviske språk. Den finske regjering vil trygge svenskens stilling, også i skolen, med bedre markedsføring og bedre metoder i undervisningen». Han medgir likevel at den politiske vendinga mot EU har tatt og kommer til å ta mye av finsk politikks energi og oppmerksomhet - implisitt: til en viss grad på bekostning av blant annet nordisk samarbeid. Se Langslet (1995). Det gjenstår å se hvilke følger den nåværende regjeringas svenskvennlige intensjoner kommer til å få i praksis.

Dansk er mormål og i regelen enespråk for om lag 3000 dansker på *Færøyene*. Dessuten må alle færøyinger reknas som tospråklige. Dansken har veket for færøysk på område etter område i dette hundreåret, men dominerer fortsatt i enkelte viktige domener: i den videregående skolen, i den «folkelige» litterære kulturen, i film- og fjernsynsproduksjon og -teksting og i det meste av det eksportretta næringslivet (Vikør 1993: 105f.). På *Grønland* står dansken betydelig sterkere i all offentlig sammenheng, men svakere i hverdagslaget til den enkelte. Mens færøysk blei vedtatt som jamstilt med dansk offisielt språk på *Færøyene* alt i 1938, blei inuit det på *Grønland* først i 1979. Men også på *Grønland* vinner inuit stadig terreng på bekostning av dansk. Det er likevel neppe noen fare for danskens offisielle status og reelle bruk på *Færøyene* og *Grønland* så lenge de to områda er knytt politisk til Danmark.

Færøysk er morsmål til om lag 40 000 mennesker på Færøyene og 10 000 i Danmark. På Færøyene har det full offisiell status og ei entydig stilling som majoritetsspråk, både formelt og i praksis. Det blir brukt på alle samfunnsområder; bare i de sammenhengene som nettopp er nevnt, står dansken ennå sterkt. Knytt til færøysk nasjonalisme har språket til nå vunnet en stadig sterkere posisjon, enda alle færøyinger er tospråklige.

Inuit er det opplagte morsmål og førstespråk for den stedegne befolkninga på Grønland. Språket er, som nevnt, offisielt «hovedspråk» fra Grønland fikk indre sjølstyre i 1979, og det vinner stadig større bruksområde: Det er allment undervisningsspråk i skolen, og dansk innføres ikke lenger fra første klasse av, som før, men fra tredje klasse. Inuit har tradisjonelt ei sterk stilling i alt kirkelig liv. Avisene har stadig mer stoff på inuit, og radioen er tospråklig med mer enn 50 % inuit i dag. Alle danske stedsnavn er dessuten erstatta av de stedegne på inuit. Men i film og fjernsyn dominerer fortsatt dansk, som på Færøyene.

Urinnvånerspråket inuit er morsmål til ca. 45 000 mennesker på Grønland. Nesten like mange fins i det nordlige Canada og USA, mens ytterst få er tilbake i det nordøstlige Russland. 90 % av grønlanderne bruker en vestgrønlandsk varietet, og det er den det skrevne språket bygger på. Østgrønlandsk er ganske annerledes, og det er en tredje varietet på sørspissen av den store øya. På Grønland har inuit full offisiell anerkjennelse, og de politiske forholda både lokalt og i Danmark ligger til rette for at inuit også reelt kan styrke sin posisjon. Dets geografiske avgrensning til Grønland og tilstøtende polarområder kan være en beskyttelse for språksamfunnet.

Under det stadig økende internasjonale kulturelle og økonomiske presset som også gjør seg gjeldende på øyrikene Færøyene og Grønland, kan tilknytninga til dansk og Danmark paradoksalt nok vise seg som et vern for de stedegne språka. Uten den ville trulig engelsk-amerikansk lett kunne komme til å fylle samme posisjon som dansken gjør nå og, styrka av de såkalt «frie» markedskreftene, fort ha relegert de lokale majoritetsspråka til intimsfæren. Da ville færøysk og inuit virkelig ha stått overfor trusselen om en snarligere språkdød enn tilfellet er

nå. Så få som bruker hvert av de to språka, er de likevel utsatte, og det er de lokale språksamfunnas vedvarende vilje til å opprettholde eget språk og de politiske og økonomiske omstendighetene som låner dem status og velvilje, som kommer til å bli avgjørende for den videre utviklinga.

Islandsk står i ei særstilling. Det er enespråk i øystaten Island. Det har status både gjennom sine linjer tilbake til middelalderens norrøne litteratur, og gjennom en allmenn opplutning i folket i dag. Det er unikt for det islandske språksamfunnet at språkets riktighetsnormer ikke er utfordra av noen talemålsvariasjon av betydning.

Både språkets offisielle status, landets kulturpolitiske årvåkenhet og aktive juridiske beskyttelse av språket og språkbruket, språkets allmenne bruk i alle deler av samfunnslivet og dets geopolitiske avgrensing til et øyrike taler for at islandsk står støtt. Det er dessuten fullt utvikla til å fungere i et moderne velstandssamfunn, og det røktes kontinuerlig for å møte nye behov. Det gjelder også færøysk på Færøyene, enda det ikke røktes like konservativt og puristisk som islandsk, mens inuit ennå har et godt stykke å gå før det er fullt utvikla for alle moderne formål. Med drygt 260 000 brukere skulle alt ligge til rette for at islandsk kan reknes som relativt «trygt» i språkdødsammenheng.

Dersom en likevel skulle peke på ett forhold som kunne tenkes å utfordre islandsk på Island i framtida, måtte det være at det er helt avhengig av internasjonal samhandel, at det kanskje er ei grense for hvor mye og hvor lenge islendingene kan beskytte språket og språkkulturen sin gjennom lovverket mot det anglo-amerikanske språkpresset som også Island kjenner nå. Yngre islendinger foretrekker stadig oftere, ja, trulig som oftest, å bruke engelsk også i internordisk kommunikasjon; ferdsighetene i dansk og andre skandinaviske språk er i klar tilbakegang i folket. Nylig har to radiostasjoner og én fjernsynsstasjon fått lov til å sende amerikanske program direkte og uten omsetning til eller teksting på islandsk. Heller ikke islendingene skal ta den solide stillinga islandsk har i øyeblikket, for gitt i åra som kommer.

Så mye om minoritetsspråka i Norden. Dersom vi også skal

rekne *nynorsk* til dem, som det kan være grunn til å gjøre, kan vi for den norske skriftspråksvarieteteten slå fast at den aldri har hatt ei så grunnfesta juridisk og politisk stilling som nå. Den nyter full anerkjennelse som jamstilt offisielt norsk, har mellom en halv og en hel million aktive brukere og leses og forstås daglig av hele det norske språksamfunnet. Det skulle være tilstrekkelig til å rekne også *nynorsk* som relativt «trygg» i språkdødsammenheng. Samtidig som denne norske varietetens formelle stilling er blitt stadig sterkere, har dens sosiale status blitt utfordra på en måte som over tid kan vise seg for tung å bære. Det er ingen tvil om at nynorsken er lite populær i store deler av det norske folket; nynorskens organisasjoner har slåss med paragrafer mer enn med slikt som skaper godvilje. I øyeblikket ser nynorsken likevel ut til å stå stadig sterkere i sine kjerneområder i vest- og midt-Norge, mens den taper terreng i Trøndelag, Nord-Norge og på Østlandet. Denne regionaliseringa av nynorsken i skole og offentlig styre skjuler imidlertid en overgang fra nynorsk til bokmål hos de unge fra tenåra av som vi ennå ikke kjenner omfanget av, men som trulig er betydelig, også i de nynorske kjerneområda. Nynorsken har på den andre sida begynt å vinne innpass som hovedopplæringsmål i skolen i flere byer. Slik jeg ser det, står nynorsken støtt i øyeblikket, men dens framtid kan vise seg å være usikker særlig dersom de sosiale konnotasjonene i størstedelen av det norske folket fortsetter å være så stereotyp negative som de er i øyeblikket. I sine kjerneområder er det likevel ikke grunnlag for å vente at nynorsken skal forsvinne i overskuelig framtid; og fordi alle norske har et eiendomsforhold til nynorsken så vel som bokmålet, enten de uttrykker velvilje eller det motsatte overfor nynorsken, vil mentalitetsendringer i kjølvannet av utenriks- eller innenrikspolitiske nyutviklinger lett kunne komme til å virke til fordel for nynorsken igjen.

Da gjenstår de fire språka og språksamfunna som har uomtvistelig *majoritetsstatus* i nordisk sammenheng: dansk, finsk, norsk (som bokmål i skrift og generelt som talemål) og svensk. De har alle flere millioner brukere og står så juridisk og politisk sterkt at de uten videre blir å rekne til de «trygge» i språkdødsammenheng.

Det disse språksamfunna likevel skal være på vakt mot, er språklig domenetap. Se Venås (1993). Dersom de nordiske majoritetsspråka begynner å vike for et fremmedspråk, som i øyeblikket er engelsk i vår del av verden, kan det over tid - og ikke nødvendigvis så veldig lang tid - virke til å redusere de hjemlige nasjonalspråkas sosiale status. Uten å være puristiske kan språkrøktsorgana for de respektive språka godt arbeide for å opprettholde egen ordbruk og terminologi overfor inntrengende fremmedspråklige ord og uttrykk. I ungdomskulturen og i bestemte deler av handels- og næringslivet presser ei kommersialisert utgave av engelsk-amerikansk seg kraftig på i vår tid. Fordi det både forutsetter og utvikler positive holdninger til det fremmede på bekostning av det hjemlig, både som uttrykk for snobberi og kulturell mindreverds skjensle, skal det tas alvorlig. Det er viktig at enhver synes vel om sitt eget. Men det virkelig alvorlige inntreffer når hele virksomhetsområder blir overtatt av det fremmede språket, slik engelsk faktisk har begynt å gjøre på nordiske lands arbeidsplasser med nordiskspråklige ansatte. I Norge gjelder det faktisk de økonomisk viktigste og mest normsettende delene av næringslivet, som Statoil, Norsk Hydro, Elkem og liknende. Det kan få ringvirkninger og prege holdningene til morsmålets dugelighet og verdi.

Morsmåla våre er trulig den viktigste, om enn ikke den eneste, enkeltfaktoren som gir oss vår nasjonale og sosiale identitet. Om ikke vi nordiske kjenner ansvar for dem og holder dem i hevd i daglig bruk på alle områder, er det absolutt ingen andre som gjør det. Vi kan ikke overlate det til de enkelte språknemndene eller til noe annet «ekspertorgan» å holde det i hevd heller; *alle* vi som har dem som morsmål, eier dem og har et like stort ansvar for dem. Det er særlig viktig at språket blir brukt der makt og prestisje rår - i arbeids- og næringsliv, politikk, jus, forskning og høyere utdanning - ellers kan det lett bli sosialt mindreverdig, og det kan *på lengre sikt* være alvorlig. Blir det nemlig ikke brukt på bestemte erfaringsområder, utvikler det seg heller ikke der. Og kommer nye generasjoner og vil bruke det, men finner det uutvikla til sine formål, risikerer vi å miste det helt til fordel for et fremmed språk på det bestemte området. Da står vi overfor et såkalt *domenetap*. Viss et språk

ikke holdes i hevd og blir brukt på samfunnsviktige domener, mister det lett allmenn status og kan være på veg til å bli et «kjøkkenspråk», forbeholdt privatsfæren. Det har hittil ikke skjedd i nordiske majoritetsspråksamfunn. Men det er tegn på at utviklinga kan gå i ei slik retning nå, som vi rett nok ikke skal overdrive, men heller ikke overse. Minoritetsspråksamfunna veit hva det gjelder. Det har dessuten skjedd med andre «store» språksamfunn før, og det kan skje igjen. Derfor er det alvorlig for de nordiske majoritetsspråka at de nå har begynt å vike for fremmed språkbruk, især engelsk, på prestisjetunge samfunnsområder. Det gjelder framfor alt i storindustrien og i høgere utdanning. Om bruken av engelsk i høgere utdanning, se Wiggen (1993) og Lærum (1995).

Samtidig sniker den anglo-amerikanske *språktonen* seg inn i mange enkeltindivid gjennom en stadig økende mengde engelskspråklig film, popmusikk og reklame for varer og tjenester, ofte målstyrt til unge mennesker og bestemte andre samfunnsgrupper og saksfelt, som edb-området, mote- og skjønnhetsindustrien, visse sportsområder o.a., slik den har gjort det i økende grad i hele etterkrigstida. Det dreier seg på dette nivået om en språkligkulturell invasjon av underbevisstheta, det i oss som former drømmene våre og identiteten og lojaliteten vår, på områder der følelsene, lengslene og driftene rår, altså der vi er som mest påvirkelige. I faglitteraturen kalles det stundom *mental kolonisering*. Den amerikanske sosiologen Alvin Toffler hevder i boka si *Power shift* (1990) at den viktigste ressursen for USA ikke er landets produksjonskapasitet eller tekniske og militære ferdighet, men *språket* som konkurransefortrinn. Bruken av anglo-amerikanske ord og uttrykk blir i den sammenhengen å likne med jamne slipp av språklige «fallskjermjegere» på fremmed land, som over tid arbeider for å gjøre det fremmede landet mer mottakelig for engelskspråklige kommersielle framstøt.

Når Norden nå er delt i sitt forhold til det største handelsmarkedet i vårt nærrområde, EU, er det viktig at vi opprettholder det kulturelle samholdet som historia har gitt oss, og som vi i nyere tid har styrka bevisst gjennom ei rekke politiske tiltak. Vi kan ikke ta det for gitt; det må pleies. Nordisk språklig samarbeid er viktigere enn noensinne.

I denne forbindelsen mener jeg det er viktig at vi ikke lar oss blinde av det som kan se ut som ei oppblomstring av lokale språkkulturer. Den kulturelle sentraliserings- og nivelleringsmakta som vår tids sivilisasjonsform innebærer og utøver, vil naturlig nok mobilisere motkrefter. Det er et internasjonalt utbredt fenomen som det er vanskelig å forstå bedre enn som en opposisjon mot den forflatinga av livsverdiene som den kommersialiserte massekulturen drar med seg, og den følelsen av fremmedgjøring som urbaniseringa og storbylivet har skapt hos stadig flere (Gloy 1978). EU er, både historisk og i sine grunndrag fremdeles, et uttrykk og et redskap for nettopp denne masseproduksjons- og konsumentcivilisasjonen. Bevegelser til forsvaret av lokale språk- og dialektkulturer finner en derfor i store deler av det nåværende EU-området, og de er alle forståelige reaksjoner på det som er *hovedtendensen* i det store økonomiske samarbeidsområdet: språklig-kulturell sentralisering og et vedvarende press på det europeiske (språk-)kulturelle mangfoldet (se Ammon *et al.* 1991). Minoritetsspråk er utsatt for denne ensrettingstendensen i dobbel forstand: både fra det nasjonale majoritetsspråket og fra de store verdensspråka. Men heller ikke regionale majoritetsspråk er unntatt fra den: Sverige var i begynnelsen av si EU-tilnærming villig til å oppgi kravet om å få svensk anerkjent som offisielt språk innafor EU, og det 38. nordiske språkmøtet i Reykjavík i 1991 vedtok etter initiativ fra Sture Allén, sekretæren for Svenska Akademien, en protestuttalelse mot det. At en svensk embetsmannsgruppe høsten 1995 har foreslått å fjerne alle statsbevilgningene til Svenska språknämnden (SOU 1995), *sine qua non*, er også finanspolitisk motivert og viser hvor lett tilmed sentrale kulturpolitiske virksomheter blir salderingsposter i dagens finanspolitiske regnskap. Skulle Svenska språknämnden vise seg å miste sitt økonomiske eksistensgrunnlag, forsvinner også en viktig forutsetning for det nordiske språksamarbeidet som har eksistert det siste halvsekelet, og som har vært til uvurderlig gjensidig støtte for alle de nordiske språka og språksamfunna, ikke minst de minoritetsspråklige. Jeg viser ellers til tendensen i dagens EU til å ville redusere antallet offisielle språk innafor unionen; antallet bruksspråk er alt i dag betydelig avgrensa til noen få av

de offisielle EU-språka. Internasjonalt er EU en av flere tunge aktører i denne ensrettingsprosessen, en prosess som mer enn noe annet har skapt og skaper den dramatiske språkdøden som vi er vitner til over hele kloden akkurat nå.

Personlig ser jeg det som et *moralisk* anliggende at så mange som mulig virker imot den, ikke som språkpolitiske eller språkvitenskapelige «besserwissere», men som kunnskapsleverandører. Mange vender sine tradisjonelle språk og språksamfunn ryggen fordi de trur de *må* eller *bør* gjøre det for å bedre sine eller sine barns materielle livsvilkår, andre blir regelrett tvunget til det. Det vi kan gjøre, er å spre kunnskap om individuelle og kollektive språklige rettigheter og om språklige og språksosiologiske sammenhenger, så den enkeltes språkvalg i det minste ikke tas på grunnlag av vankunne, tvang, misforståelser eller andre sviktende premisser.

Vi kan faktisk gjøre noe for å motvirke den språklige utarminga som finner sted. Det må begynne med at hver og en av oss, og især dem vi har satt til å styre samfunnet vårt, må bli bevisst det som foregår, og hva vi gjør om vi krever av hverandre at vi skal gå språklig i takt. Den pågående språkdøden må samtidig møtes med krisetiltak. Et ekspertutvalg under UNESCO har tatt opp arbeidet med å kartlegge de døende og dødstrua språka i verden. Dette UNESCO-tiltaket kom i stand så seint som i 1992 etter initiativ fra noen internasjonale språkvitenskapelige organisasjoner og konferanser i Canada og Zimbabwe samme år. Det står framfor store utfordringer. Vi som er språkvitere, kan kanskje bidra litt med ei bevisst prioritering av arbeidsoppgavene våre, både når det gjelder undervisning og forskning.

Den pågående språkdøden er ellers ei viktig sak for nordiske politikere å få på dagsorden i internasjonale fora. Dette gjelder ikke kulturpolitikk i snever forstand. Det er ei miljøpolitisk sak så god som noen, med forgreininger til alle deler av menneskelig virksomhet. Det er om å gjøre å spre kunnskap og skape økt bevissthet og oppmerksomhet om det omfattende språktapet verden står overfor akkurat nå.

Samtidig må hver og en av oss bli mer bevisst den kulturskatten vårt eget språk er, så vi tar vare på *vår* språktradisjon og

den rikdommen som det språklige mangfoldet gir oss i Norden. Forutsetninga for at vi skal kunne akseptere og verdsette hverandres annerledeshet, er at vi vedkjenner oss vårt eget og er trygge på det. Så gjelder det å engasjere seg til forsvar for det flerspråklige og flerdialektale samfunnet, der vi i stedet for å mobbe og kritisere hverandre for språket og språkbruken vår oppdrar hverandre til språklig forståelse og toleranse. Med trygghet i vårt eget og åpenhet for det som er annerledes, blir vi ikke bare bedre til å kommunisere. Vi får også ny innsikt og stimulans for tanken og fantasien vår. Vi må huske at alle språk er sammensatte og fullverdige kommunikasjonssystem, kulturbærere og tankeredskap. Språklig variasjon og mangfold er normalt; ensretting er det ikke. Og det språklige mangfoldet kan høyne vår bevissthet, ikke bare om språk og språkbruk, men også om språkbrukerne, og gjøre oss til bedre mennesker.

[Artikkelen er en utvida versjon av et foredrag for Sverigefinska språknämnden, Stockholm 27. oktober 1995, i høve dens tjuårsjubileum.]

Litteratur:

- Ammon, Ulrich, Klaus J. Mattheier & Peter H. Nelde (Hrsg.). 1991. *Sociolinguistica 5*. Schwerpunkt: Status und Funktion der Sprachen in den Institutionen der Europäischen Gemeinschaft. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Ammon, Ulrich. 1994. The Present Dominance of English in Europe. With an Outlook on Possible Solutions to the European Language Problem. *Sociolinguistica* 8, 1-14. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Andreassen, Irene. 1992. Det finske målet på Nordkalotten med hovedvekt på Nord-Sverige og Nord-Noreg. *Mål og makt* 22: 3, 32-45.
- Brenzinger, Matthias (ed.). 1992. *Language Death. Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa*. [= Contributions to the Sociology of Language 64. Ed. Joshua A. Fishman.] Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Bull, Tove. 1991. Språklig identitet i ei nordnorsk fjordsamebygd. *Danske Folkemål* 33, 23-35. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Craig, Colette. 1992. A constitutional response to language endangerment: The case of Nicaragua. *Language* 68: 1, 17-24.

- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1975. Språksituationen i Norden. I *Grannspråk och minoritetsspråk i Norden* [= Nordisk utredningsserie 1975: 32], 19-30. Stockholm: Nordiska rådet.
- Dorian, Nancy. 1981. *Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dorian, Nancy (ed.). 1989. *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dorian, Nancy. 1993. A response to Ladefoged's other view of endangered languages. *Language* 69: 3, 575-579.
- Dorian, Nancy. 1994a. Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. *Language in Society* 23: 4, 479-494.
- Dorian, Nancy. 1994b. [Review of] Endangered languages. Ed. by Robert H. Robins & Eugenius M. Uhlenbeck. Oxford: Berg 1991. *Language* 70: 4 (December), 797-802.
- Dressler, Wolfgang & Ruth Wodak-Leodolter (eds.). 1977. *Language death*. [= International Journal of the Sociology of Language 12.] Haag: Mouton.
- EBLUL. 1994. *Vade-Mecum. Guide to legal documents, support structures and action programmes pertaining to the lesser used languages of Europe*. Dublin: The European Bureau for Lesser Used Languages.
- Europarådet. 1992. *European Charter for Regional or Minority Languages/Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*. European Treaty Series/Série des traités européens 148. Strasbourg: Council of Europe/Conseil de l'Europe 5.XI.1992.
- Gellert-Novak, Anne. 1994. Die Rolle der englischen Sprache in Euroregionen. *Sociolinguistica* 8, 123-135. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Gloy, Klaus. 1978. Ökologische Aspekte der Dialekt-Verwendung. Ein Beitrag zur neuen Dialektwelle. I Ulrich Ammon, Ulrich Knoop & Ingulf Radtke (Hrsg.), *Grundlagen einer dialektorientierten Sprachdidaktik*, 73-91. Weinheim & Basel: Beltz Verlag.
- Haberland, Hartmut & Carol Henriksen. 1991. Dänisch - eine kleine Sprache in der EG. *Sociolinguistica* 5, 83-98. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hale, Ken. 1992. On endangered languages and the safeguarding of diversity. *Language* 68: 1, 1-10.
- Hansén, Sven-Erik & Christer Laurén (red.). 1992. *Finlandssvenskans framtid*. [= Skrifter utgivna av Svensk-Österbottiska Samfundet nr. 48.] Vasa: Svensk-Österbottiska Samfundet.
- Hindley, Reg. 1990. *The death of the Irish language: a qualified obituary*. London: Routledge.

- Hovdhaugen, Even. 1995. Lingvister, språkbrukere og språkdød. *Apollon* (Tidsskrift fra Universitetet i Oslo) 6: 2, 46.
- Iversen, Ragnvald. 1944-50. *Secret languages in Norway*. Vol. 1-3. Oslo: Dybwad.
- Jahr, Ernst Håkon. 1979. Er nynorsk et minoritetsspråk? I Stedje & Trampe (red.): *Tvåspråkighet: Föredrag vid det andra nordiska tvåspråkighetsymposiet, Stockholm maj 1978*, 67-82. Stockholm.
- Jahr, Ernst Håkon. 1992. Bokmål and Nynorsk: Norwegian majority and minority standards. I G. Blom, P. Graves, A. Kruse & B.T. Thomsen (eds.): *Minority Languages. The Scandinavian Experience. Papers read at the conference in Edinburgh 9-11 November 1990*, 83-92. Oslo: The Nordic Language Secretariat.
- Jahr, Ernst Håkon. 1993. The Sami language in northern Scandinavia - a language maintenance perspective. I Øyvind Dahl (ed.): *Language - a doorway between human cultures. Tributes to Dr. Otto Chr. Dahl on his ninetieth birthday*, 238-254. Oslo: Novus Press.
- Koivisto, Viljo. 1975. Om zigenarspråkets ställning i Finland. I *Grannspråk och minoritetsspråk i Norden* [= Nordisk utredningsserie 1975: 32], 61-62. Stockholm: Nordiska rådet.
- Kristiansen, Knut & Randi Meyer. 1994. Indiske språkspor. *Apollon* (Tidsskrift fra Universitetet i Oslo) 5: 2, 34-36.
- Ladefoged, Peter. 1992. Another view of endangered languages. *Language* 68: 4, 809-811.
- Langslet, Lars Roar. 1995. Finlands röst blir hört i EU. *Aftenposten* 12. november 1995, 8.
- Lindgren, Anna-Riitta & Marjut Aikio. 1978. Finsk i Nord-Norge. *Språklig Samling* 19: 4, 14-20.
- Lund, Svein. 1995. Kvenar - finst dei? *Dag og Tid* 12. oktober 1995, 6-7.
- Luttinen, Rauno. 1984. Läs- och skrivkunnigheten i Finland före folkskolväsenet. I *De nordiske skriftspråkernes utvikling på 1800-tallet*. [= Nordisk språksekretariats rapporter 4], 78-87. Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Lærum, Ole Didrik. 1995 [1994]. Norsk eller engelsk i Noreg? Språklege og språkpolitiske perspektiv i internasjonaliseringspolitikken ved norske universitet og høgskoler. I *Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv* [= Norsk språkråds skrifter nr. 1], 11-14. Oslo: Norsk språkråd.
- Meier, Georg F. & Barbara Meier. 1979. *Handbuch der Linguistik und Kommunikationswissenschaft. Band 1: Sprache, Sprachentscheidung, Sprachen*. Berlin (DDR): Akademie-Verlag.
- [Nordisk ministerråd.] 1995. *Nordisk nytte*. Den fællesnordiske arbejdsgruppe, oktober 1995. København.
- Ó Riagáin, Dónall (ed.). 1993. *Mini-guide to the Lesser Used Languages*

- of the EC. Dublin, Brüssel/Bruxelles: EBLUL Information Centre.
- Petrén, Gustaf. 1975. Minoriteternas rättsliga ställning i Norden. I *Grannspråk och minoritetsspråk i Norden* [= Nordisk utredningsserie 1975: 32], 41-50. Stockholm: Nordiska rådet.
- Robins, Robert H. & Eugenius M. Uhlenbeck (eds.). 1991. *Endangered Languages*. Oxford, New York: Berg Publishers.
- Sabino, Robin. 1994. They just fade away: Language death and the loss of phonological variation. *Language in Society* 23: 4, 495-526.
- Schlossmacher, Michael. 1994. Die Arbeitssprachen in den Organen der Europäischen Gemeinschaft. Methoden und Ergebnisse einer empirischen Untersuchung. *Sociolinguistica* 8, 101-122. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Schmidt, Annette. 1985. *Young people's Dyrbal : an example of language death from Australia*. London : Cambridge University Press.
- Simonsen, Dag Finn. 1993a. Minoritetsspråk og minoritetsspråkspolitikk i EF. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 11: 1, 3-23.
- Simonsen, Dag Finn. 1993b. Mellom markedets usynlige hånd og regjeringens synlige. Noe om minoritetsspråk i EF og Norden. I *Sprog/Språk i Norden 1993*, 47-55. Oslo/Stockholm/København: Novus forlag/ Almqvist & Wiksell/Gyldendal.
- SOU. 1995. *Omprøvnng av statliga åtaganden*. Slutbetänkande av Utredningen om verksamheter som är beroende av statligt stöd. Statens offentliga utredningar 1995: 93. Stockholm: Finansdepartementet.
- Taylor, Allan R. (ed.). 1992. *Language Obsolescence, Shift, and Death in Several Native American Communities*. [= International Journal of the Sociology of Language 93.] Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Toffler, Alvin. 1990. *Power Shift*. New York etc.: Bantam Books.
- Truchot, Claude. 1994. La France, l'anglais, le français et l'Europe. *Sociolinguistica* 8, 15-25. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Trudgill, Peter. 1991. Language maintenance and language shift: preservation versus extinction. *International Journal of Applied Linguistics* 1: 1, 61-69.
- Venås, Kjell. 1993. Domenetap for norsk? *Sprog/Språk i Norden 1993*, 13-32. Oslo, Stockholm, København.: Novus forlag/Almqvist & Wiksell/Gyldendal.
- Vikør, Lars S. 1993. *The Nordic Languages. Their Status and Interrelationship*. Oslo: Novus Press.
- Volz, Walter. 1994. Englisch als einzige Arbeitssprache der Institutionen der Europäischen Gemeinschaft? Vorzüge und Nachteile aus der Sicht eines Insiders. *Sociolinguistica* 8, 88-100. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Wiggen, Geirr. 1993. Norsk språk og faglitteratur for universitet og høyskoler. *UniPed* 16: 1, 22-27 & 16: 2-3, 50.
- Wiggen, Geirr. 1994. Møte med De Nederlandse Taalunie. *Språknytt* 22: 2, 14-15.
- Wiggen, Geirr. 1995a. Internasjonaliseringa i vår tid: Språklige og språksosiologiske følger i det norske språksamfunnet. [Foredrag ved 15^e scandinavistendagen van het nederlandse taalgebied, Universiteit Gent 9.-11.mars 1994.] *Studia Germanica Gandensia* 47. Gent: Universiteit Gent.
- Wiggen, Geirr. 1995b. Språkdød. *Apollon* (Tidsskrift fra Universitetet i Oslo) 6: 1, 43-47.
- Wiggen, Geirr. 1995c. Språkdød - privatsak eller fellesanliggende? *Apollon* (Tidsskrift fra Universitetet i Oslo) 6: 2, 47.
- Wiggen, Geirr. 1995d. Norway in the 1990s: a sociolinguistic profile. *International Journal of the Sociology of Language* 115, 47-84.
- Wiggen, Geirr. 1995e. Languages of education in Norway: Laws and regulations. Plenumsforedrag på II Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions, Gandia, País Valencià, 2.-4.3.1995. Kommer i konferanserapport derfra.
- Wiggen, Geirr. 1996. Språk og utdanning i Norge: Lover og regler. *Norsklæreren* 20:2, 45-57.
- Wurm, Stephen A. 1991. Language Death and Disappearance: Causes and Circumstances. I Robins & Uhlenbeck (eds.) 1991, 1-18.
- Wurm, Stephen A. 1993. The Red Book of Languages in Danger of Disappearing. [Utdrag fra ibid.: UNESCO Programme: The Intangible Cultural Heritage. Paris: UNESCO Headquarters.] *New Language Planning Newsletter* 8: 4, 1-4, og 9: 1, 1-3. Mysore: Central Institute of Indian Languages.

Språksamarbeid i Norden 1995

Av Ståle Løland

Nordisk språksekretariat

Nordisk språksekretariat ble opprettet i 1978 som et samarbeidsorgan for språknemndene i Norden og andre som arbeider med nordiske språkspørsmål. Ifølge vedtektene skal sekretariatet arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og for å fremme den nordiske språkforståelsen. Dette skal sekretariatet gjøre blant annet ved å være rådgivende og koordinerende organ i nordiske språkspørsmål, ta initiativ til forskningsprosjekter, følge grannespråksundervisningen på alle utdanningsnivåer, samarbeide med massemediene, medvirke ved ordboksprosjekter, gi ut skrifter og arrangere nordiske møter om språkspørsmål.

Organisasjon

Nordisk språksekretariat blir ledet av et styre på fem medlemmer med en representant fra Dansk Sprognævn, en fra Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, en fra Íslensk málnefnd, en fra Norsk språkråd og en fra Svenska språknämnden. Ved siden av dette styret er det en rådgivende forsamling med representanter for samtlige språknemnder i Norden (jf. nedenfor).

Sekretariatets fellesnordiske administrasjon er plassert ved Norsk språkråd i Oslo. I 1995 hadde sekretariatet disse ansatte: sekretariatssjef Ståle Løland, førstekonsulent Anna Helga Hannesdóttir (til 31.5.), administrasjonskonsulent Rikke Hauge og kontorsekretær Erla Stensby (halv stilling).

I 1995 hadde styret denne sammensetningen:

Fra:	Medlemmer:	Suppleanter:
Dansk Sprognævn	universitetslektor Allan Karker (formann)	professor Jørn Lund
Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland	specialforskare Aino Piehl	byråchef Mikael Reuter
Íslensk málnefnd	prófessor Kristján Árnason	prófessor Baldur Jónsson
Norsk språkråd	professor Kjell Venås	rektor Aslaug Ligaard
Svenska språknämnden	professor Margareta Westman (nestformann)	fil.kand. Birgitta Lindgren

Representantskap:

Fra:	Medlemmer:
Dansk Sprognævn	seniorforsker Else Bojsen
Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland	specialforskare Aino Piehl (finsk) byråchef Mikael Reuter (svensk)
Føroyska málnevndin	seminarielektor Jeffrei Henriksen
Íslensk málnefnd	prófessor Kristján Árnason
Norsk språkråd	rektor Aslaug Ligaard (bokmål) professor Kjell Venås (nynorsk)
Oqaasiliortut/ Grønlands Sprognævn	forskningsmedarbeider Carl Christian Olsen
Sámi giellalávdegoddi / Samisk språknemnd	Sagka Stångberg
Svenska språknämnden	professor Margareta Westman
Sverigefinska språknämnden	professor Erling Wande

I sin virksomhet støttes Språksekretariatet av disse nordiske sekretærene: Jørgen Schack (Dansk Sprognævn), Eivor Som-mardahl (Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland), Åsta Norheim (Norsk språkråd) og Birgitta Lindgren (Svenska språknämnden).

Møter, kurs og konferanser

Det årlige representantmøtet i Nordisk språksekretariat ble holdt på Schæffergården ved København 14. september i tilknytning til det 42. nordiske språknemndmøtet 15.-17. september. Styret og de nordiske sekretærene i Dansk Sprognævn,

Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Norsk språkråd og Svenska språknämnden hadde tre møter.

I 1995 var Språksekretariatet arrangør eller medarrangør av disse møtene, kursene og konferansene:

Den niende konferansen for nordisk og allmenn lingvistikk (Universitetet i Oslo 11.-12. januar, i samarbeid med Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap)

Kurs i svensk språk, litteratur og kultur for finske lærerstudenter fra Helsingfors universitet (Hässelby ved Stockholm 30. januar-3. februar, i samarbeid med Hässelby slott).

Kurs i svensk språk, litteratur og kultur for norske lærerstudenter fra Høgskolen i Vestfold (Hässelby ved Stockholm 13.-17. februar, i samarbeid med Hässelby slott)

Konferansen «Grammatikk i bilingvale ordbøker» (Schæffergården ved København 18.-19. februar)

Kurs i norsk språk, litteratur og kultur for svenske lærerstudenter ved Uppsala universitet (Voksenåsen ved Oslo 20.-24. februar, i samarbeid med Svenskhemmet Voksenåsen)

Vinterkurs for grunnskolelærere, morsmåls- og fremmedspråklærere: *Lytt, les og bli glad* (Flúðir, Island, 8.-12. mars, Nordmål-kurs)

Kurs i svensk språk, litteratur og kultur for danske lærerstudenter fra Haderslev Statsseminarium (Hässelby ved Stockholm 3.-7. april, i samarbeid med Hässelby slott)

Kurs i norsk språk, litteratur og kultur for svenske lærerstudenter ved Lunds universitet (Voksenåsen ved Oslo 15.-19. mai, i samarbeid med Svenskhemmet Voksenåsen)

Kurs i norsk språk, litteratur og kultur for svenske lærerstudenter ved Umeå universitet (Voksenåsen ved Oslo 29. mai-2. juni, i samarbeid med Svenskhemmet Voksenåsen)

Konferanse om leksikografi i Norden (Reykjavík, 7.-10. juni, i samarbeid med Nordisk forening for leksikografi og Orðabók Háskólans)

Videreutdanningskurs i islandsk for færøyske morsmåls lærere (Reykjavík 27. juni-4. juli).

Kurs i svensk språk, litteratur og kultur for danske lærerstudenter fra Århus Fællesseminarium (Hässelby ved Stockholm 21.-25. august, i samarbeid med Hässelby slott)

Konferanse om elektroniske hjelpemidler i språknemndenes arbeid (Oslo 13.-15. oktober)

Symposium om nordisk språkhistorie (Schæffergården ved København 4.-6. november)

Kurs i svensk språk, litteratur og kultur for norske lærerstudenter fra Høgskolen i Telemark (Hässelby ved Stockholm 27. november – 1. desember, i samarbeid med Hässelby slott)

Kurs i dansk språk, litteratur og kultur for islandske lærerstudenter (Schæffergården ved København 13.-20. desember, i samarbeid med Fondet for dansk-norsk samarbeid)

Kurs i dansk språk, litteratur og kultur for svenske lærerstudenter fra Göteborgs universitet (Schæffergården ved København, 15.-18. desember, i samarbeid med Fondet for dansk-norsk samarbeid)

5 kurs for Nordjobb-ungdommer (i samarbeid med Nordjobb)

Representanter for Språksekretariatet har som vanlig orientert om nordisk språksamarbeid og nordiske språkspørsmål ved møter, kurs og konferanser som har vært arrangert av andre.

Samarbeid

Språksekretariatet samarbeider med morsmålslærernes og terminologisentralenes nordiske organer – Nordspråk og Nordterm – og deltar på deres fellesmøter. Språksekretariatet samarbeider også med Nordiska språk- og informationscentret i Helsingfors, Foreningene Norden, Svenskhemmet Voksenåsen, Hässelby slott, Fondet for dansk-norsk samarbeid, Nordens folkliga akademi og med andre nordiske organer og institusjoner.

Skrifter

I 1995 gav Nordisk språksekretariat ut disse skrifterne:

Språk i Norden 1995

Íslenskur-føroyskur orðalisti

Nordens språk i Östeuropa

LexicoNordica 2. Tidsskrift om leksikografi i Norden

Lars S. Vikør: The Nordic Languages – Their Status and Interrelations (ny utg.)

Nordiske studier i leksikografi 3

Språkspalte i Nordisk Kontakt

Språksekretariatet har fortsatt arbeidet med å redigere en språkspalte i tidsskriftet Nordisk Kontakt. Tidsskriftet blir utgitt av Nordisk råd og kommer med 10-12 nummer i året. Disse emnene har vært behandlet: Skandinavisk ordbok, Samskandinavisk – ett språk for alla?, År finlandssvenskan ett språk for sig?, Om forståelse i skandinaviske samtal, Språkvården i regeringskansliet, Nordmål 1996-2000, Att översätta EG:s regelverk till svenska, Grannspråken i den skandinaviska skolan, Rommani – ett av Finlands minoritetsspråk, Svenskt språkbud i Finland.

Grunnordliste mellom islandsk og færøysk

I 1988-89 gav Språksekretariatet ut seks små dansk-norsk-svenske grunnordlister med ord fra det vanligste ordforrådet som kan være vanskelige å forstå i grannespråkene. Språksekretariatet gav i 1995 ut en tilsvarende liste for islandsk-færøysk (Íslendskur-føroyskur orðalisti).

Prosjekter

Språksekretariatet fullførte i 1995 prosjektet Nordens språk i EUs Europa og arbeidet videre med prosjektene Samnordisk termbank, Islandsk-skandinavisk ordboksbase (i samarbeid med Orðabók Háskolans), Svensk-dansk/norsk ordboksbase og en oppfølging av forprosjektet Grannespråksundervisningens metodikk.

Uttalelser

Språksekretariatet uttalte seg om disse sakene: nordiske elevers rett til «hemspråk» i grunnskolen i Norden (til Nordisk ministerråd), Nordisk ministerråds forslag til normalvedtekter (til Nordisk ministerråd), grannespråksundervisningen i skolen og lærerutdanningen (til Den danske delegation i Nordisk råd), undervisning i islandsk språk i den videregående skolen i Norge (til Frederik Raastad), danskundervisningen i den islandske grunnskolen (til Menntamálaráðuneytið, Reykjavík), utkast til læreplan for fag i grunnskolen (til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i Norge), medlemsforslag om de nordiske

språkene som «hemspråk» i grunnskolen (til Nordisk råd), rapporten «Nordisk nytte» (til Nordisk ministerråd).

Nordmål

I mars 1995 vedtok Nordisk ministerråd «Handlingsprogram for nordisk sprogforståelse – Nordmål 1996-2000». Sekretariatssjefen representerte Språksekretariatet i den gruppen som utarbeidet et forslag til program. Språksekretariatet vil få en framtreddende rolle i gjennomføringen av Nordmål 1996-2000, slik sekretariatet har hatt i et tilsvarende program for 1990-95.

Utredning om språkfelleskapet

I 1995 nedsatte Nordisk ministerråd en arbeidsgruppe som skal vurdere det nordiske språkfelleskapet i et bredere perspektiv og foreslå langsiktige tiltak for språksamarbeidet i Norden. Gruppen skal blant annet ta utgangspunkt i Nordmål 1996-2000. Formannen i Nordisk språksekretariat var leder for gruppen, og sekretariatssjefen ekstern konsulent. I november leverte gruppen en foreløpig rapport til Nordisk ministerråd.

Språkspørsmål

I samarbeid med språknemndene behandlet Språksekretariatet også i 1995 språkspørsmål med sikte på å komme fram til fellesnordiske anbefalinger.

Nordisk ordbokssamarbeid

Siden 1991 har Språksekretariatet fungert som sekretariat for Nordisk forening for leksikografi. Ved utgangen av 1995 hadde foreningen ca. 230 medlemmer. Foreningen arbeider blant annet med en ordbok over nordisk leksikografisk terminologi og en publikasjon over nålevende utøvere av nordisk leksikografi. Fra 1994 utgir foreningen årsskriftet LexicoNordica. Sammen med representanter for foreningen utarbeidet Språksekretariatet i 1992 en innstilling til Nordisk ministerråd om det framtidige ordboksarbeidet i Norden. I 1995 ble det arbeidet videre med å realisere forslagene i innstillingen, særlig med sikte på å få opprettet en svensk-dansk/norsk ordboksbase.

«Nordisk nytte»

I oktober 1995 avleverte en nordisk arbeidsgruppe rapporten «Nordisk nytte» til Nordisk ministerråd. Gruppen var sammensatt hovedsakelig av folk fra finansdepartementene i de nordiske landene. Ifølge mandatet skulle gruppen vurdere de nordiske institusjonenes nytte, blant annet ut fra kriteriet om de øker den nordiske kompetansen og konkurransekraften.

Rapporten gjennomgår samtlige 47 institusjoner under Nordisk ministerråd og vurderer deres «nordiske nytte». Tjue får karakteren «stor nytte», åtte «middels nytte» og nitten «lav nytte». Påfallende mange i den siste gruppen er små institusjoner som arbeider med kulturelle saker. Blant disse er Nordisk språksekretariat. I rapporten heter det blant annet om Språksekretariatet at resultat kvaliteten gjennomgående er god, men gjennomslagskraften ikke overbevisende. Arbeidsgruppen foreslår at Språksekretariatet skal flyttes til Helsingfors, og at det der blir slått sammen med Nordiska språk- og informationscentret. Finansieringen skal hovedsakelig skje over det finske statsbudsjettet.

Samtlige nordiske institusjoner fikk rapporten til uttalelse. I sin uttalelse til Nordisk ministerråd protesterer Språksekretariatet kraftig imot de forslagene som angår sekretariatet. Etter Språksekretariatets mening ville forslagene føre til en alvorlig svekkelse av det nordiske språksamarbeidet dersom de skulle bli gjennomført. Uttalelsen argumenterer for at det organet som skal arbeide for å styrke det nordiske språkfellesskapet, bør ligge sentralt plassert innenfor det skandinaviske språkområdet, gjerne i Oslo som hittil. Videre blir det understreket at det absolutt er behov for et fellesorgan med nordisk språksamarbeid og språkforståelse som sin eneste oppgave.

Også språknemndene uttalte seg på eget initiativ om rapporten. I uttalelser til respektive lands myndigheter støtter de Språksekretariatets synspunkter. De framhever alle Språksekretariatets store og viktige arbeid for å bedre språkforståelsen i Norden. Særlig interessant er uttalelsen fra Dansk Sprognævn. Denne nemnda var i sin tid imot forslaget om å opprette Nordisk språksekretariat, av frykt for at det skulle utvikle seg til et overnasjonalt organ med normerende myndighet over de enkel-

te språkene. I uttalelsen til den danske samarbeidsministeren i desember 1995 sier Dansk Sprognævn blant annet:

«Efter Dansk Sprognævns mening har Nordisk Sprogsekretariat ydet en imponerende indsats, som ligger langt over hvad man kan forvente i forhold til de økonomiske ressourcer. Sprogsekretariatets eksistens som fast samarbejdsorgan for nordisk sprogforståelse er blevet godt kendt i vide kredse, både inden for og uden for Norden. En nedlæggelse af Sprogsekretariatet som foreslået i «Nordisk nytte» vil efter nævnets mening betyde et alvorligt tilbageslag for arbejdet hen imod det overordnede politiske mål.»

Tilsvarende uttalelser kom fra de andre nordiske språk-nemndene.

Junglepigen Margareta

Af Erik Hansen

Margareta Westman: Språkets lustgård och djungel.

Margareta Westmans bog er afgjort mere lystgård end jungle. En bog som man kan slentre rundt i. Standse op ved en blomst, sætte sig og se på et springvand, gå forbi bassinet med guldfisk fordi man hellere vil studere fugle og insekter, have det rart i smukke omgivelser.

Det er ikke en lærebog, der sigter på at give elever eller læsere kundskaber om sproget. Det er snarere et essay, som giver udtryk for forfatterens engagement og kærlighed til sproget og formidler dette engagement og denne kærlighed videre til læseren. Den er skrevet i en ligetil stil, et lunt parlando, og kender man Margareta Westman, er det let at genkende hende i stilen. Hun maser sig ikke på på bekostning af stoffet, men hun er der hele tiden og dukker hvor som helst op som et *jag*. Ganske uakademisk.

Men man er ikke i tvivl om at man er i selskab med en lærd og kyndig person. Mange af lingvistikens nyeste synspunkter og resultater er diskret bygget ind i fremstillingen: kommunikationsteori, pragmatik, funktionel grammatik, samtaleanalyse.

Bogen består af 12 kapitler, ligestillede i indholdsfortegnelsen, men således at den er disponeret i grupper af sammenhørende kapitler. Det er karakteristisk at bogen giver afkald på en pedantisk hierarkiseret indholdsfortegnelse. Dette er en folkelig, ikke en videnskabelig bog.

Vi begynder med tanker om sprogets opståen og om verdens sprogfamilier, og under kapiteloverskriften «Vad är svenska språket egentligen?» får vi en svensk sproghistorie på under tyve sider. Det er store træk, men med en klar linje og et klart mål: hvordan opstår det svenske standardsprog? Margareta Westman holder af at provokere læserne ved at problematisere ting som folk ikke ser problemer i til daglig, fx hvad der er svensk og hvad der ikke er. Forsøger man at afgrænse det med

meget håndfaste midler, går det galt. «Men», som hun slutter kapitlet «det gör inte så mycket, för rent praktiskt vet vi ju vad svenska är.» (p. 45)

Sidste stykke i første kapitelgruppe behandler det mest aktuelle emne i moderne svensk – og skandinavisk – sproghistorie, nemlig den engelske indflydelse. I en fremstilling fyldt med slående moderne teksteksempler gennemgår forfatteren den kulturpolitiske baggrund for den engelske indflydelse, typer af lån og deres funktion. Hun afviser ikke at indflydelsen er let at få øje på, men slutter med at understrege at indlånene er «lån på svenskans villkor». De engelske ord går ind og bliver dele af det svenske sprog, de integreres og bliver ikke fjendtlige enkelver som lurer på at tage magten.

De næste to kapitler handler om sproget og dets system, men stadig med overskrifter uden skræmmende fagtermer.

Først om det svenske sprogs udtale og lydbestand. Afsnittet er i vid udstrækning kontrastivt anlagt og viser det særegne ved svensk ved at sammenligne med andre sprog.

Afsnittet *Ordens byggnad* gennemgår afledning, sammensætning og bøjning – uden at bruge en eneste af disse fagtermer, som måske på ubehagelig vis kunne minde læseren om skolens sproglære. Her er det det funktionelle synspunkt der anlægges: ordene skifter semantiske og syntaktiske egenskaber gennem derivation, komposition og fleksion. Sprogets indretning styres af dets brug.

Slutafsnittet i dette kapitel diskuterer problemet hvor mange ord er der i svensk (og andre sprog), et emne der altid optager folk. Og som andre fagfolk må Margareta Westman skuffe sine læsere med at oplyse at man ikke kan oplyse et ordforråds størrelse, da det er i stadig vækst: «Man kan helt enkelt inte frysa ögonblicket och räkna orden.» (p. 99)

Det var inventaret, ordene. Andet kapitel i gruppen handler om hvordan ordene bliver til sætninger eller ytringer. Det er altså syntaksen, men naturligvis kun i uddrag. Der indledes med et afsnit om ordstilling, som nok enten burde have været kortere eller lidt mere interessant. Derefter behandles *utbyggnad*, dvs. det fænomen at sætningens enkelte led kan udvides, substantiver med attributive adjektiver, verber med hjælpever-

ber og adverbialer osv. Altså igen det funktionelle synspunkt. Bøjningen dukker op igen, men denne gang som syntaks: rektions- og kongruensfænomener. En art semantisk rektion af typen *människor bygger hus* men *rottor bygger bo* er snarere idiomatik end syntaks, men vigtigt er det i al fald. Til slut behandles tekstlingvistikkens fænomener *kohærens* og *kohæsi-on* med gode og instruktive eksempler – og under overskriften *Sambandsuttryck*.

Det var sprogets system og dets funktionsmuligheder. De næste to kapitler handler om sprogets forbindelse til den omgivende virkelighed.

Først om sprogets måde at tolke den omgivende verden. Her mærker man erfaringerne fra Svenska språknämndens daglige kontakt med publikum: Hvordan bruges *hon* og *han*? Hvilke nuancer dækker de sjældnere farveord? Hvad er egentlig *højre* og *venstre*? Hvad betegner ordene som ender på *-bo*? Det sidste spørgsmål og svaret på det virker fuldstændig eksotisk på en dansker!

Andet kapitel i gruppen er baseret på de sidste 40 års forskning i kommunikationens grundelementer og -funktioner, men gør det ganske ubesværet af tyngende terminologi og teori. Forfatteren refererer til læserens egen verden og giver eksempler fra dagligdag og litteratur. Hermed er grunden lagt til afsnittet om samtalen, sprogets urform. Bag den letlæste, ja underholdende form, mærker man tydeligt Grice, Searle, Habermas og andre af lingvistikkens stormænd, men det er Margareta Westman der er den sikre og venlige ordstyrer, som viser hvilke komplicerede regler vi respekterer selv i den enkleste samtale. Hendes ærinde også at vise hvor forskellig den autentiske samtale er i forhold til det normale skriftsprog. Mange læsere vil nok blive overraskede over at se hvordan en udskrift af en samtale ser ud.

Og hermed er vi ovre i gruppen af de sidste fire kapitler, som handler om sproglig variation.

Først om dialekter, sociolekter og kronolekter, og her dukker næsten for første gang en egentlig lingvistisk terminologi op: *dialekt*, *sociolekt*, *kronolekt*!

Dialektafsnittet lægger vægten på moderne dialekter, deres

funktion i dagligdagen og deres samfundsmæssige og historiske forudsætninger – ikke på maleriske detaljer om deres lyd- og bøjningssystem. Dialekternes opgave og berettigelse er først og fremmest at være signaler for gruppetilhørsforhold. En sådan fremstilling af dialekterne som funktionelle varianter af svensk må nødvendigvis stille standardsproget op som modstykke, men forfatteren viser at et overregionalt standardsprog næppe forekommer i praksis: «Talat standardspråk kan uppfattas som ett ideal som man siktar till i vissa situationer snarare än som en verklig språkvarietet.» (p. 171)

På sociolekterne anlægges samme funktionelle syn, og her er det naturligt at sprogrigtighedsproblemet – for første gang – dukker op: det er her vi møder den sociale konflikt i sproget, konflikten mellem det konventionelle prestigesprog og det folkelige. Margareta Westman gør hvad hun kan for at problematisere skellet mellem korrekt og ukorrekt, men får næppe mere held med det end alle andre sprogfolk! Slutafsnittet om kronolekter er overraskende kort og undskylder sig med at der næsten ikke findes forskning på området. Om danske kronolekter kunne man skive et meget langt afsnit...

De sidste tre kapitler i variationsdelen er stilistikken. Der indledes med en genoptagelse af det sproghistoriske afsnit. Den kronologiske variation demonstreres ved fem bibeloversættelser af samme stykke fra 1981 til 1655. Ja, det går den vej, formålet er at vise sammenhængen mellem det nye og det gamle: «För i vår nutida svenska ropar ekon från äldre tider» (p. 188).

De to sidste kapitler har som emne den sproglige variation i sagprosa og i litteratur. Her dominerer eksemplerne, forfatteren træder tilbage og viser rundt, respektfuldt og vidende som en guide i en smuk og interessant by. Naturligvis er klassikerne repræsenteret i teksterne, men der er megen moderne litteratur med, især lyrik, hvor forfatteren finder at sproget udfolder sig friest.

Kapitlet er bygget op over stilistiske antonymier som *indviklet* – *enkelt*, *patetisk* – *burlesk*, *troskyldigt* – «*tufft*». En effektiv måde at vække eller stimulere den stilistiske opmærksomhed.

«Språkets lustgård och djungel» er som nævnt ingen lære-

bog, men i de sidste kapitlers eksempelrigdom vil en modersmålslærer – svensk, norsk eller dansk – kunne finde slående og instruktive korte tekststykker til brug i sin undervisning.

Lystvandringen er slut. Er der nu noget som man savner i denne righoldige bog?

Ja, man savner et afsnit om svensk som et nordisk sprog og svensk blandt de nordiske sprog. Margareta Westman ville have forskånet sine læsere for romantiske programerklæringer og sære handlingsprogrammer og i stedet have givet os sit nok idealistiske, men også snusfornuftige og realistiske syn på nordisk sprogsamarbejde. *Vad är nordiskt språksamarbete egentligen för nånting?*

Margareta Westman sammenligner sproget både med en lystgård og med en jungle. Et gammelt kultursprog som svensk må nødvendigvis være opdyrket, opmålt og reguleret, altså en lystgård. Men der er heldigvis stadig jungle tilbage: Junglen skal dog ikke forstås som noget farligt og skræmmende. Den er det endnu uudforskede, området med den umådelige artsrigdom og den vildtvoksende skønhed.

Ny språklitteratur

PUBLIKASJONER FRA SPRÅKNEMNDENE

Fra tid til anden. Dansk Sprognævn i 40 år. Redigeret af Erik Hansen. Dansk Sprognævns skrifter 23. Gyldendal, København 1995. 192 s.

Denne antologi, der indgår i rækken af Dansk Sprognævns skrifter som nr. 23, skal markere 40-året for Sprognævnets oprettelse. De 19 bidrag, der er skrevet af nuværende og tidligere medlemmer af Sprognævnet og af ansatte ved sekretariatet, har alle været publiceret før. Artiklerne er ikke ordnet kronologisk efter deres tilblivelsesår, men afspejler linjen og bredden i Sprognævnets virke.

Íslenskur-føroyskur orðalisti. Nordisk språksekretariat 1995. 74 s. Ordlista har med vanlige islandske ord som kan være vanskelige å forstå på Færøylene.

Kielikello, finska språkbyråns tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer. Nummer ett av tidskriften domineras av *Anneli Räikkäläs* artikel om den finska språkvården och dess femtioåriga historia. Bland artiklarna i det andra numret av tidskriften kan nämnas *Taru Kolehmainens* artikel om hur språkfrågor behandlats på tidningarnas insändarsidor under olika perioder och *Aila Mielikäinens* artikel om betydelsen hos orden kyrka och församling. Nummer tre innehåller bl.a. en artikel av *Ulla-Maija Kulonen* om finnarnas utsprung sett dels ur genetisk synvinkel, dels ur språkvetenskaplig. I samma nummer ingår också bl.a. en artikel av *Inkaliisa Viho-*
nen om hur det finska författningsspråket påverkas av EU, en artikel av *Ritva Setälä* om termer inom sociologin, och *Klaus Laalos* artikel om finska modeuttryck. Nummer fyra innehåller en artikel om förkortningar och en förteckning över ett stort antal vanliga förkortningar i finskan. Artikeln är skriven av *Riitta Eronen*, *Sari Maamies* och *Anneli Räikkälä*. I samma tidskrift skriver *Marja Viljamaa-Laakso* om gatunamn och

identitet, *Irma Nissinen* om nyord och *Minna Suorsa* om några idrottstermer.

De flesta nummer innehåller också litteraturpresentationer, språkliga rekommendationer och avdelningar för insändare.

Kieliviesti, Sverigefinska språknämndens tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer. I nr 1 skriver Jarmo Lainio om den framväxande forskningen om sverigefinskan, Lea Bäck skriver om ett språkvårdsseminarium arrangerat av Sverigefinska språknämnden, Marjo Kallio presenterar en svensk-finsk förteckning över ord och uttryck som gäller vädret, Erkki Peltomaa har samlat finska och svenska benämningar på firandet av bröllopsdagar och Outi Honsalo recenserar nyutkommen litteratur. I nr 2 fortsätter Jarmo Lainio sin beskrivning av sverigefinskan och tar upp förändringar inom ordförrådet, Leena Palanen skriver om det känslolösa, genom instinkter lärda talspråket, som hon kallar «modersmålet» och om det effektiva, men känslolösa, genom logik och analys inlärda skriftspråket, som hon kallar «fadersmålet», Siiri Sahlman Karlsson skriver om ord på *-is* i svenskan och finskan, Marjo Kallio har sammanställt en svensk-finsk lista över baljväxter, slutligen ges en lista över nyutkommen språklitteratur. Nr 3 innehåller en minnesruna över Bertil Molde, en av grundarna till Sverigefinska språknämnden, Maija Länsimäki skriver om nyorden i finskan, Anita Sällberg reagerar på Leena Palanens artikel i nr 2, Paula Ehrnebo har studerat i vilken utsträckning den finskspråkiga pressen i Finland använder sverigefinska benämningar när de skriver om Sverige, Margaretha Terner har ställt samman en svensk-finsk lista över ord i faderskapsundersökningar, slutligen ges en lista över nyutkommen språklitteratur. Nr 4 är ett specialnummer med anledning av Sverigefinska språknämndens 20-årsjubileum. Den innehåller en historiskt tillbakablickande artikel om sverigefinskan och den sverigefinska språkvården av Paula Ehrnebo och en artikel som hölls som föredrag vid nämndens jubileumsseminarium av Geirr Wiggen från Oslo om minoritetsspråk och majoritetsspråk och om minoritetsspråkens överlevnadsmöjligheter.

LexicoNordica 2. Tidsskrift om leksikografi i Norden. Utgitt av Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med Nordisk språksekretariat. 349 s. Boka er et temanummer med en rekke artikler om grammatikk i tospråklige ordbøker. Dessuten er det en fyldig avdeling med omtaler av ordbøker og litteratur om leksikografi.

Nordens språk i Östeuropa. Nordisk språksekretariats rapport nr. 21, 1995. 123 s. Rapport fra en konferanse for lektorer ved universiteter i Øst-Europa som underviser i Nordens språk og litteratur. Rapporten inneholder artikler om språk og språkinnlæring, litteratur og kultur og kulturelle og politiske relasjoner mellom Norden og Øst-Europa.

Nordisk møteordliste. Dansk, finsk, islandsk, norsk, svensk. Nordisk språksekretariat 1996. 46 s. Ordlista inneholder et utvalg møtetermer som erfaringsmessig volder problemer. Den er ment som et praktisk hjelpemiddel på møter med deltakere fra flere nordiske land.

Norma i nynorsk. Debatt. Norsk språkråds skrifter nr. 2. Oslo 1995. 64 s.

I nynorskseksjonen i Norsk språkråd er det reist ein debatt om grunnlaget for normeringa av nynorsken. Det gjeld både rettskrivinga og ordtilfanget. Artiklane i dette heftet var foredrag på eit møte i nynorskseksjonen hausten 1994.

Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv. Norsk språkråds skrifter nr. 1. Oslo 1995. 106 s.

Med denne artikkelsamlinga vil Norsk språkråd rette søkjelyset mot det moglege framtidsperspektivet at framandspråk som engelsk tek over for norsk som bruksspråk i viktige delar av norsk arbeidsliv og næringsliv. Artikkelsamlinga spring ut av ein konferanse Norsk språkråd arrangerte hausten 1994.

Nyt fra Sprognævnet. 1995 nr. 1-4. 16 s. + 16 s. + 16 s. + 16 s. Hvert nummer indeholder et udvalg af sproglige spørgsmål til nævnet, bogomtaler og artikler om sproglige forhold. Af

årgångens artikler kan nämnas: *Vibeke Sandersen*: Alias og alias (nr. 1), *Anbefalede grammatiske betegnelser. Systematisk oversigt*, *Lars Brink*: Hvor ligger Europa?, *Arne Hamburger*: En skandinavisk ordbog (nr. 2), *Poul Lindegård Hjorth*: Kære Ulf! Om tegnsætning efter indledende tiltale i breve, *Pia Jarvad*: Bæredygtige ord (nr. 3), *Jørgen Schack*: Om ordet neger, *Vibeke Sandersen*: Fra masse-morder til seriedræber.

Språkbruk, den finlandssvenska språkvårdens tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer. Det första numret har Norden och den nordiska språkförståelsen som tema. *Pórarinn Eldjárn* skriver under rubriken «Nordens babbel» om den nordiska språkutvecklingen, *Kristian Slotte* diskuterar den skandinaviska språkgemenskapen med utgångspunkt i Ulla Börestam-Ullmans doktorsavhandling «Skandinaver samtalar» och *Anneli Bauters* redovisar för Nordiska språk- och informationscentrets femtonåriga arbete för bättre nordisk språkförståelse. Namn är temat för det andra numret av *Språkbruk*. *Peter Slotte* skriver om vägnamn på två språk, *Gunilla Harling-Kranck* redogör för ortnamnsamlingarna vid Svenska litteratursällskapets folkultursarkiv och *Marianne Blomqvist* beskriver namnämndens arbete. I samma nummer ingår en artikel av *Bengt Ahlfors* om svenska filmtitlar och en presentation av textgranskningsprogrammet Textkontroll. Presentationen är gjord av *Mikael Reuter*. Nummer tre innehåller tre artiklar om svenskt lagspråk: *Sten Palmgren* skriver om lagspråket i förändring, *Barbro Ehrenberg-Sundin* berättar om språkexpertens vardag och *Hans Landqvist* ger exempel på finlandismer i den finländska skuldsaneringslagstiftningen. I numret ingår också en artikel av *Robin Fortelius* om svensk språkvård i WorldWideWeb och *Viking Brunells* recension av Marketta Sundmans rapport om tvåspråkiga elever och deras roll i den finlandssvenska skolan. Årets sista nummer innehåller *Bengt Ahlfors'* tankar kring det finlandssvenska scenspråket, en artikel av *Sirkka Paikkala* om namngivningsprinciper i en tvåspråkig kommun och en finsk-svensk ordlista över hälso- och sjukvårdstermer. Dessutom ingår en artikel om några dialektala ord i finlandssvenskan, skriven av Peter Slotte och en recension av en nyut-

kommen svensk-finsk ordbok, skriven av *Nina Martola*. Alla nummer innehåller språkfrågor i urval och anmälningar av nyutkommen litteratur.

Språkkurieren er eit blad Norsk språkråd gjev ut særskilt med tanke på mediefolk. Bladet inneheld informasjon om rettskriving, teiknsetjing, grammatikk og anna. Bladet er på fire sider og kom med tre nummer i 1995.

Språknytt, meldingsblad for Norsk språkråd, kom i 1995 som vanleg ut med fire nummer, på til saman 84 sider. Språknytt inneheld informasjon om arbeidet i Norsk språkråd, bokmeldingar, spørjespalte, nyordspalte osv. Mellom artiklane i 1995 kan vi nemne: nr. 1: *Dag Gundersen*: Sideformene i rettskrivingen; nr. 2: *Svein Nestor*: «Vandaler ødela svensk bibel-skatt»; nr. 3: *Øyvind Økland*: Språkvitskap og bibelomsetjing; nr. 4: *Einar Lundebø*: Knud Knudsen – riksmålets fader, bokmålets bestefar.

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidigare utkommit med fyra nummer. I nr 1 diskuterar Ulf Teleman könsneutrala och könsspecifika benämningar i språket. Bengt Sigurd går igenom problemet med gruppenitiv. Ulla Clausén och Erika Lyly beskriver analys och systematisering av idiom i samband med arbetet med en ny konstruktionsordbok. Två böcker presenteras: «Skandinavisk ordbok» och «Swedish. A comprehensive grammar» av Philip Holmes och Ian Hinchliffe. I nr 2 redogör riksdagsstenograf Anita Hallberg för hur riksdagsprotokollet redigeras och Siv Strömqvist beskriver de skiftande användningar som semikolon men också kolon och komma haft under de senaste århundradena. Lena Moberg har ställt samman en lista med nya ord. I nr 3 finns en minnesruna över Svenska språknämndens förre chef Bertil Molde. Mona Blåsjö har gått igenom hur förlag redigerar bokmanus. Arne Olofsson skriver om ordet atlet, Gunnar Berg om *frisbee* och Carl-Erik Lundblad om sambö. Sten Ewerth återkommer till frågan om konjunktivens död. I nr 4 uppmärksammas hoten om nedläggning av Svenska språknämnden och Nordiska språksekretaria-

tet. Kerstin Severinson Eklund redogör för undersökningar om hur datorn förändrar skrivandets villkor, Olof Bager tar upp några kvantitativa uttryck och Inger Stjernqvist ger en inblick i *managementiska*, vår tids maktspråk. Dessutom ingår i varje nummer avdelningar för insändare, frågor och svar samt kortare anmälningar av nyutkommen litteratur.

Statspraak er eit blad frå Norsk språkråd som rettar seg mot dei som arbeider i statsadministrasjonen. Formålet med bladet er å gje praktisk rettleiing om godt språk og gjere statstilsette kjende med gjeldande reglar for språkbruk. Bladet er på fire sider og kom med tre nummer i 1995.

Svenska ortnamn i Finland. Utgitt av Nordisk språksekretariat og Svenska Finlands folkting 1996. 8 s. Brosjyren gir en allmenn beskrivelse av de svenske stedsnavnene i Finland og deres status og bruk. Dessuten inneholder den en liste over de viktigste navnene på landskap, byer, kommuner osv.

Vikør, Lars S.: Rettskriving hos nynorskforfattarar. Norsk språkråds skrifter nr. 3. Oslo 1995. 62 s.

Dette heftet er ein rapport frå ei undersøking av ortografi og morfembruk hos ti nynorskforfattarar for kvart av åra 1937, 1957 og 1977. Føremålet med undersøkinga var å få vite noko om rettskrivingsnorma i romanmaterialet, sedd i forhold til rettskrivingsreformene i vårt hundreår.

Westman, Margareta: Språkets lustgård och djungel. Svenska språknämndens skrifter 79. Norstedts 1995. 238 s. (Se anmälan s. 226).

Danmark

Af Vibeke Sandersen og Jørgen Schack

Allan, Robin mfl.: *Danish. A Comprehensive Grammar*. Routledge, London og New York 1995. 628 s.

Denne store referensgrammatik over dansk er skrevet på engelsk, men eksempelmaterialet er dansk (forsynet med oversættelser til engelsk). Hvert af de 13 kapitler behandler sit emne, de første 9 ordklasserne, kap. 10 er om sætningsstruktur og ordstilling, kap. 11 om orddannelse, kap. 12 om tegnsætning og kap. 13 om ortografi. Bogen er desuden forsynet med en liste over lingvistiske termer, en kort bibliografi og et fyldigt indeks, der både har henvisninger til grammatiske emner, til enkeltord og til forfattere. Bogen henvender sig til dem som lærer dansk, ikke blot begyndere, men også – og navnlig – til mere avancerede, fx undervisere i dansk som fremmedsprog.

Aspects of Danish Prosody. Edited by Jørgen Rischel & Hans Basbøll. RASK Supplement Vol. 3. Odense University Press 1995. Universitets-Jubilæets Danske Samfunds skriftserie nr. 535. 213 s.

Jørgen Rischel forklarer i sin indledning prosodiens ringe bevågenhed hos forskerne trods dens evidente kommunikative betydning som et resultat af skriftsprogets dominans som forskningens objekt. Han giver en kort oversigt over den fonetiske forskningstradition i Danmark og slutter med en omtale af bidragene i bogen og betoner det fælles: at det drejer sig om studier baseret på naturlig og spontan tale.

De enkelte bidrag er *Hans Basbøll*: Degrees of stress in modern Danish, *Niels-Jørn Dyhr*: The fundamental frequency in Danish spontaneous speech with special reference to syllables boosted for emphasis, *Birgitte Jacobsen*: Some practical and theoretical problems in the prosodic/pragmatic analysis of natural speech, *Jann Scheuer*: Prosody: meta-communication in authentic spoken Danish og *Ole Nedergaard Thomsen*: Dis-

course, grammar, and prosody in a corpus of spoken Danish – a functional-pragmatic account.

Becker-Christensen, Christian og Widell, Peter: Politikens Nudansk Grammatik. Politikens Forlag, København 1995. 191 s.

Bogen beskriver nudansk grammatik. Beskrivelsen går fra helhed til del, således at der indledes med en oversigtsmæssig gennemgang af sætninger, sætningstyper og sætningsled. Derpå følger det store og centrale afsnit om ordklasserne, som inddeles på semantisk grundlag, men desuden beskrives syntaktisk og bøjningsmæssigt. Herefter følger et afsnit om orddannelse, der bl.a. opresumerer forskellene på sammensætning og ordforbindelse og gennemgår den semantiske forskel på rækkedannelser og leksikalisering. I det hele taget udmærker denne grammatik sig ved i en tilgængelig form at gøre rede for landvindinger inden for moderne sprogvidenskab uden at smide det klassiske fundament over bord. Bogen slutter med et afsnit med retskrivningsregler. Terminologisk følger den de retningslinier som er givet i Dansk Sprognævns oversigt over Anbefalede grammatiske betegnelser (1995).

Brandt, Søren: Infinitive Control in Danish. Historisk-Filosofiske Meddelelser 69. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Munksgaard, København 1995. 150 s.

Afhandlingen beskriver samtlige i dansk forekommende typer af infinitivkonstruktioner fra akkusativ med infinitiv, infinitiv som (del af) adverbial til infinitiv som argument. For hver type diskuteres det mulige valg af logisk subjekt («controller») for infinitiven. Det konkluderes at valget af infinitivcontroller er bestemt af den konstruktions betydning som infinitiven er del af.

Danske Studier 1995. C.A. Reitzels Forlag, København 1995. 224 s.

To af de større bidrag er viet folkeviseforskningen: *Poul Lindegård Hjorth:* Folkevisens sprog: daterings- og proveniensproblemer, og *Marita Akhøj Nielsen:* Tragica, et led i folkevisesoverleveringen. Om nutidsdansk handler *Erik Hansen:*

Sætningskløvning i moderne dansk. Blandt anmeldelserne kan fremhæves *Sven-Åge Jørgensen*: I tekstens tegn. Red. af Jørgen Hunosøe og Esther Kielberg (jf. *Sprog i Norden* 1995, s. 116).

Danske Folkemål. 37. bind. C.A. Reitzels Forlag, København 1995. 88 s.

Bindets omfangsrigeste bidrag er *Jan Heegaard mfl.*: Det sociolingvistiske interviews anvendelighed (s. 5-49). Desuden indeholder bindet *Bent Jul Nielsen*: Hjoder, godmænd og rænfadde folk. Nogle særlige forekomster af det bløde *d* i himmerlandsk, og *Inger Ejskjær*: Mulle mölja, mörja, sb. om et ord der i dag udelukkende findes i skånsk og jysk, men har et bredere nordskandinavisk forekomstområde.

Det Synlige Sprog. Modersmål-Selskabets årbog 1995. C.A. Reitzels Forlag, København 1995. 147 s.

Årspublikationen består af en række til dels kritiske artikler om emnet synligt sprog, skrevet af forskellige forfattere. Af interesse i forbindelse med Sprognævnets arbejde er *Erik Hansen*: Grammatonymi, *Christian Kock*: Spildte Spalter. Om dagbladenes billedretoriske armod. Desuden er der særlig grund til at nævne *Jørgen Fafners* store artikel: Retorik og Billedkunst.

Fra tid til anden. Dansk Sprognævn i 40 år. Redigeret af Erik Hansen. Dansk Sprognævns skrifter 23. Gyldendal, København 1995. 192 s.

Denne antologi, der indgår i rækken af Dansk Sprognævns skrifter som nr. 23, skal markere 40-året for Sprognævnets oprettelse. De 19 bidrag, der er skrevet af nuværende og tidligere medlemmer af Sprognævnet og af ansatte ved sekretariatet, har alle været publiceret før. Artiklerne er ikke ordnet kronologisk efter deres tilblivelsesår, men afspejler linjen og bredden i Sprognævnets virke. Flere artikler tager den argumentation op som Sprognævnet anvender i sin rådgivning, således *Henrik Galberg Jacobsen*: De explicitte præmisser i Dansk Sprognævns rådgivning, *Allan Karker*: Det nordiske argument i Dansk Sprognævns rådgivning og *Erik Hansen*: Argumenter i konflikt.

Function and Expression in Functional Grammar. Redigeret af Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen og Lone Schack Rasmussen. Mouton de Gruyter, Berlin 1994. 447 s.

Antologien består af en række afhandlinger af danske og udenlandske forskere, alle skrevet på engelsk. Bidragene er foredrag holdt på den Fjerde Internationale Konference om Funktionel Grammatik, der fandt sted på Københavns Universitet i juni 1990. Afhandlingerne bygger på den funktionelle grammatiske model der skelner mellem nukleare semantiske funktioner og satellitfunktioner. Flere af de danske bidragydere er stærkt influeret af Simon Diks version af den funktionelle model. Blandt de danske afhandlinger kan nævnes *Michael Herslund og Finn Sørensen: A valence based theory of grammatical relations*, *Lisbeth Falster Jakobsen: Perspective, markedness, and paradigmatic relations between predicates. A case study of Danish*, *Hartmut Haberland – Ole Nedergaard Thomsen: Syntactic functions, topic, and grammatical relations*, og *Ole Togeby: Speech acts and information structure in Functional Grammar*.

Hermes. Tidsskrift for Sprogforskning. 14-1995 og 15-1995. Redigeret af Henning Bergenholtz mfl.. Udgivet af det Erhvervsproglige Fakultet, Handelshøjskolen i Århus. 286 s. + 296 s.

Af indholdet kan nævnes: *Finn Sørensen: Situationen i Sprog*, der introducerer 3 sammenhørende forskningsprogrammer: situationsteori, situationsemantik og situationsteoretisk grammatik, *Henning Bergenholtz: Anna Garde og Pia Jarvad (red.): Nordiske Studier i leksikografi II. Rapport fra en Konference om leksikografi i Norden 11.-14. maj 1993*. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 1994, *Bo Laursen: Henning Vagn Jensen & Ole Togeby: Om skriftlig fremstilling*. København: Hans Reitzels Forlag, 1994, *Orla Vigsø: Charlotte Jørgensen, Christian Koch & Lone Rørbech: Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat*. København: Gyldendal, 1994, jf. *Sprog i Norden 1995*, s. 117-118, samme: Allan Karker: *Dansk i tusind år*. København: Modersmål-Selskabet, 1993, jf. *Sprog i Norden 1994*, s. 154-155, *Anna*

Trosborg: Peder Skyum-Nielsen: Fyndord. København: Hans Reitzels Forlag, 1992, jf. Sprog i Norden 1993, s. 129-130 (14-1995); *Henning Bergenholtz & Jan Engberg*: Tendenser inden for nyere fagsprogsforskning i Danmark, *Hanne Erdman Thomsen*: Giovanni Måfera, Carla Avanza Juul Madsen & Henning Juul Madsen: Gyldendals røde ordbøger: Dansk-italiensk. København: Gyldendal, 1993, *Orla Vigsø*: Erik Hansen & Jørn Lund: Kulturens Gesandter: Fremmedordene i dansk. København: Munksgaard, 1994, jf. Sprog i Norden 1995, s. 114-115, og *Karen Korning Zethsen & Birger Andersen*: Viggo Hjørnager Pedersen & Niels Krogh-Hansen (red.): Oversættelseshåndbogen. København: Munksgaards Sprogserie. Munksgaard, 1994 (se omtalen nedenfor).

Jarvad, Pia: *Nye ord – hvorfor og hvordan?* Gyldendal, København 1995. 346 s.

Bogen, der både henvender sig til fagfolk og til sprogligt interesserede lægmænd, er ikke blot en registrering og leksikografisk systematisering af det nye ordstof som er dannet og indlånt i dansk siden 1955. Der gives også sprog- og samfundsvidenskabelige forklaringer på nydannelserne; nye redskaber og nye teknikker, fx edb, kræver betegnelser, vores holdninger afspejler sig i orddannelsen; således udskiftes belastede ord med mere neutrale, fx de såkaldt politisk korrekte betegnelser, og nye fagområder danner nye fagsprog, fx managementsproget. Der er et stort afsnit om engelskpåvirkningen af det danske sprog og om holdningerne hertil i forskellige befolkningsgrupper. Et kapitel er helliget orddannelsen, det følgende behandler de specielle kryptosammensætninger, der er kombinationer med brug af bundne rødder, og hvad forfatteren kalder *skabsafledninger*, dannet af hvad hun kalder *skabsaffikser*, dvs. ord der ligger mellem rod og affiks, bl.a. fordi deres betydning er udvidet, indskrænket eller på anden måde ændret i forhold til grundordets. Bogen slutter med et fuldstændigt register over de ca. 3000 omtalte ord.

Hjorth, Poul Lindegård (red.): *Sprog og tanke. Fire essays*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, kommissionær: Munksgaard, København 1995. 112 s.

Videnskabernes Selskab holdt i februar 1995 et temamøde om sprog. Foruden en indledning af *Poul Lindegård Hjorth* indeholder bogen fire essays om forholdet mellem sprog og tanke, som bygger på indlæg ved temamødet, nemlig *Jørgen Rischel*: Sprog og begrebsdannelse, *Søren Egerod*: Fra tanke til skrift i Kina, *Johnny Christensen*: Det europæiske sprog, og *Per Øhrgaard*: Fra sprog til sprog – om oversættelse.

Holmberg, Bente (red.): Sproghistorie i 90'erne. Selskab for Nordisk Filologi, København 1995. 215 s.

Selskab for Nordisk Filologi holdt i april 1994 et seminar under overskriften «Det danske sprogs historie. Et idéseminar om udviklingslinjer for dansk sproghistorisk forskning». Bogen indeholder de seks foredrag der blev holdt på seminaret, samt to bidrag som supplerer foredragene. Af bogens indhold kan nævnes: *Oskar Bandle*: Nye paradigmer i sproghistorie og historisk grammatik, *Inge Lise Pedersen*: Talesprogsforskning og sproghistorie, *Hanne Ruus*: På sporet af betydningens logikker, *Lars Heltoft*: Grammatikaliseringsprocesser i dansk syntakshistorie, og *Frans Gregersen*: Mellem historisme og strukturalisme: Det sociolingvistiske paradigme.

Information Structure. Copenhagen Studies in Language 18. Edited by Michael Herslund. Samfundslitteratur, København 1995. 114 s.

Af bogens tre artikler, oprindeligt holdt som foredrag på en konference om informationstruktur som fandt sted på Handelshøjskolen i København i 1992, er der under en dansksproglig synsvinkel især grund til at fremhæve *Anne Marie Bülow-Møller*: Left Wing Strategies: On the Use of Theme in English and Danish.

Kunøe, Mette og Erik Vive Larsen (udg.): 5. møde om udforskningen af dansk sprog. Aarhus Universitet, Århus 1995. 278 s.

Rapporten fra det femte møde om udforskningen af dansk sprog, holdt af Institut for Nordisk Sprog og Litteratur ved Aarhus Universitet i oktober 1994, indeholder i alt 26 bidrag fra

mødet. Af særlig interesse for Sprognævnets arbejde er følgende bidrag: *Else Bojsen*: Gisp! Om nogle rodord i tegneserier, *Anne Duekilde*: Hvilke ord kan man forvente at finde i den senere del af ODS?, *Asgerd Gudiksen*: Om begrebet samdannelse, *Hans Götzsche*: Hvem styrer hvad? Om rektion og kongruens i dansk, *Erik Hansen*: Kvalificeret bestemthed, *Stig Örjan Ohlsson*: Vad visste de tidiga danska grammatikerna om fonetik – och vad borde de ha vetat?, *Karen Margrethe Pedersen*: Glad for, ked af og gal over – motiveret, men uforudsigelig præpositionsbrug, *Rita Therkelsen*: Tid og tempus.

Mål & Mæle. 18. årgang, nr. 1-4. Redigeret af Carsten Elbro, Erik Hansen og Ole Togeby. 1995. 32 s. + 32 s. + 32 s. + 32 s.

Numrene indeholder – ud over spørgebrevkassen «Sprogligheder» – register til 11.-17. årgang (indlagt i nr. 1) og artikler af bl.a. *Erik Hansen*: Retskrivning og ansvarlighed, *Pia Jarvad*: Nye ord – i prosa (nr. 1), *Erik Hansen*: Lad os lave et ord!, *Lars Henriksen*: Grammatik? – Så har vi balladen! (nr. 2), *Marie Bjerrum*: Om brugen af *du* i stedet for *man*, *Knud Waaben*: Følelse og vurdering i juridisk sprog, *Jørn Lund*: Kulturens Gesandter (nr. 3), *Erik Hansen*: De svage verber står stærkt, og: Skor et ord (nr. 4).

NyS 20. Nydanske studier & almen kommunikationsteori. Funktionel grammatik. Redigeret af Anne Holmen mfl. Dansk-lærerforeningen, København 1995. 112 s.

NyS 20 er et temanummer om funktionel grammatik og indeholder følgende bidrag: *Lisbeth Falster Jakobsen*: Tag sprog alvorligt! En oversigt over funktionel grammatik, *Jann Scheuer*: Jobsamtalens grammatik, *Bjarne le Fevre Jakobsen*: Semantisk aktionalitet i dansk, *Eva Skafte Jensen*: Neksusadverbialets placering i ledsætninger, *Tore Kristiansen*: Anmeldelse af Ulla-Britt Kotsinas: Ungdomsspråk. Ord och stil, *Erik Møller*: Anmeldelse af Ulla Börestam: Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar.

Oversættelseshåndbogen. Redigeret af Viggo Hjørnager Pedersen og Niels Krogh-Hansen. Munksgaard, København 1994. 447 s.

Bogen består af en række afhandlinger af forskellige forskere. Den er opdelt i afsnit efter emne. Først to generelle afsnit, Oversættelsesteori og Oversættelsesgenrer, dernæst Oversættelse til og fra dansk, så Praktiske oplysninger og endelig en ræsonneret Bibliografi om hhv. oversættelsesvidenskab mv. og om fagsprog. Bogen er forsynet med et fyldigt indeks. For sprognævnsarbejdet er især følgende artikler af interesse: *Annelise Grindsted og Bertha Toft*: Leksikografi og terminologi, *Viggo Hjørnager Pedersen*: Ikke-litterære oversættelser, *Niels Krogh-Hansen*: Om oversættelse af fagsproglige tekster, *Anders Geertsen*: Maskinlæsbarhed (Edb-hygjejne) og *Henrik Selsøe Sørensen*: Databaser og andre informationskilder.

Rask. Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation. Vol. 2, April 1995 og 3, September 1995. Odense University Press, Odense 1995. 145 s. + 173 s.

Af indholdet kan nævnes *Frederik Kortlandt*: General Linguistics and Indo-European Reconstruction, *Fritz Larsen*: Ulla Börestam Uhlmann: Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. (Scandinavians in conversation. Linguistic and interactional strategies in conversation between Danish, Norwegian and Swedish speakers). Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet 38. 1994. Pp. 222. With a summary in English. Disputats. (Vol. 2) (jf. Sprog i Norden 1995, s. 100 ff.), *John M. Dienhart*: Beyond Diderichsen: C-Models and the Comparison of English, Danish and German Clause Structure, *Fritz Larsen*: Pia Jarvad: Nye Ord – hvorfor og hvordan? (Vol. 3), (jf. ovenfor).

Rask, Kirsten: *Stilistik*. Sprogets former og litterære figurer. Hans Reitzels Forlag, København 1995. 192 s.

Bogen er beregnet til undervisning på gymnasialt niveau. Derfor indeholder den et kapitel med længere teksteksempler.

Men den skal samtidig være håndbog for aktive skribenter. Det første kapitel handler om hvad stilistik er. Der skelnes mellem normativ stilistik, distinktiv stilistik og deskriptiv stilistik, hvis mål det er at beskrive de stilistiske virkemidler som redskab uden at tage stilling til redskabernes kvalitet, og den foreliggende bog henføres til sidstnævnte type. Næste kapitel handler om de tre hovedstillag: høj stil, normal stil og lav stil. Det følgende, lange, kapitel: Stilistikens byggesten, gennemgår hele inventaret, dels brugen af ordklasserne, dels en del af den traditionelle stilistiske nomenklatur, dels de grammatiske formers stilistiske brug og virkning. Et kapitel handler om lydsymbolik, rim og rytme, ét om modsætningerne kvindesprog : mandesprog og skriftsprog : talesprog. Endelig slutter bogen med et kapitel om teksttyper. Bogen er forsynet med litteraturhenvisninger og et stikordsregister.

Ruus, Hanne: Danske Kerneord I-II. Museum Tusculanum Forlag, Københavns Universitet, København 1995. 226 s. + 312 s.

Afhandlingen, der er blevet forsvaret for den filosofiske doktorgrad, har undertitlen Centrale dele af den danske leksikalske norm. Der fremlægges en metode til at finde centrale dele af et sprogs ordforråd. Det tilgrundliggende materiale er DANWORDS ordhyppighedslistes fra 5 forskellige tekstarter og Retskrivningsordbogen 1986 vha. hvilket det demonstreres hvorledes en lemmaordbog opbygges der omfatter mulige lemmer til ordlisternes ord. Dernæst opstilles kriterier for kerneordshed – de meget hyppige lemmer i den mest opåfaldende liste. For det tredje demonstreres det hvordan det kan afgøres hvilke af kandidatordene der faktisk er kerneord. I kapitel 3 fremlægges de fundne danske kerneord ordklasse for ordklasse, og i de centrale kapitler 4 og 5 diskuteres de semantiske relationer antonymi, hyponymi og meronymi, og de semantiske relationer mellem kerneordene registreres. Bind II er et tillæg til kapitel 3 bestående af en liste over de behandlede kandidatord aftrykt med det formål at give de fundne kerneord en leksikalisk kontekst.

Sammensatte substantiver i dansk. NORDLEX-Projektet. Red.: Irène Baron. LAMBDA nr. 20. Institut for Datalogistik, Handelshøjskolen i København, 1994. 157 s.

På grundlag af foredrag holdt ved en workshop om sammensatte substantiver i dansk er emnet i 12 artikler behandlet under både semantisk, syntaktisk, morfologisk og fonologisk synsvinkel. Redaktørens indledende artikel, Substantiviske komposita i valensteoretisk perspektiv, beskriver ud fra teorien om verbers valens kombinationer af typen substantiv + substantiv. Blandt artikler af særlig interesse for arbejdet i Sprognævnet kan i øvrigt nævnes *Jan Daugaard*: Mængdehelheder, *Erik Hansen og Lars Heltoft*: Kentaurnominaler i dansk, om nominaler bygget op omkring verbets nominalform på *-en*, *Michael Herslund*: Verbonominale konstruktioner og komposita, om komposita med kerner afledt af verber, *Henrik Selsø Sørensen*: Leksikalisering og *Knud Troels Thomsen*: Substantivkomposita (også afledte) med adverbium som førsteled.

Scheuer, Jann: Tryk på danske verber. Universitets-Jubilæets Danske Samfunds skriftserie nr. 536. RASK Supplement Vol. 4. Odense Universitetsforlag, Odense 1995. 261 s.

Der er tale om en rapport over en empirisk undersøgelse af tryk på verber i genuint dansk nutidstalesprog. Denne undersøgelse er mere kortfattet beskrevet i forfatterens artikel *Prosody: Meta-Communication in Authentic Spoken Danish*, offentliggjort i samleværket *Aspects of Danish Prosody* (se ovenfor). Den foreliggende rapport indledes med en historisk oversigt over den tidligere danske forskning på området. Det empiriske materiale er tolket med henblik på at forklare de pragmatiske betingelser for de iagttagne trykfordelinger. Der er benyttet såvel kvantitative som kvalitative metoder, de første i beskrivelsen af de verbalkategorier som er stærkt repræsenteret i datamaterialet, det gælder således grammatiske verber, mens kvalitative analysemetoder har været dominerende ved beskrivelsen af pragmatiske og interaktionelle faktorer. Mens traditionen primært har arbejdet med den enkelte sætning som iagttagens enhed, går rapporten ud over denne og iagttager i højere

grad diskurser og de interaktionelle strukturer. Der afsluttes med en diskussion af rapportens objektivitet.

Sprog og Samfund. Nyt fra Modersmål-Selskabet. 13. årgang, 1995, nr. 1-4. 16 s. + 16 s. + 8 s. + 16 s. Redigeret af Rasmus Bjørgmose.

Af særlig interesse i den foreliggende årgang er *Georg Søndergaard*: Svar på anmeldelse (nr. 2) og samme: Ny dansk stilistik (nr. 3).

Sprogets funktion og æstetik. Redigeret af Peder Skyum-Nielsen. G.E.C. Gad, København 1995. 107 s.

Bogen består af 6 artikler af forfattere fra forskellige fagområder. Blandt andet skriver *Erik Hansen* om Smukt og grimt – godt og dårligt sprog, *Henning Bergenholtz* om Ordbøgers funktion og æstetik og *Lita Lundquist* om Metaforer i fagsprog – det epistemiske optimum.

Studies in Valency I. Edited by Lene Schøsler & Mary Talbot. RASK Supplement Vol. 1. Odense University Press, Odense 1995. 235 s.

Bindet indeholder 10 afhandlinger af forskellige forfattere repræsenterende de 4 grupperinger af forskere i Danmark som har beskæftiget sig med valensteorien siden midten af 1980'erne, gruppen på Handelshøjskolen i København, den gruppe som udvikler valensteorien med henblik på maskinel oversættelse, den gruppe der kombinerer den traditionelle danske strukturalisme med Simon Diks funktionelle teori, og forskergruppen ved Odense Universitet, som er inspireret af teorien om pronominal approach. Af afhandlinger der specielt bruger dansk som objekt, kan nævnes *Irène Baron*: Complex Noun Phrases in Danish. A Valency Perspective, *Sabine Kirchmeier-Andersen*: Pronominal Feature Analysis with a View to a Valency Description of Danish og *Lars Heltoft*: Danish Predicative Adjectives and Adverbials as Valency Bearers.

Sørensen, Knud: Engelsk i dansk – er det et must? Munksgaard, København 1995. 248 s.

Bogen er en fortsættelse og uddybning af forfatterens Engelske lån i dansk, der i 1973 kom som nr. 8 af Dansk Sprognavns skrifter. Afsnittene om lydforhold og morfologi, der spillede en væsentlig rolle i den første behandling af engelsk indflydelse på dansk, behandles her mere summarisk, mens hovedvægten er lagt på låneordstyperne og låneordenes betydningsområder. Desuden er der et afsnit om den syntaktiske indflydelse. Bogen er forsynet med en oversigt over den anvendte lydskrift, over anvendte grammatiske fagudtryk, en bibliografi og et fyldigt register over omtalte ord og udtryk.

Tidsskrift for Sprogpsykologi. 2. årgang, nr. 2 og 3, 1995. 73 s. + 52 s. Redaktion Lars Henriksen og Marie Louise Qvist. Distr.: Marie Louise Qvist, Stationsvej 20, 2980 Kokkedal.

Numrene indeholder artikler af bl.a. *Marie Louise Qvist Baudry*: Skrift og tale. Konventioner, relationer, distinktioner, *Hanne Møller*: Læsning om undervisning i skrivning, *Lars Henriksen*: Skriftens socialpsykologi, *Karen Riishede*: Sprog-tone (nr. 2), *René Rasmussen*: Om erkendelse og egenavn i psykoanalysen, *Vagn Rabøl Hansen*: Tænkning, sprog og indre sprog. *Lars Henriksen*: Sprog udtryk og oplevelse (nr. 3).

Tonnesen, Lars: At omgås tekster. Håndbog i dansk. Munksgaard, København 1995. 384 s.

Denne håndbog i dansk henvender sig til elever i gymnasiet og på hf og tilstræber at dække danskfagets samlede teoretiske pensum: tekstbegrebet, sprogformer, genrer, massekommunikation, tekst- og billedanalyse, mundtlig og skriftlig fremstilling, norsk og svensk og litteraturhistorie. Bogen indeholder fire hovedafsnit med overskrifterne «At opleve tekster», «At producere tekster», «At analysere tekster» og «At perspektivere tekster».

Vikner, Carl: Automatisk sproganalyse. Computational linguistics 10. Handelshøjskolens Forlag, distribution Munks-
gaard, København 1995. 168 s.

Bogen sigter mod at give en indføring i grundlæggende problemer og teknikker for automatisk analyse (parsing) af naturlige sprog og er først og fremmest tænkt som en grundbog der kan anvendes ved undervisningen i parsing ved datalingvistuddannelserne i Danmark.

Finland

Av Eivor Sommardahl

Brunell, Viking, Läskunnigheten i den finlandssvenska grundskolan i ett jämförande perspektiv. Pedagogiska forskningsinstitutet. Publikationsserie A. Forskning 63. Jyväskylä universitet. Jyväskylä 1995.

Rapporten redovisar resultat från en nationell utvärdering av läskunnigheten eller läsförståelsen i årskurserna 3 och 8 i den finlandssvenska grundskolan. Rapporten bygger på en undersökning som företogs våren 1991 och som anslöt sig till en multinationell studie i läsning i 31 länder.

Enligt undersökningen håller läskunnigheten i den finlandssvenska grundskolan en hög nivå och skillnaderna mellan skolorna är obetydliga. Däremot är skillnaderna på elevnivå betydande. Undersökningen pekar också på att elevernas sociala, språkliga och kulturella situation i hemmet och uppväxtmiljön har betydelse för läskunnigheten.

Folkmålsstudier 36. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi, red. Ann-Marie Ivars och Peter Slotte. Helsingfors 1995. 194 s.

Temat för Folkmålsstudier 36 är samtalsforskning. Innehållet utgörs av föredrag vid ett symposium kring samtalsforskning 1993. Utöver Anne-Marie Londens introduktion till ämnet samtalsforskning innehåller boken följande bidrag: Ylva Forsblom-Nyberg, Samtal som transkription, Mirja Saari, Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland, Viveka Adelswärd, Institutionella samtal - struktur, moral och rationalitet, Mats Eriksson, Berättande och konflikt i ungdomars samtal: en analys och Auli Hakulinen, Grammatiken och samtalet.

Herberts, Kjell, Finlandssvenskarna i det europeiska folkhavet. Svenska Finlands folkting. Finlandssvensk rapport nr 31. Helsingfors 1995. 52 s.

Författaren diskuterar den nya roll finlandssvenskarna har och kan tänkas ha i och med Finlands medlemskap i den Europeiska unionen. Den europeiska integrationens inverkan på de europeiska staterna, nationerna och regionerna samt den språkliga mångfalden och flerspråkigheten analyseras också.

Rapporten kan beställas från Svenska Finlands folkting.

Korkman, Christina, Tvåspråkighet och skriftlig framställning. Studier i nordisk filologi 74, utgivna genom Lars Huldén. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 593. Ekenäs 1995. 374 s.

I denna bok, som är en doktorsavhandling, har författaren undersökt tvåspråkiga elevers uppsatser i den finlandssvenska grundskolan. De finskdominerade tvåspråkiga eleverna har stått i fokus för undersökningen. Författaren har dels jämfört de tvåspråkiga elevernas språkbehandling med enspråkiga elevers, dels undersökt språkliga skillnader mellan yngre och äldre elever i båda språkgrupperna. Dessutom har författaren studerat språkliga skillnader mellan flickors och pojkers språk i enspråkiga och tvåspråkiga elevers uppsatser.

Strömman, Solveig, Två språk på arbetsplatsen. Status och förändring. Akta Wasaensia. No 44. Språkvetenskap 7. Vasa 1995. 395 s.

I sin doktorsavhandling, som består av tre separata undersökningar, har författaren forskat i hur tvåspråkigheten fungerar i praktiken på olika arbetsplatser. I den första delen granskar författaren tvåspråkighet på tre arbetsplatser, i den andra delen jämför hon den interna tvåspråkighet på ett företag vid två olika tidpunkter och i den tredje och sista delen granskar författaren fackslang inom olika företag.

Sundman, Marketta, Tvåspråkigheten i skolan. En undersökning av språkfärdigheten hos en- och tvåspråkiga grundskoleelever i Finland. Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi nr 1. Åbo 1994. 179 s.

Rapporten redovisar resultaten från en undersökning av den skriftliga språkfärdigheten hos en- och tvåspråkiga grundskole-

elever på fyra orter i Nyland och Åboland. Dels jämförs de tvåspråkiga eleverna med enspråkiga, dels har författaren följt elevernas språkliga utveckling under flera års tid. Författaren belyser också sambanden mellan språkfärdigheten och elevernas sociala bakgrund. De allmänna framstegen i skolan ställs också i relation till språkfärdigheten och till elevernas sociala och språkliga bakgrund.

Ett av författarens resultat visar att tvåspråkiga barn med mer eller mindre finska i sin bakgrund i snitt inte alls klarar sig sämre i den svenskspråkiga skolan än de enspråkigt svenska eleverna.

Svenskan i Finland 3. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet utgivna genom Ann-Marie Ivars och Mirja Saari B:16. Helsingfors 1995. 238 s.

Svenskan i Finland är en rapport från en konferens med samma namn. Boken innehåller 19 av föredragen som hölls under konferensen. De beskriver i huvudsak nutidssvenska, men också några historiskt inriktade bidrag finns med. Merparten av bidragen tar upp frågor kring svenskt språkbruk i Finland. Bland dem kan nämnas Jamima Löfströms bidrag om «Språk och attityder bland helsingforssvenska ungdomar», Ingegerd Nyströms «Särfinlandssvenskt prepositionsbruk», Mikael Reuters «Svensk och finsk i Sverige och Finland» och Chris Silverströms «Språket i finlandssvenska läroböcker».

Andra bidrag handlar om svenska som främmande språk, bl.a. Sinikka Lahtinens bidrag om grammatiskt genus i finska gymnasisters inläraarsvenska, och om översättning.

Tandefelt, Marika: Finlands svenskar i det 20e seklet. Svenska Finlands folkting. Finlandssvensk rapport nr 30. Helsingfors 1995. 47 s.

I denna rapport, som består av tre sammanhängande uppsatser, beskriver författaren finlandssvenskarna och finlandssvenskarnas situation under 1900-talet. Uppsatserna är uppdelade så att den första behandlar början av århundradet, den andra tiden kring andra världskriget och de därpåföljande decennierna

medan den tredje når fram till nuet. Författaren diskuterar främst språkbrukarna, de språkliga attityderna, det språkliga klimatet, tvåspråkigheten och det svenska språket i Finland.

Rapporten kan beställas från Svenska Finlands folkting.

Island

Af Kristján Árnason

Höskuldur Práinsson. Handbók um málfræði. Námsgagnastofnun, Reykjavík 1955. 333 s.

Dette er en opslagsbog for lærere og elever i grundskolen. Den har to hoveddele, en liste med kortfattede definitioner af grammatiske termer og en oversigt om islandsk sprog. Den sidste del har 7 kapitler, der handler om udtale, fleksion, orddannelse, syntaks, semantik, sprogrøgt og sproghistorie. Dette er den første bog af denne art som udkommer om islandsk, og forfatteren lægger vægt på i en fortale at bogen ikke er en lærebog men skal bruges ved siden af sådanne som en opslagsbog. Bogen må være af stor nytte i skolearbejdet, men vil sikkert også kunne bruges af andre end grundskoleelever og grundskolelærere. Forfatteren er professor i islandsk sprog ved Islands Universitet.

Hannes Hólmsteinn Gissurarson. Íslenskar tilvitnanir. Almenna bókafélagið. Reykjavík 1995. 528 s.

Denne bog udkommer i serien «Íslensk Þjóðfræði» (Islandske folkelige studier) som udgives af Almenna bókafélagið og er tænkt som en «citatordbog» ment til almindelig brug. Som forbilleder nævnes *Oxford Dictionary of Quotations* og den svenske *Citatboken*. Selv om bogen udkommer i serien «Íslensk Þjóðfræði» og med en titel som kan oversættes som «islandske citater» er der inkluderet udenlandske citater, og forfatteren siger i et forord at bogen måske hellere burde kaldes «citater på islandsk». Citaterne ordnes alfabetisk efter citerede personer, men der findes en indeks ordnet efter temaer. Blandt disse temaer er: *årstider, døden, tavsheden, venskab, hjem, helte* o.m.f. Bogen indeholder mere end 5000 citater ifølge oplysninger på omslaget.

Pór Stefánsson, Dóra Hafsteinsdóttir o.fl. Frönsk-íslensk orðabók. Dictionnaires Le. Robert. Örn og Örlygur, Reykjavík 1995. 1193 s.

Dette er en fransk-islandsk ordbog som udkom i 1995 som et resultat af en aftale om kulturelt samarbejde fra 1983 mellem Island og Frankrig. I anledning af et møde mellem den islandske og den franske præsident, da den sidst nævnte var på besøg i Island i 1990, blev der bevilget penge til dette arbejde. Bogen bygger på den franske ordbog *Micro-Robert*, som fokuserer på det almindelige sprog, og har en mængde eksempler om brug af ordene. I denne versjon er der tilføjet nogle ord om handel og teknologi og om islandsk natur. Fransk udtale beskrives ved hjælp af lydskrift i det internationale alfabet (IPA). Bogen indeholder 35.000 ord. Efter hovedteksten følger en oversigt om verbalfleksion.

Sölvi Sveinsson. Íslenskir málshættir. Iðunn, Reykjavík 1995. 247 s.

Dette er en samling af islandske ordsprog med forklaringer og eksempler, samt illustrationer af Brian Pilkington. Bogen er delt op i kapitler med overskrifter som henviser til hovedtemaer som landbrug, fiskeri o.s.v. Inden for disse kapitler ordnes ordsprogene alfabetisk efter hovedord og der gives forklaringer af betydning og oprindelse, og ofte citeres tekster fra ældre og yngre litteratur. Bagerst i bogen er der en alfabetisk liste over ordsprogene, ordnet efter første ord i ordsproget, samt en liste over hovedord (nøgleord, el. key-word) og et almindeligt ordregister.

Sölvi Sveinsson. Íslensk orðtök. Iðunn, Reykjavík 1995 (første udg. 1993). 225 s.

Dette er anden udgave af en bog om islandske idiomer (første udgave er fra 1993). Denne bog ligner den oven omtalte *Íslenskir málshættir* i struktur og format. Den deles op i kapitler med overskrifter som: «Til søs», «havet», «idiomer fra idrætssprog», «legemsdele i idiomere» o.s.v. I disse kapitler ordnes ordsprogene alfabetisk efter hovedord. Bogen er, ligesom *Íslenskir málshættir*, illustreret af Brian Pilkington og har lignende registre.

Norge

Av Ståle Løland og Åsta Norheim

Andersen, Øivind: I retorikkens hage. Universitetsforlaget 1995. 360 s.

Boka gir en omfattende innføring i den antikke talekunsten. Forfatteren presenterer retoriske begreper og hele det retoriske systemet, samtidig som han setter den antikke retorikken inn i en bredere samfunnmessig og kulturhistorisk ramme. Framstillingen gir en tematisk eller problemorientert behandling av retorikken. Hvert kapittel skildrer og drøfter den antikke retorikken med henblikk på et bestemt tema eller problem: kommunikasjon, argumentasjon, pedagogikk osv. *SL*.

Braunmüller, Kurt: Beiträge zur skandinavistischen Linguistik. Studia Nordica 1. Novus forlag 1995. 324 s.

Dette er første nummer i serien Studia Nordica (International Contributions to Scandinavian Studies/Internationale Beiträge zur Skandinavistik), som vil publisere rapporter og artikler på engelsk og tysk om nordiske språk, skrevet av forskere utenfor Norden. De fjorten artiklene i denne samlingen er skrevet av Kurt Braunmüller, som er professor i germansk filologi, særlig skandinavisk lingvistikk, ved universitetet i Hamburg. Artiklene samler seg under hovedoverskriftene «Beschreibung der heutigen skandinavischen Sprachen» og «Studien zur Sprachgeschichte und Sprachentwicklung». *SL*

Fabricius-Hansen og Arnfinn Muruvik Vonen (red.): Språklig kompetanse – hva er det, og hvordan kan det beskrives? Oslostudier i språkvitenskap 11. Novus forlag 1995. 183 s.

Denne artikkelsamlinga tek for seg eit sentralt tema i moderne lingvistikk: *språkleg kompetanse*. Spørsmålet om kva språkleg kompetanse er, er uløseleg knytt til spørsmålet om kva det er vi arbeider med, eller burde arbeide med i språkvitskapen. Og det er knytt til teoriar om språkkinnlæring. Boka inneheld artiklar

med ei rad ulike teoretiske tilnærmingar. Slik vil redaktørane vere med og auke dialogen mellom ulike tradisjonar og skole-danningar i moderne språkvitskap. Artikkelsamlinga spring ut av eit seminar som vart arrangert ved Universitetet i Oslo i november 1993. *ÅN*

Fretland, Jan Olav og Lars S. Vikør (red.): Korleis bør nynorsken sjå ut? Om Norsk språkråd og normeringa av nynorsken. Noregs Mållag 1995. 64 s.

Dette er eit studiehefte som byggjer på eit dagsseminar som Noregs Mållag arrangerte i 1993 om Norsk språkråd og normeringa av nynorsken. Heftet inneheld artiklar av ulike forfattarar, og dei fleste artiklane byggjer på seminarinnleingane. Heftet er inndelt i tre delar, *Ordtilfanget*, *Rettskrivinga* og *Norsk språkråd*. Til slutt i kvar del er det studiespørsmål. *ÅN*

Graedler, Anne-Lise: Morphological, semantic and functional aspects of English lexical borrowings in Norwegian. University of Oslo 1995. 311 s.

Dette er en doktorgradsavhandling ved Universitetet i Oslo 13. januar 1996. Som tittelen viser, har forfatteren skrevet om mange sider ved engelske ordlån i norsk. Ved hjelp av moderne teknologi har hun gransket ca. 17 000 lånord fordelt på 3760 leksikonord. Tilfanget kommer fra Oslo-aviser, særlig Aftenposten, og fra noen andre kilder, blant annet enkelte romaner. Utvalget er ikke representativt, verken geografisk, sosiologisk eller på andre måter. Verdien av avhandlingen ligger på andre plan: i den språklige analysen av lånetyper og studiet av hvordan det engelske språkstoffet blir innpasset i norsk. *SL*

Gundersen, Dag (hovedred.), Jan Engh, Ruth Vatvedt Fjeld: Håndbok i norsk. Skriveregler, grammatikk og språklige råd fra a til å. Bokmål. Kunnskapsforlaget 1995. 417 s.

Boka er et praktisk oppslagsverk som gir svar på språklige, grammatikalske og kommunikasjonsmessige spørsmål en ikke finner opplysninger om i en vanlig ordbok. De ca. 160 artiklene er ordnet alfabetisk og med et henvisningssystem som gjør det lett å finne fram til de opplysningene en søker. Noen artikler er

lange, for eksempel «Godt språk», mens andre er ganske korte, for eksempel «Forvente eller vente». I tillegg til artiklene er det mange instruktive illustrasjoner. *SL*

Gundersen, Helge: Linjedansere og pantomine på sirkus. Folkeetymologi som morfologisk omtolking. Oslo-studier i språkvitenskap 10. Novus forlag 1995. 192 s.

Boka handler i første rekke om «folkeetymologi», det vil si analogiske, morfologiske omtolkninger som særlig gjelder ordelementer. For eksempel kan *albue* bli til *armbue* på grunn av *arm*, *hantere* har blitt til *handtere* etter innflytelse fra *hand*, og *kakadu* har fått varianten *kakadue* på grunn av ordet *due*. Forfatteren analyserer hva som skjer psykologisk i selve omtolkningsprosessen, og ser på folkeetymologiene i sammenheng med ulike typer morfologisk struktur. Han kartlegger hva slags semantiske og fonologiske endringer som kan forekomme, og argumenterer for at folkeetymologi ikke er en form for etymologi. Den siste delen av boka er en kommentert ordliste med flere hundre forekomster fra norsk, svensk og dansk. *SL*

Hertzberg, Frøydis: Norsk grammatikkdebatt i historisk lys. Oslo-studier i språkvitenskap 12. Novus forlag 1995. 166 s.

Denne boka beskriver og analyserer de tre argumentene som historisk sett har vært de viktigste i diskusjonen om grammatikkens plass i undervisningen: at den fremmer evnen til logisk tenkning, at den er nødvendig for fremmedspråksopplæringen, og at den hjelper elevene til å uttrykke seg bedre i morsmålet. Forfatteren belyser hvilken pedagogisk sammenheng de enkelte argumentene forekommer i, hvordan de kan forstås på bakgrunn av teorier om språk og språktilegnelse, og hvordan de er framherskende i forskjellige epoker. Framstillingen viser at uenigheten om grammatikkens plass i undervisningen er like gammel som disiplinen selv. *SL*

Jahr, Ernst Håkon (red.): Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen. Novus forlag 1995. 198 s.

Denne antologien inneholder sju artikler som gir et innblikk i den forskningen som pågår rundt emnet nedertysk og nordisk språk-

kontakt i seinmiddelalderen; *Ernst Håkon Jahr*: Nedertysk og nordisk: språksamfunn og språkkontakt i Hansa-tida, *Kurt Braunmüller*: Forudsætninger for at overtage middelnedertyske sprogstrukturer i de skandinaviske sprog. *Erik Simensen*: Påverknaden frå mellomnedertysk på norsk i diplom frå det 14. hundreåret, *Ludger Zeevaert*: Språkkontakt och litteraturkontakt, *Kurt Braunmüller*: Syntaktiske divergenser og transferenser, *Willy Diercks*: Om anvendelsen af præ- og postmodificerende morfemer i middelnedertysk og i de skandinaviske sprog, *Per Warter*: Automatisk lemmatisering och datorsimulering av den lågtysk-skandinaviske språkkontakten. *SL*

Lundeby, Einar: Østfoldmål. Østfold mållag 1995. 105 s.

Boka gir en systematisk oversikt over lydverk, bøyningsverk og ordforråd i Østfold-dialektene. I et innledningskapittel behandler forfatteren forskjellige syn på disse dialektene, og diskuterer hvorfor mange oppfatter dem som «stygge». Til slutt er det målforeprøver fra elleve kommuner. Boka er rikt illustrert med kart og fotografier. *SL*

Mål og makt. Tidsskrift utgjeve av Studentmållaget i Oslo. Nr. 1-3/95. Heftene inneholder blant annet disse artiklene: nr. 1: *Magne Myhren*: Steinar Schjøtt – måldyrkar, bladmann og omsetjar, lærar og lærebokskrivar, ordboksmann og folkeopplysar, *Johannes Nymark*: Språkleg mangfald i Noreg og i andre land – særleg om kampen for jamstelling i katalansk og nynorsk, *Sylfest Lomheim*: Nynorskkulturen i NRK – til velsigning og plage; nr. 2: *Arne Vinje*: Økologi, kultur og mål-sak, *Ottar Grepstad*: To ord i hovudet (om formene Noreg/Norge i nynorsk); nr. 3: *Kjell Venås*: Talemålet, litteraturen og norma i nynorsk, og dessuten flere artikler om nynorsk bibelspråk. *SL*

Nordica Bergensia. Nummer 5, 6 og 7 1995. Utgitt av Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. Nummer 5 er et temanummer med artikler om tekstlingvistiske spørsmål sett fra forskjellige sider: deskriptivt/normativt, teori/praksis, pedagogisk osv. Nummer 6 er viet Leif Longum, professor i

nordisk litteratur, som gikk av med pensjon i 1995. Nummer 7 har flere artikler om sagalitteraturen og utgiving av norrøne tekster. *SL*

Norsk lingvistisk tidsskrift. Hefte 1 og 2 1995. Novus forlag. Heftene inneholder blant annet disse artiklene; hefte 1: *Endre Mørk*: Subjektets egenskaper i eldre nynorsk, *Torstein Fretheim*: Grunntall, eksplikaturer og kontekstavhengighet, *Dag Gundersen*: Einar Haugen 1906-1994, *Randi Alice Nilsen*: Intonasjon i interaksjon: sentrale spørsmål i norsk intonologi (doktordisputas, med innlegg fra opponentene), hefte 2: *Jardar Eggesbø Abrahamsen*: Der kjem han, han grisen. Litt om animitet i sunnmørsk, *Marianne Lind*: Hvordan kan afasiforskning bidra til å belyse normal språkevne? Begge numrene inneholder bokomtaler. *SL*

Norsklæreren. Tidsskrift utgitt av Landslaget for norskundervisning. Nr. 1-5/95. Inneholder blant annet artikler om semiotikk, skriveopplæring (nr. 1), skriveferdighet, språkhistorie, tekstarbeid (nr. 2), ny norsk grammatikk (nr. 3), nye læreplaner i norsk (nr. 4 og 5). Alle numrene har bokomtaler og informasjon om norskfaget. *SL*

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band III. Utarbeidd ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Avdeling for leksikografi Underavdeling for nynorsk, Universitetet i Oslo. Det Norske Samlaget 1994. 800 s.

Dette er ei kombinert dialekt- og skriftmålsordbok som etter planen skal komme ut med tolv band i alt. Ordboka er ei ordbok over norske dialektar frå eldre og nyare ordsamlingar, ei ordbok over landsmålet til Ivar Aasen og i all eldre litteratur, og ei ordbok over nynorsk i dag. Verket gjev såleis eit samla oversyn over både litteraturspråket og dialektgrunnlaget som det nynorske skriftspråket byggjer på og kan stø seg til. Det inneheld opplysningar om kvar orda finst i dialektane, og har rikeleg med eksempel på bruken i nynorsk litteratur frå klassikarane og heilt fram til yngre forfattarar i dag. Det har også med mange eksempel frå nynorsk sakprosa. *ÅN*

Norsk Ordbok. Brukarretteiing. Det Norske Samlaget 1994. 93 s. Heftet inneheld ei kort innleiing om historia til ordboka og ei omtale av oppbygging, ordval, rettskriving og tydingar. Vidare er det med kjeldeliste, liste over forkortingar og lister over kommunar og over geografiske områdenemningar med kart. Brukarretteiinga er svært nyttig for dei som vil bruke *Norsk Ordbok*. ÅN

Norskraft. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo. Nummer 85/95 inneheld blant annet disse artiklene; *Marianne Lind*: Diskurstranskripsjon, *Viggo Kristensen*: Noen distinktive trekk ved lokalisierende preposisjoner. SL

Norsk riksmålsordbok. Bind V og VI. Utgitt av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Utarbeidet av Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt og Harald Noreng. Kunnskapsforlaget 1995. 2354 s.

Bind V og VI er tilleggsbind til firebindsverket *Norsk Riksmålsordbok*, som kom ut 1937–1957. Tilleggsbindene er bygd opp på samme måte som firebindsverket, med ordforklaringer, brukseksemplar og henvisningar til kilde og årstall. Tilleggene består dels av rettingar, tilføyelser og justeringar av ordartiklar i firebindsverket, dels av nye ordartiklar som behandlar ord som har kommet inn i norsk språk etter 1957. Det siste er det viktigste og det mest omfattende. SL

Ord om ord. Årsskrift for Avdeling for leksikografi 1995. Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Universitetet i Oslo 1995. 67 s.

Dette er det første årsskriftet for Avdeling for leksikografi. Årsskriftet inneheld ei oversikt over aktiviteten ved avdelinga siste året, og dessutan er det med eit utval småartiklar med fagleg innhald. Blant artiklane kan vi nemne desse: *Oddrun Grønvik*: Tre år med morsmålsleksikografi i Zimbabwe, *Harald Noreng*: Om tilleggsbindene til *Norsk Riksmålsordbok*, *Ruth Vatvedt Fjeld*: Kvinneordboka, *Magne Myhren*: Døme or folkevisemål i ordboksredigering. ÅN

Språklig samling. 36. årgang. Nr. 1-3 1995. Tidsskrift utgitt av

Landslaget for språklig samling. Nummer 1 er et temanummer om Knud Knudsen (1812-1895), som innledet den gradvise fornyingen av det dansk-norske skriftspråket. I det andre og tredje nummeret er det blant annet artikler om ordtilfanget i nynorsk, om lov om stadnamn og om dialektenes stilling i Østerrike. *SL*

Strømshaug, Kristian: Mål i Østfold. Norske studiar VIII. (Medredaktører: Arve Borg og Joleik Øverby.) Utgjeve av Avdeling for målføregransking, Universitetet i Oslo. Novus forlag 1995. 326 s.

Denne boka fortel om dialektane i Østfold gjennom dei siste hundreåra. Framstillinga byggjer på tilfang frå kjende folk som J. N. Wilse, Ivar Aasen, Hans Ross, Oluf Rygh og mange andre granskarar heilt fram til vår tid. Mykje av materialet frå 1900-talet ligg i Avdeling for målføregransking (Målførearkivet) ved Universitetet i Oslo. I tillegg har forfatternen samla store mengder tradisjonsstoff, eit materiale som han har fått direkte frå folk som levde i og var ein del av den rike kulturarven. Boka inneheld mange teikningar og dialektkart. *ÅN*

Svennevig, J., M. Sandvik og W. Vagle: Tilnærmingar til tekst. Modeller for språklig tekstanalyse. Landslaget for norskundervisning (LNU), Cappelen Akademisk Forlag 1995. 353 s.

Boka presenterer ulike tilnæringsmåter til tekstanalyse under disse overskriftene: Skriftlig og muntlig språk (Jan Svennevig), Samtaleanalyse (Jan Svennevig), Kritisk tekstanalyse (Wenche Vagle) og Argumentasjonsanalyse (Margareth Sandvik). Forfatterne ønsker å introdusere alternativer til den tradisjonelle stilistikken og språkbruksanalysen, som etter deres mening ikke har vært forankret i noen enhetlig og eksplisitt teori om kommunikasjon og språk. Boka bygger på nyere forskning innenfor felter som pragmatikk, semiotikk og stilistikk, og forfatterne gir mange konkrete eksempler på skriftlige og muntlige tekster og hvordan en kan analysere dem. *SL*

Termposten. Nr. 1-3 1995. Meldingsblad fra Rådet for teknisk terminologi og Foreningen for teknisk terminologi, med infor-

masjon om nasjonalt, nordisk og internasjonalt terminologiarbeid. *SL*

Torp, Arne: Norrøn hjelpebok. Kommentarer til Hrafnkels saga og Gylfaginning. Øvingsoppgåver i norrøne bøyingsmønstre. Novus forlag 1995. 90 s.

Dette heftet er tenkt som ei hjelp i arbeidet med norrøne tekstar på nordisk grunnfag. Det er først og fremst skrive med tanke på dei som studerer ved Universitetet i Oslo, ettersom hovuddelen av heftet er språklege kommentarar til akkurat dei tekstene som er grunnfagspensum i Oslo, men det kan sjølvstøtt også brukast av andre som arbeider med dei same tekstene. Kommentaranne inneheld både grammatiske forklaringar, tilvisingar til grammatikkbøker og forklaringar av ein-skildord og uttrykk. *AN*

Uri, Helene: Anna på fredag. En ungdomsroman om språk og språkvitenskap. Gyldendal Norsk Forlag 1995. 188 s.

Som tittelen sier, er boka noe så sjeldent som en ungdomsroman om språk og språkvitenskap. Den knytter seg uttrykkelig til Jostein Gaarders berømte roman «Sofies verden» fra 1991. En stor del av boka er bygd opp rundt samtaler mellom Bjørn-Oskar og lingvistikk-studenten Anna, som er barnevakt for Bjørn-Oskars lillesøster. Gjennom disse samtalene får leserne i en populær form opplysninger om en rekke språklige emner: gammelnorsk, fonetikk, morfologi, tale og skrift, språkslektenskap, dialekter, bokmål og nynorsk, lånord og fremmedord, barnespråk osv. *SL*

Vigeland, Bjørn: Norske dialekter. Oversyn, heimfesting og normalisering. Universitetsforlaget 1995. 154 s.

Boka gir en oversikt over det norske dialektområdet, med utgangspunkt i dialekttekster. Framstillingen har med ti målføretekster, som er heimfestet. Disse tekstene er også normalisert til talemålsnært skriftspråk, bokmål og nynorsk. Boka har med en rekke målførekart og et kort stikkordregister. Til boka høyrer det et kassettbånd der tekstene er lest inn. Boka er først og fremst skrevet for norskstudenter i lærerutdanningen, men den

kan også leses med utbytte av andre studenter og interesserte som ønsker å få en innføring i norske dialekter. *SL*

Vinje, Finn-Erik: Med alle skalker skjult. Institutt for journalistikk 1995. 147 s.

I løpet av et halvt års tid i 1995 gjennomgikk språkprofessor Finn-Erik Vinje det redaksjonelle språket i to av Norges største aviser – Aftenposten og Dagbladet – med sikte på å vurdere den språklige kvaliteten. Undersøkelsen ble gjennomført på oppdrag av bladet Skolefokus, organ for Lærerforbundet, og resultatene blir presentert i denne publikasjonen. Forfatteren gjennomgår de fleste sidene ved avisspråket og ser det i forhold til gjeldende språkregler. Konklusjonen hans er meget kritisk. Med noen få hederlige unntak er journalistene ifølge Vinje «noen kløner og sludderbøtter» som presterer «En livlig yngel av klisjeer og pretensiøse moteord og -uttrykk, haltende setninger, uryddig periodebygning, stereotype setningsstrukturer, svevende henvisninger, mislykket billedbruk, sammenblanding av lydlike vendinger, upresist ordvalg, grammatisk ustøhet, ortografisk virvar og tegnsettingskaos». *SL*

Wynn, Rolf: The Linguistics of Doctor-Patient Communication. An analysis of the methodology of doctor-patient communication research. Tromsø Studies in Linguistics 14. Novus press 1995. 127 s.

Dette heftet av *Tromsø Studies in Linguistics* tek for seg teoretiske og praktiske sider ved analyse av kommunikasjonen mellom lege og pasient. To ulike og mykje brukte tilnæringsmåtar i slike analysar er samanlikna og sette opp mot kvarandre: ein sosialpsykologisk tilnæringsmåte (Bales' Interaction Process Analysis/Byrne & Long's method) og ein sosiolingvistisk (Conversation Analysis). I diskusjonen i heftet blir det lagt vekt på sentrale tema innanfor forskinga som gjeld kommunikasjonen mellom lege og pasient. Vidare blir det diskutert ulike tilnæringsmåtar til innsamling, koding og analyse av data. *ÅN*

Sverige

Av Birgitta Lindgren

Dalin, Yngve: Hur heter det egentligen – en bok om språkvård. G Ekströms förlag 1995. 223 s.

Boken består av ett urval av de språkspalter som författaren under 20 år publicerat i Norrköpings Tidningar. Författaren utgår både från läsarbrev och från egna iakttagelser. I några avsnitt finns en samling felsägningar, där läsaren själv får pröva sin språkkänsla.

Hur i all världen läser svenska elever? - En jämförande undersökning av barns läsning i 31 länder: Skolverkets rapport 78, 79, 80 + diskussionsmaterial. Skolverket 1995. 151+ 71 +79 + 14 s.

Skolverket har givit ut denna serie rapporter som redogör för den internationella läsundersökning som genomfördes 1990-1991. Rapport 78 tar upp hur svenska elever läser i ett internationellt perspektiv, rapport nr 79 tar upp hur invandrarelever skiljer sig från svenska elever och nr 80 tar upp läsundervisningen i Sverige.

Ledin, Per: Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New series 20. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 1995. Ak. avh. 213 s.

I denna avhandling undersöker författaren textförändringar i socialdemokratiska tidningar från perioden 1892-1912. Han vill visa hur den socialdemokratiska pressen institutionaliseras genom att den påverkas av den centralisering och byråkratisering som utmärker den politisk offentligheten. Detta ger upphov till text- och stilförändringar som har att göra med standardisering och distansering från det muntliga.

Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker. Red. Siv Strömquist. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 26. Hallgren & Fallgren 1995. 194 s.

Fyra språkvetare, Ulla Ekvall, Lars Melin, Björn Melander och Carin Sandqvist, redovisar undersökningar av läroboksspråket. Denna textgenre är central inte bara därför att den överför kunskap utan också för att den får antas var det viktigaste mönstret för sakprosa som eleverna har. Författarna fokuserar på sådant som textbindning, tydlighet och språklig variation. I en av artiklarna granskas layouten närmare. Sammanfattningsvis konstateras att lärobokstexterna ofta är oklara och alltför komprimerade och att mer forskning på detta område behövs.

Naert, Aino: Ortnamn i språkkontakt. Metoddiskussion med utgångspunkt i ortnamnsskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde. Acta universitatis upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning 20. Uppsala 1995. 238 s. Ak.avh. I sin avhandling har författaren undersökt ortnamnen i ett finskt-svenskt kontaktområde, Nagu socken i Åbos skärgård. Med hjälp av detta material drar hon upp riktlinjer för en kritisk metod för analys av ortnamn i sådana områden.

Ordbruk. Lärt och lättsamt om språk. Sveriges Radios förlag 1995. 180 s.

I boken har samlats ett 20-tal föredrag som sänts i programmet Ordbruk, som är Vetandets Världs språkupplaga. Här kåseras om det politiska språket, svenskundervisning, glädjen över andra språk, latinet som Europas modersmål, språket som lidande och glädje m.m. Inte bara språkforskare medverkar utan också forskare från andra områden, samt politiker och journalister.

Psaltaren. Bibelkommissionens provöversättning. Libris Verbum 1995. 238 s.

Bibelkommissionen, som tidigare utkommit med provöversättningar av Nya testamentet, De apokryfa skrifterna och delar av Gamla testamentet, utger nu en provöversättning av Psaltaren. Bibelöversättning är ett tidskrävande och komplicerat arbete, där sakkunniga inom språk och religion samverkar.

Retoriska frågor: Texter om tal och talare från Quintilianus till Clinton tillägnade Kurt Johannesson. Red. Christer Åsberg. Norstedts 1995. 307 s.

I denna festskrift till Sveriges enda professor i retorik, Kurt Johannesson, skriver ett tjugotal personer om retorik förr och nu. Det anknyts till Quintilianus, Fabian Månsson, frireligiösa talare, Palme, Clinton m.fl.

SLÅ 1995. Myter och motiv. Essäer om litteratur. Svensk-läraryrskrift 1995. Red. Susanne Larson-Krieg. Svenskläraryrskriftens skriftserie nr 216. Natur & Kultur 1995. 271 s.

Svenskläraryrskriftens årskrift innehåller artiklar med litterära analyser av modern och äldre litteratur.

Svenskläraren 1-5 1995. Medlemsblad för Svenskläraryrskriften.

Bland artiklar av språkligt intresse kan nämnas en artikel i nr 2 av Inger Enkvist som redovisar en undersökning av spanskstuderande och vikten av att skriva bra svenska för att lyckas i studiet av främmande språk. I nr 3 inleder Siv Strömquist en serie om skriftspråkets regelverk som sedan fortsätter i följande nummer. Margareta Westman skriver om att språkundervisning inte bara handlar om rätt och fel, och Maud Deckmar Johansson funderar över det tilltagande engelska inflytandet i svenskan.

Thurén, Torsten: Tanken, språket och verkligheten. En bok om vår verklighetsbild och hur den byggs upp. Tiger Förlag 1995. 208 s.

Avsikten med boken är att den skall vara till hjälp när det gäller att analysera och ta ställning till politiska och samhällsvetenskapliga resonemang. Som appendix finns en checklista för att underlätta analysen. Författaren är docent vid institutionen för journalistik, medier och kommunikation vid Stockholms universitet.

Westman, Margareta: Språkets lustgård och djungel. Svenska språknämndens skrifter 79. Norstedts 1995. 238 s.

I den här populärvetenskapliga boken får läsaren på ett lättsamt sätt ta del av det mesta inom språkvetenskapen. Författaren tar både upp de stora frågorna (hur uppstod språket?) och detaljfrågor (är gredelint rödare än lila?). Skillnader mellan manligt och kvinnligt språk och engelskans inflytande tas också upp. Läsaren ställs inför oväntade men nyttiga frågor (är ett amerikanskt *hi* mer stötande än ett franskt *ajô*?). Boken illustreras med belysande exempel. Den djungel som språket ibland kan ses som förefaller genom författarens positiva inställning till sitt ämne mer spännande och utmanande än hemsk och ogenomtränglig.

Nye ordbøger og ordlister

DANMARK

Axelsen, Jens: Dansk-Engelsk Ordbog. 10. udgave. Gyldendal, København 1995. 1045 s.

Bruun, Erik: Dansk Sprogbrug. En stil- og konstruktionsordbog. 2. udgave. Gyldendal, København 1995. 546 s.

Bruun, Erik: Jenssens Ordbog for Gartnere og Botanikere. 6. udgave. G.E.C. Gads Forlag, København 1995. 311 s.

Clausen, Helge: Katolsk mini leksikon. 2. udgave. Katolsk Forlag, København 1994. 256 s.

Dansk-Engelsk uddannelses-terminologi. Undervisningsministeriet, København 1995. 111 s.

Dejgaard, Niels og Susan Vejlsgaard: Dansk-Engelsk BDI-Ordbog. Kolorit, København 1995. 143 s. + 1 diskette.

Donsk-føroysk orðabók. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn 1995. Distribueres i Danmark af G.E.C. Gads Forlag. 879 s.

Engelsk-dansk teknisk ordbog. 2. udgave. Udarbejdet i samarbejde med Fonden for Fagsproglig Leksikografi, Handelshøjskolen i København og Handelshøjskole Syd. Aschehoug Dansk Forlag, København 1995. 461 s.

Hansen, Mogens mfl.: Psykologisk-pædagogisk ordbog. 10. udgave. Gyldendal, København 1995. 412 s.

Hansson, Sven Ove og Eva Hellsten: Arbejdsmiljø fra A til Ø. 3. udgave. Dansk udgave redigeret og bearbejdet af Thomas Jacobsen. Forlaget Fremad, København 1995. 490 s.

Hesse, Rolf: Dansk-nygræsk ordbog. Munksgaard, København 1995. 498 s.

Hildebrandt, Steen mfl.: Managementleksikon. 2. udgave. Børsen Bøger, København 1995. 447 s.

Hjørland, Birger: Informationsvidenskabelige grundbegreber (bind 1 og 2). 2. reviderede udgave. Danmarks Biblioteksskole, København 1995. 457 s.

Jantzen, Helene: Forkortelsesliste til Medicinsk Retskrivning.

Liste over såvel anerkendte som anvendte forkortelser. 4. udgave. Helene Jantzen, Munkebo 1995. 21 s.

Larsen, Vagn Juhl mfl.: Biologisk minilex. Gyldendal, København 1995. 236 s.

Nielsen, Bent Jul og Magda Nyberg: Ordbog over den danske dialekt i Angel med en indledning om dialektens udtrykssystem. Institut for Dansk Dialektforsknings publikationer, serie A, nr. 33. C.A. Reitzels Forlag, København 1995. 602 s.

Nowak, Jan A.: Polsk-Dansk Ordbog. Gyldendal, København 1995. 630 s.

Pilegaard, Morten og Helge Baden: Medicinsk ordbog, dansk-engelsk, engelsk-dansk. G.E.C. Gads Forlag, København 1994. 913 s.

Politikens Symbolleksikon. Politikens Forlag, København 1994. 271 s.

Politikens Store Krydsogtværsoordbog. Politikens Forlag, København 1995. 815 s.

Poulsen, Carsten Stig.: Marketingleksikon. 2. udgave. Børsen Bøger, København 1995. 362 s.

Smith, Linda B.: Engelsk-dansk idiomordbog. Tusind talemåder på engelsk. Jørgen Paludans Forlag, København 1995. 158 s.

Svensson, Annemette Lyng: Engelsk-Dansk Økonomisk ordbog. 3. udgave. Samfundslitteratur, Frederiksberg 1994. 397 s.

FINLAND

Atila, Jorma: Suomi-turkki-suomi: taskusanakirja. Finsk-turkisk-finsk fickordbok. Porvoo: WSOY, 1995. 549 s. ISBN 951-0-20389-0.

Bierce, Ambrose: Saatanan sanakirja Devil's dictionary. Helsinki: Nastamuumio, 1995. 204 s. ISBN 952-5083-00-4.

Cantell, Ilse et. al.: Suomi-ruotsi: opiskelusanakirja. Finsk-svensk skolordlista. Porvoo; Helsinki Juva: WSOY, 1995. 930 s. ISBN 951-0-19086-1.

Eriksson, Jari: Suomi-englanti-suomi: lakikielen perussanakirja. Finsk-engelsk-finsk juridisk basordbok. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 1995. 412 s. ISBN 951-640-788-9.

España: lomailijan sanasto. Ordlista för turister. Helsinki: Espanjan valtion matkailutoimisto, 1995. 24 s.

Försti, Elina: Suomi-englanti: tekniikan ja kaupan sanakirja. Finsk-engelsk ordbok för teknik och handel. Jyväskylä: Gummerus, 1996. 734 s. ISBN 951-20-4544-3.

Granqvist-Hedvik, Ulrika et. al.: Ruotsi-suomi: tekniikan ja kaupan sanakirja. Svensk-finsk ordbok för teknik och handel. Jyväskylä; Helsinki: Gummerus, 1995. 729 s. ISBN 951-20-4327-0.

Helminen, Jaakko et al.: Ilmatieteellinen käsitesanakirja. Meteorologisk begreppsordbok. Helsinki: Ilmatieteen laitos, ISBN 951-697-408-2.

Hukki, Petri: Pakarinen, Urpo: Suomalais-englantilainen elektroniiikan sanakirja. Finnish-English dictionary of electronics. 3. p. Ikaalinen, 1995. 380 s. ISBN 951-97187-1-0.

Hurme, Raija et al. : Suomi-englanti: käsisanakirja. 2. p. Finsk-engelsk handordbok. Helsinki: Valitut palat, 1995. 792 s. ISBN 951-584-127-5.

Hurme, Raija et al. : Englanti-suomi: suursanakirja. English-Finnish general dictionary. 8. p. Helsinki: Valitut palat, 1995. 1525 s. ISBN 951-584-128-3.

Hyttinen, Hannu: Pipa päässä rotvallir reunalla: taskusanakirja tampere-suomi. Tammerforsisk slangordbok. Tampere: Aamulehti, 1995. 83 s. ISBN 951-96715-1-X.

Hytönen, Ahti: Suomi-espanja sanakirja. Diccionario finés-español. Porvoo: WSOY, 1995. 756 s. ISBN 951-0-20082-4.

M Hyvätti, Laura: Juuret Kokemäen mullassa ja Kokemäen murteessa: Kokemäen murteen kielioppi ja murre-sanakirja. Kokemäki: 1995. 123 s. ISBN 952-90-6839-5.

Jaakohuhta, Hannu: PC-käyttäjän sanasto: englanti-suomi-englanti . Engelsk-finsk-engelsk PC-ordlista. 2. p. Espoo: Suomen atk-kustannus, 1995. 136 s. ISBN 951-762-312-7.

Jaakohuhta, Hannu: Suuri tietotekniikan käsitteistö ja sanasto. Begrepp och ord inom datatekniken. 2. uus. p. Espoo: Suomen atk-kustannus, 1995. 798 s. ISBN 951-762-317-8.

Jelisejev, Ju. S.: Suomi-venäjä-suomi-taskusanakirja. Finsk-rysk-finsk fickordbok. Jyväskylä: Gummerus, 1995. 430 s. ISBN 951-20-4694-6.

Joka kodin sivistyssanasto. Ordlista över främmande ord. Espoo: Notte, 1995. 126 s. ISBN 952-9736-17-7.

Joutsen, Matti: Lakikielen sanakirja: suomi-englanti. Finsk-svensk juridisk ordbok. 2. tark. ja laaj. laitos. Porvoo: WSOY, 1995. 620 s. ISBN 951-0-20390-4.

Kansallinen yhteiskanavamerkinantojärjestelmä. Sanasto. National Signalling System No 7. Vocabulary. SFS 5796. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1995. 67 s.

Kauppinen, Veijo: Lastuamistekninen sanasto: suomi-englanti-saksa-ruotsi. Verkstadsteknisk ordlista: spånskårande bearbetning. Metalliteollisuuden keskusliitto. Metalliteollisuuden kustannus, 1995. 149 s. ISBN 951-817-613-2.

Kiinteistöhoitosanasto. Suomi-venäjä-viro. Fastighetsordlista. Suomen kiinteistöliitto. Helsinki: Kiinteistöalan kustannus, 1995. 136 s. ISBN 951-9378-97-9.

Kirjanpito- ja tilinpäätössanasto. Suomi, ruotsi, englanti, saksa. Bokförings- och bokslutsordlista. Finska, svenska, engelska, tyska. 2. uud. p. Helsinki: Taloustieto, 1995. 277 s. ISBN: 951-628-218-0.

Koivumaa, Katariina: Avain Euroopan unioniin: neljä vuosikymmentä yhteisen Euroopan rakentamista. Helsinki: Taloustieto, 1995. 234 s. ISBN 951-628-191-5.

Korpela, Helena et al. Eraybixinta bayoolojiga, juqraafiga iyo taariikhda: finish-somali. Biologian, maantiedon ja historian sanasto. Finsk-somalisk ordlista över biologi, geografi och historia. Helsinki: Guddoonka Waxbarashada, 1994. 136 s. ISBN 951-47-9275-0.

Korpela, Helena et al.: Bang tú sinh vât, lich su, dia ly: Phan Lan - Viêt. Biologian, maantiedon ja historian sanasto. Helsinki: Ban giáo duc, 1995. 136 s. ISBN 951-719-405-6.

M Kummottos: Turun murteen sanoja ja sanontoja. Åbodialekt. Toim. Mauno Koski; Esa Laukkanen. 2. korj. ja täyd. p. Turku: Turkuseura, 1995. 199 s. ISBN 951-96910-1-4.

Kunnallishallinnon sanasto: suomi-englanti-suomi. Ordista över kommunalförvaltning. Finsk-engelsk-finsk. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 1995. 109 s. ISBN 951-598-163-8.

Kärnä, Aino: Saksa-suomi: opiskelusanakirja. Tysk-finsk skolordlista. Porvoo: WSOY, 1995. 710 s. ISBN 951-0-19088-8.

Laadunhallinta ja laadunvarmistus. Sanasto. Quality management and quality assurance. Vocabulary. SFS-EN ISO 8402. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1995. 48 s.

Langvik, Ann-Christine: Termit tutuiksi: europoliittisia sanoja ja sanontoja. Suomi-ruotsi-suomi. Europolitiska ord och uttryck. Finsk-svensk-finsk. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Painatuskeskus, 1995. 173 s. ISBN 951-37-1716-X.

Lares, Juha; Tuominen, Tuire: Suomi-saksa-suomi: taskusanakirja. Finsk-tysk-finsk fickordbok. Porvoo: WSOY, 1995. 883 s. ISBN 951-0-18712-7.

Leskinen, Heikki; Toivonen, Terho: Lekuri suorittaa nesteensierron: lääkintäalan slangisanastoa. Medicinsk slangordlista. Helsinki: Kirjayhtymä, 1995. 178 s. ISBN 951-264073-2.

Ljungren, Eva: 10 000 Basic words in English : suomalais-englantilainen perussanasto aihepiireittäin. Espoo: Weilin + Göös, 1995. 132 s. ISBN 951-35-5847-9.

Matematiikan sanasto: suomi-albania-suomi. Matematisk ordlista, finsk-albansk-finsk. Helsinki: Opetushallitus, 1995. 34 s. ISBN 951-719-342-4.

Matematiikan sanasto: suomi-somali-suomi. Matematisk ordlista, finsk-somalisk-finsk. Helsinki: Opetushallitus, 1995. 40 s. ISBN 951-719-358-0.

Matematiikan sanasto: suomi-venäjä-suomi. Matematisk ordlista, finsk-rysk-finsk. Helsinki: Opetushallitus, 1995. 36 s. ISBN 951-719-345-9.

Niemi, Jaanai Mosin, Mihail: Ersäläis-suomalainen sanakirja: 12 000 sanaa. Erisk-finsk ordbok. 12 000 ord. Turku: Turun yliopisto, 1995. 205 s. ISBN 951-29-0495-0.

Opsahl, Sverre: Termit tutuiksi: europoliittisia sanoja ja sanontoja. Suomi-ranska-suomi. Europolitiska ord och uttryck. Finsk-fransk-finsk. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Edita, 1995. 196 s. ISBN 951-37-1715-1.

Manu, Eeva et al.: Farmaseuttista latinaa. 4. uud. p. Farmaceutiskt latin. Helsinki: Yliopiston farmasiakunta, 1995. 84 s. ISBN 951-96603-2-1.

Metsäsanasto 1995. Toim. Jouko Lehtoviita. Skogsordlista 1995. Helsinki: Tapio, 1995. 51 s. ISBN 952-9891-13-X.

Nurmi, Timo; Rekiaro, Ilkka; Rekiaro, Päivi: Sivistyssanakirja. 3. p. Ordbok över främmande ord. Jyväskylä: Gummerus, 1995. 457 s. ISBN 951-20-4804-3.

Palva, Heikki: Raamatun tietosanasto. 2. uud. p. Biblisk ordbok. Porvoo: WSOY, 1995. 1090 s. ISBN 951-0-20131-6.

Psykiatrian sanasto. Psykiatrisk ordlista. Nurmijarvi: Recall-med, 1995. 281 s. ISBN 951-9221-75-1.

Rekiaro, Ilkka; Robinson, Douglas: Suomi-englanti-suomi-sanakirja. 2. laaj. ja uus. laitos. Finsk-engelsk-finsk ordbok. Jyväskylä: Gummerus, 1995. 1460 s. ISBN 951-20-4278-9.

Rekiaro, Ilkka; Robinson, Douglas: Gummeruksen suomi-englanti-suomi elektroninen sanakirja. Finsk-engelsk-finsk elektronisk ordbok Jyväskylä: Gummerus, 1995. 4 levykettä, ver. 1.00. ISBN 951-20-4592-3.

Rekiaro, Ilkka: Slangi: amerikanenglannin slangisanakirja. Amerikansk-engelsk slangordbok. Porvoo: WSOY, 1995. 676 s. ISBN 951-0-20469-2.

Rosengren, Albert; Sihvo, Mervi: Suomi-venäjä: graafisen alan sanasto. Finsko-russkaa tipografiskaä terminologiä. Finsk-rysk grafisk ordlista. Lahti: Helsingin yliopiston kehityspalvelut, 1995. 32 s.

Rother, Michael: Termit tutuiksi: europoliittisia sanoja ja sanontoja. Suomi-saksa-suomi. Europolitiska ord och uttryck. Finsk-tysk-finsk. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Painatuskeskus, 1995. 199 s. ISBN 951-37-1713-5.

Saarinen, Erkki: Mikrosanasto. Mikroordlista. Vantaa: Pagina, 1995. 315 s. ISBN 951-644-031-2.

Salmela, Anna Liisa; Kujansuu, Jussi: Suomea, ole hyvä!: suomea aikuisille maahanmuuttajille: Kappalekohtainen sanasto : suomi-serbia, suomi-kroatia; suomi-ranska; suomi-espanja; suomi-englanti; suomi-viro. Finska för invandrare. Finsk-serbisk, finsk-kroatisk, finsk-fransk, finsk-spansk, finsk-engelsk, finsk-estnisk. Helsinki : Opetushallitus, 1995.

Sarantola, Anja; Sarantola, Tauno: Ruotsi-suomi: opiskelusanakirja. Svensk-finsk skolordlista. Porvoo: WSOY, 1995. 939 s. ISBN 951-0-19087-X.

Sarsila, Juhani: Suomi-kroaatti ja serbia-suomi -sanakirja. Finsk-kroatisk och serbisk-finsk ordbok. Helsinki: Yliopistopaino, 1995. 572 s. ISBN 951-570-148-1.

Scheinin, Mikael; Wollstén, Ambrosius: Suomi-ruotsi-suomi: lakikielen perussanakirja. Finsk-svensk-finsk juridisk basordbok. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 1995. 423 s. ISBN 951-640-787-0.

SDH-sanasto. Vocabulary of SDH. Helsinki: Tekniikan sanastokeskus ry; Puhelinlaitosten liitto, 1995. 56 s. ISBN 95196626-3-4.

Seppälä, Seppo; Seppälä, Paula: Suomi-heprea: taskusanakirja. Finsk-hebreisk fickordbok. Helsinki: Suomen Karmel-yhdistys, 1995. 216 s. ISBN: 951-97088-1-2.

Sivistys- ja lyhennesanakirja. Ordbok över främmande ord och förkortningar. Toim. Kaarina Turtia. Helsinki: Otava, 1995. 272 s. ISBN 951-1-13986-X.

Sovijärvi, Sini: Suomi-englanti-suomi: taskusanakirja. Finsk-engelsk-finsk fickordbok. Porvoo: WSOY, 1995. 794 s. ISBN 951-020387-4.

Suihkonen, Pirkko: Udmurt - English - Finnish dictionary with a basic grammar of Udmurt. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1995. 326 s. ISBN 951-9403-79-5.

Suomen murteiden sanakirja IV: huka - iätös. (finska dialektordboken, fjärde delen). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1994. 929 s. ISBN 951-9475-50-8.

Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja II: L-P. (finsk etymologisk ordbok) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura; Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1995. 470 s. ISBN 951-717711-9.

Sähköteknillinen sanasto. Puhelintekniikka. Electrotechnical vocabulary. Telephony. SFS-IEC 50-722. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto, 1995. 124 s.

Sähköteknillinen sanasto. Siirtotekniikka. Electrotechnical vocabulary. Transmisson SFS-IEG 50-704. Helsinki: Suomen Standardisoiimisliitto, 1995. 192 s.

Sähköteknillinen ympäristöttestaussanasto. Environmental testing. Part 5: Guide to the drafting of test methods. Terms and definitions. SFS-IEC 68-5-2. Helsinki: Suomen Standardisoiimisliitto, 1995. 11 s.

Talvitie, Jyrki K. et al.: Englanti-suomi tekniikan ja kaupan sanakirja. 11. laitos. Engelsk-finsk ordbok över teknik och handel. Porvoo: WSOY, 1995. 956 s. ISBN 951-0-20282-7.

Talvitie, Jyrki K.; Hytonen, Ahti: Suomi-englanti: tekniikan ja kaupan sanakirja, 4. uus. laitos. Finsk-engelsk ordbok över teknik och handel. Porvoo: WSOY, 1995. 1136 s. ISBN 951-0-204706.

Torre Moral, Santiago de la; Hannela, Arja: Suomi-espanja-suomi: sanakirja. Finsk-spansk-finsk ordbok. Jyväskylä: Gummerus, 1995. 1110 s. ISBN 951-20-4572-9.

Verdha, Liliana S.: Shqip-finlandisht-shqip: fjalor. Suomi-albania-suomi sanakirja. Finsk-albansk-finsk ordbok. Helsinki: Kieli- ja kulttuuritoimisto Iliria, 1995. 357 s. ISBN 951-971900-8.

M Väisänen, Heino: Tituleerata vai karahteerata. Kajaani: 1995. 249 s. ISBN 952-90-6507-8.

NORGE

Al-Alai, Fowski Jassem: Norsk-arabisk ordbok. Alma Mater 1995. 376 s.

Burnie, David: Naturleksikon. 2000 nøkkelord, inndelt i emner. Aschehoug 1995. 192 s.

Bøhagen, Odd: Norsk-engelsk, engelsk-norsk. Ord og uttrykk i arbeidsliv og offentlig forvaltning. Tiden Norsk Forlag 1995. 176 s.

Dege, Jan Tormod: Ord og uttrykk i filosofien. Minerva 1995. 214 s.

Færavaag, Torgeir Eye og Egil Birkeland: Digitalnomade: og andre uunnværlige ord for det moderne menneske. Cappelen 1995. 117 s.

Gundersen, Dag. Skoleordliste for den videregående skolen. Bokmål. Gyldendal 1995. 418 s.

Hustad, Tom: Stor Norsk-tysk ordbok. 2. rev. utg. Universitetsforlaget 1995. 851 s.

Innli, Kjell E.: Gastronomisk ordbok. Norsk-fransk-tysk-engelsk-latin. Yrkeslitteratur as 1995. 218 s.

Knappen A.E., Arnold Thoresen og Per Arvid Ølmheim: Ordliste for ungdom: med synonym, ordforklaringar og døme frå bruksområde til orda. Nynorsk. Aschehoug 1995. 199 s.

Loennecken, Sigrid og Christen A. Blom-Dahl: Spansk ordbok: spansk-norsk, norsk-spansk. Kunnskapsforlaget 1995. 371 s.

Lundeby, Einar, Bernt Fossetøl, Finn Grimnes og Jørgen Vasshaug: Lexi: nye ord, vanskelige ord - fremmedord. 3. utg. Kunnskapsforlaget 1995. 424 s.

Norsk Riksmålsordbok Bind 5 og 6 (Supplementsbind). Utgitt av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Utarbeidet av Trygve Knutsen, Alf Sommerfeldt og Harald Noreng. Kunnskapsforlaget 1995: XVI + 1267.

Rommetveit, Magne: På godt norsk. Synonymordbok for skolen med omsetjingar til nynorsk. NKS-Forlaget 1995. 320 s.

Rådet for teknisk terminologi mfl.: Ordbok for samfunn og helse. Norsk-serbisk/kroatisk. Folkeuniversitetets forlag 1995. 347 s.

Rådet for teknisk terminologi mfl.: Ordbok for samfunn og helse. Norsk-vietnamesisk. Folkeuniversitetets forlag 1995. 320 s.

SVERIGE

Ordlista för arbetslivsinriktad rehabilitering. Tekniska nomenklaturcentralen & Arbetslivsfonden. TNC 97. 1995. 29 s.

I denna ordlista tas upp drygt 70 centrala begrepp inom rehabiliteringsområdet med undantag för sådant som rör den medicinska och sociala rehabiliteringen.

Skånsk-svensk-dansk ordbok från A! till Örrrk! Red. Helmer Lång och Sten-Bertil Vide. Skånska Akademien. Litteraturtjänst 1995. 112 s.

Ordboken omfattar 2 711 skånska ord och uttryck och vad de betyder på svenska. Som en jämförelse visas också vad det heter på danska.

Svensk-finskt lexikon. Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Översättning: Sverigefinska språknämnden. Lexin. Skolverket 1995. 1 040 s. + 64 s. bildteman.

Den här ordboken ingår i Lexinserien, som syftar till att åstadkomma ordböcker för invandrare i Sverige med särskild betoning på samhällsord. Boken omfattar ca 28 500 ord och är nu den största i Lexinserien. Med den här ordboken har den absolut största invandrargruppen, den finskspråkiga, fått sin ordbok. Eftersom utgångspunkten är det svenska samhället har inga finlandssvenska benämningar på finländska fenomen tagits med. Sådana begrepp som saknar motsvarighet i Finland återges med de översättningsrekommendationer som Sverigefinska språknämnden givit. Ibland kan en standardfinsk (finlandfinsk) benämning ha uppkommit senare, men om den sve-

rigefinska översättningen redan är etablerad, så är det den som ges här. För arbetet med de finska översättningarna svarar Sverigefinska språknämnden.

Tekniska basord. Tekniska nomenklaturcentralen.TNC 98. 1995. 83 s.

Ordlistan tar upp ca 1 500 grundläggande tekniska termer, som *funktion, plan, system, verktyg*. Böjning och till och med uttal med IPA-alfabetet ges. Ordlistan är avsedd att användas som hjälpmedel vid terminologiarbete, men är naturligtvis intressant även för språkbrukaren i gemen.

Om forfatterne

Erik Andersson, f. 1948. Fil.dr. Professor i svenska språket vid Åbo Akademi. Medlem av svenska språknämnden i Finland.

Anne Marie Bjerg, f.1937. Forfatter og oversætter. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1994

Satu M. Gröndahl, f. 1957. Fil.kand. Doktorand ved Uppsala Universitet. Finska-ugriska institutionen. Medlem av Sverigefinska språknämnden.

Dag Gundersen, f. 1928. Professor ved Avdeling for leksikografi ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd.

Arne Hamburger, f. 1921. Tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Erik Hansen, f. 1931. Professor ved Københavns Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1971, formand siden 1985.

Jan Hoel, f. 1951. Cand.philol. Prosjektleder for Utenriksdepartementets oversettelsesenhed siden juli 1993.

Allan Karker, f. 1926. Fhv. lektor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1970. Formand i Nordisk Sprogsekretariat siden 1987.

Birgitta Lindgren, f. 1945. Fil.kand. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1974.

Ståle Løland, f. 1945. Cand.philol. Daglig leder av Nordisk språksekretariat siden 1978.

Åsta Norheim, f. 1948. Cand.philol. Konsulent i Norsk språkråd siden 1981.

Päivi Rintala, f. 1934. Biträdande professor i finska vid Åbo universitet. Ordförande för finska språknämnden.

Vibeke Sandersen, f. 1936. Cand.mag. Seniorforsker ved Dansk Sprognævn siden 1992.

Jørgen Schack, f. 1961. Cand.mag. Forsker ved Dansk Sprognævn siden 1991.

Dag F. Simonsen, f. 1950. Cand.philol. Konsulent i Norsk språkråd fra 1980, førstekonsulent siden 1990.

Eivor Somnardahl, f. 1953. Fil.kand. Specialforskare vid Forskningscentralen för de inhemska språken, Svenska språkbyrån (i Finland), anställd 1988.

Kjell Venås, f. 1927. Professor ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd.

Thomas von Vegesack, f. 1928. Fil.lic. Skönlitterär förläggare vid Norstedts 1968–1993.

Geirr Wiggen, f. 1947. Dr.philos. Professor i nordiske språks didaktikk ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd 1976–96, leder i rådet 1988–96.

SKRIFTER UTGITT AV NORDISK SPRÅKSEKRETARIAT

- Sprak i Norden (årsskrift). Ca. 180 s.
LexicoNordica (årsskrift). 1 og 2 ca. 350 s.
Sprakene i Norden (1983). 170 s.
Dansk-svensk ordliste (1988). 44 s.
Norsk-svensk ordliste (1988). 44 s.
Svensk-norsk ordliste (1989). 45 s.
Dansk-norsk ordliste (1989). 19 s.
Norsk-dansk ordliste (1989). 43 s.
Svensk-dansk ordliste (1989). 44 s.
Viro-suomi-viro sanaopas (1994). 44 s.
estisk-finsk-estisk grunnordliste).
Ord for tal (1990). 15 s.
Sprak og litteratur i Norden 80-90 (1990). 172 s.
Grannesprak. Bibliografi for grunnskolen (1991). 82 s.
The Nordic Languages – Their Status and Interrelations (1993). 245 s.
Dansk i EF – en situationsrapport om sproget (1993). 96 s.
Nordiske studier i leksikografi -
  bind 1 (1992). 561 s.
  bind 2 (1994). 303 s.
  bind 3 (1995). 468 s.
Statsnavne og nationalitetsord. (1994). 39 s.
Att första varandra i Norden. (1994). 55 s.
Skandinavisk ordbok (1994). 118 s.
Isiendkur- foroyiskur orðalisti (1995). 74 s.
Svenska ortnamn i Finland (1996). Folder
Nordisk motordliste (1996). 46 s.

RAPPORTER

- Internordiske ordbøker (1981). 55 s.
Nordisk språkplanlegging (1981). 153 s.
Sprak og samfunn i Norden etter 1945 (1985). 205 s.
De nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1-3)
  1: Skolens og lese- og skriveferdighetens betydning for de
  nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1984). 256 s.
  2: Behovet for og bruken av skrift i 1800-tallets forvaltning,
  næringsliv og privatkommunikasjon (1985). 295 s.
  3: Ideologier og språkstyring (1986). 222 s.
Undervisning i skandinaviske sprak på Island, Færoyene og Grønland (1988). 194 s.
Spraknemndenes telefonrådgivning (1988). 272 s.
Ny giv i grannespraksundervisningen (1988). 116 s.
Brevveksling mellom skoleklasser i Norden (1989). 76 s.
Nordisk tv-teksting (1989). 148 s.
De ikke-skandinaviske sprakene i Norden (1989). 96 s.
Lexikonord. Leksikografi i Norden (1991). 88 s.
Norden framfor 90-tallet – Pohjoismaat 90-luvun alussa (1991). 192 s.
Sprakmøten och mötessprak i Norden (1991). 128 s.
Minority Languages – The Scandinavian Experience (1992). 186 s.
Nordens sprak i Baltikum – Pohjoismaiden kielet Baltiassa (1992). 140 s.
Fagsprak i Norden (1993). 240 s.
Nordvisioner. Spraklige effekter av nordiska tevekanaler (1993). 69 s.
Nabosprogsundervisningens metodik (1993). 69 s.
Nordens sprak i Østeuropa – Pohjoismaiden kielet Itä-Euroopassa (1995). 123 s.
Nordens sprak i EUs Europa (1996). 157 s.

Nordisk språksekretariat	Kontor: C. J. Hambros plass 5
Postboks 8107 Dep	Telefon: +47 22 42 05 70
N-0032 Oslo	Telefaks: +47 22 42 76 76
	E-post: haug@sprakrad.no